

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ARAP BAHARI VE MİSİR’DA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Şerif AYDIN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Ankara – 2014

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ARAP BAHARI VE MİSİR’DA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Muhammet Şerif AYDIN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Ankara – 2014

T. C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Muhammet Şerif AYDIN tarafından hazırlanan “Arap Baharı ve Mısır’da Yansımaları” başlıklı bu çalışma 11.06.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

Prof. Dr. Türel YILMAZ

(Üye)

Doç. Dr. Hasan Ali KARASAR

(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

ÖNSÖZ

Fransızların ondokuzuncu yüzyıl ile birlikte “Yakın Doğu” kavramını Osmanlı hâkimiyetindeki coğrafya için kullanması ve Hindistan ile Çin’in, Britanya İmparatorluğu sınırlarına dâhil olarak “Uzak Doğu” adıyla anılmaya başlanması ile birlikte her iki bölge arasında kalan coğrafya için bir bölgesel tanımlama ihtiyacı doğmuş ve “Orta Doğu” kavramı bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Avrupa kıtasının dünyanın merkezi kabul edilmesi ile isimlendirilen Orta Doğu bölgesi, tarihsel süreç boyunca çatışmalara ve egemenlik mücadelelerine sahne olmuştur. Orta Doğu bölgesi; özellikle zengin yeraltı kaynaklarına sahip olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, tüm ülkelerin daha da fazla önem gösterdiği ve politikalarını belirlerken temel parametrelerden biri olarak algıladıkları bir coğrafya haline gelmiştir.

2010 yılında Orta Doğu’da başlayan ve uluslararası literatürde genel bir kabulle Arap Baharı olarak adlandırılan Orta Doğu ülkelerindeki toplumsal olaylar, günümüzde hala etkilediği ülkelerde değişim ve dönüşüm sürecini sürdürmektedir. Arap Baharı sürecinde özellikle Orta Doğu ülkeleri, ortaya çıkan yeni durumdan en çok etkilenen ülkeler olmuştur. Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi bazı ülkeler sorundan nispeten kolay sıyrılabilirken; Suriye ve Mısır ise hala sürecin yarattığı askeri/siyasi çatışma ortamıyla mücadele etmektedir.

“Arap Baharı ve Mısır’da Yansımaları” başlıklı bu çalışmada, yaşayarak tanıklık ettiğimiz söz konusu değişim ve dönüşüm dalgasının genel anlamda Orta Doğu’daki gelişmelerini ortaya koyabilme planlanmıştır. Bu plan çerçevesinde Orta Doğu coğrafyasının en önemli bölgesini teşkil eden, enerji kaynakları ile bölgede adlarından söz ettiren, yönetim biçimleri ile diğerlerinden ayrılan Körfez ülkeleri, özel olarak ele alınmış ve bu çerçeve içerisinde Arap Baharı sürecinin Mısır’a yansımalarının ortaya konulması hedeflenmiştir.

Bu hedefin gerçekleşebilmesi amacıyla; çalışmada öncelikli olarak “Mısır ve Tarihi Arka Planı” bağlamında Mısır’ın siyasi tarihi, “Arap Baharı öncesi Orta Doğu ve Mısır’ın

Görünümü” bağlamında da Arap Baharı öncesi Orta Doğu, Körfez Ülkeleri ve Mısır’ın durumu incelenecektir. Ardından “Arap Baharı ve Yansımaları” kapsamında Arap Baharı’nın nedenleri ile sebep olduğu siyasi sonuçlar ile ilgili değerlendirmelerde ve belirlemelerde bulunulacak ve son olarak “Arap Baharı Sonrası Mısır” kapsamında ortaya konulanlar ile Mısır’da sürecin ardından meydana gelen gelişmeler ve yaşanan güç mücadelesi ele alınacaktır.

Bu tezin hazırlanması için gerekli çalışmalarımı yapmamda yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Cenk Aygöl’e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın konu ve sınırlandırılması noktalarında desteklerini esirgemeyen ve teşvikleriyle önemli katkılarda bulunan saygıdeğer hocam Dr. Duygu Dersan Orhan’a teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak yüksek lisans eğitimim boyunca, kendilerini ihmal etmeme rağmen her zaman yanımda olan ve varlıklarıyla bana güç veren eşim ve çocuklarıma şükranlarımı sunuyorum.

Muhammet Şerif AYDIN

Mayıs 2014-Ankara

Bu çalışma; 13.05.2014 tarihinde Manisa'nın Soma ilçesinde meydana gelen faciada hayatını kaybeden maden işçilerimize ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MISIR VE TARİHİ ARKA PLAN

1.1. MISIR VE SİYASİ TARİHİ	6
1.2. MONARŞİ DÖNEMİ.....	9
1.3. CEMAL ABDÜL NASIR DÖNEMİ	14
1.4. ENVER SEDAT DÖNEMİ.....	20
1.5. HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU VE MISIR'IN GÖRÜNÜMÜ

2.1. ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU	31
2.2. MISIR'IN ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI.....	35
2.3. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI	38
2.4. MISIR'DA HALK AYAKLANMALARININ GEÇMİŞİ.....	41
2.5. 25 OCAK DEVRİMİ VE MISIR'DAKİ GELİŞMELER	43
2.5.1. Mısır'da Halk Devrimi'ne Giden Süreç	43
2.5.2. Müslüman Kardeşler (İhvan - ı Müslimin)	44
2.5.3. Kifaye Hareketi	47
2.5.4. 6 Nisan Gençlik Hareketi	48

2.6. CUMHURBAŞKANI'NIN SEÇİLME SÜRECİ	48
2.7. DEVRİM SÜRECİ VE YENİ ANAYASA HAZIRLIKLARI.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE YANSIMALARI

3.1. ARAP BAHARI TANIMLAMASININ ANLAMI.....	53
3.2. ARAP BAHARI'NIN NEDENLERİ	57
3.2.1. Tarihsel Nedenler	57
3.2.2. Sosyal Nedenler.....	58
3.2.3. Ekonomik Nedenler.....	60
3.2.4. Siyasi Nedenler	61
3.2.5. Yönetmel Nedenler	63
3.2.6. Diğer Nedenler	65
3.3. ARAP BAHARI'NIN EKONOMİ POLİTİĞİ.....	66
3.4. ARAP BAHARI'NIN YANSIMALARI.....	68
3.5. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ARAP BAHARINA KARŞI TUTUMLARI.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI MISIR

4.1. ARAP BAHARI SONRASI MISIR DIŞ POLİTİKASI	80
4.2. ARAP BAHARI SONRASI MISIR'IN DIŞ POLİTİKASINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR	83
4.3. 21. YÜZYILDA MISIR'IN ORTA DOĞU'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI.....	85
4.3.1. Siyasi İlişkiler.....	85
4.3.2. Ekonomi Politikaları	89
4.3.3. Enerji Politikaları	91

4.4. YENİ MISIR VE TÜRKİYE.....	97
4.5. ARAP BAHARI SONRASI ORTA DOĞU’DA YENİ GÜÇ DENGELERİ	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	106
ÖZET	120
ABSTRACT	122

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASB	: Arap Sosyalistler Birliği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
DÜBAM	: Dünya Bülteni Araştırma Merkezi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ORSAM	: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
YAK	: Yüksek Askeri Konsey

GİRİŞ

Orta Doğu ortak kültürel, dini ve etnik birçok unsuru bünyesinde barındırması ile birlikte, tarihsel süreç içerisinde birçok siyasi mücadeleye sahne olmuş ve özellikle de sahip olduğu enerji kaynakları sebebiyle dünyadaki hâkim güçler tarafından sürekli olarak mücadelelerin ve çatışmaların yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Bu temelde değerlendirildiğinde, bölgenin dünya siyasetinde bu denli önemli görülmesinin aşağıda verilen üç husus bağlamında nedenleri söz konusu olabilmektedir:

- **Birincisi**, dünyanın enerji ihtiyacının büyük oranda bu bölgedeki petrol ile sağlanması;
- **İkincisi**, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi üç semavi dinin de bu topraklarda doğması ve bu nedenle de bölgenin her üç dine mensup olanlar tarafından sahiplenilmeye çalışılması ve
- **Üçüncüsü de** bu coğrafyanın Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının buluştuğu bölgeyi oluşturması nedeniyle her üç kıta için ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bir bağlantı noktası özelliğine sahip olması.¹

İçinde bulunduğumuz zaman sürecinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki; Orta Doğu'nun dünya siyasetindeki ve ekonomik yaşamdaki önemi büyük ölçüde petrolden kaynaklanmaktadır. Zira bugün itibarıyla dünya petrolünün %65,3'ü Orta Doğu'da, %9,1'i Güney ve Orta Amerika'da, %7,3'ü Afrika'da, %6,2'si eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) Bölgesi'nde, %6,1'i Kuzey Amerika'da, %4,2'si Asya Pasifik'te ve %1,8'i Avrupa'da bulunmaktadır.² Orta Doğu'daki mevcut petrol, Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyacının tamamını tek başına

¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş, Diplomasi**, Bursa: MKM Yayınları, Yıl: 2012, Cilt:1, ss. 21-23

² Çağla Gül Yesevi, "Mısır'ın Baharı ve Enerji Politikaları", **21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2013 Temmuz Dönemi, ss. 26-31.

karşılایacak düzeydedir. Bununla birlikte yine bugün için dünya doğalgaz rezervlerinin %36,1'inin de Orta Doğu'da bulunduğu belirtilmektedir.³

Noam Chomsky, Orta Doğu'nun bu yönüyle değeriendirilmeye başlanması ile ilgili aşağıda verilen belirlemelerde bulunmaktadır;

Uzun süredir Körfez Bölgesi'nin dünyadaki başlıca enerji kaynaklarına sahip olduğu anlatılmıştı. Bu karşılaştırılmaz bir stratejik kaynaktır ve büyük bir zenginlik kaynağıdır. Kim bu bölgeyi kontrol ederse, yalnızca muazzam bir zenginliğe erişmekle kalmaz, fakat aynı zamanda dünya işlerinde çok güçlü bir etkiye sahip olur. Çünkü enerji kaynaklarının kontrolü, dünya işlerinde çok güçlü bir maniveladır. (...)

ABD, İngiltere'nin kurduğu yapıyı devraldı; temel ilke varlığını sürdürdü. Temel ilke, Batı'nın—öncelikle ABD demektir—bu bölgede olup bitenleri kontrol etmesi demektir. Ayrıca, bölgenin zenginliğinin Batı'ya akması gerekir. Bu da, öncelikle ABD ve İngiltere'ye akması anlamına gelir. Bu iki ülkenin enerji şirketleri, yatırımcıları, tekrar dolaşıma giren “Petro-Dolarlara” büyük ölçüde bağımlı olan ABD hazinesi, ihracatçıları, inşaat firmaları vs. esas nokta budur. Kârların Batı'ya akması ve iktidarın, başta Washington olmak üzere, mümkün olduğu kadar Batı'da kalması gerekir. Bu temel ilkedir. (...).⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından savaştan galip çıkmış olan İngiltere ve Fransa, bu dönem itibariyle yenedünya düzeninin kurucuları olarak politikalarını yürütmeye başlamışlardır. Ancak süreç içerisinde Fransa Orta Doğu'da tutunamamış ve bu doğrultuda da İngiltere bölgenin tek hâkimi olma niteliğine kavuşmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından da ABD, Orta Doğu Bölgesi'nde etkisini ortaya koymaya başlayan en önemli devlet statüsüne kavuşmaya başlamışsa da, ABD'nin bölge üzerindeki petrol ayrıcalıklarına sahip olması, özellikle 1920'li yıllar itibariyle gündeme gelmiştir. Zira dönem itibariyle birçok Amerikan petrol şirketi, İngiliz ortakları ile birlikte bölge petrollerini işletmeye başlamışlardır. ABD'nin Orta Doğu'da söz konusu olmaya başlayan politikaları başta ekonomik temelli olmakla birlikte, zaman içerisinde İngiltere'nin Arap ülkeleri arasındaki arabuluculuk

³ Zeynep Oktav Özden, “Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri”, **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013, s. 26.

⁴ Chomsky Noam, **Amerika Müdahaleciliği**, Çeviren: Doğan Taylan-Barış Zeren, İstanbul: Toplum Yayınları, 2003, s. 325.

görevini de üstlenmeye başlayan ABD, belirtildiği üzere bölgenin tek hâkimi olmaya çalışmıştır.⁵

Üzerinde bu yönde belirlemelerde bulunan Orta Doğu'da/Orta Doğu ülkelerinde, özellikle Aralık 2010'dan itibaren rejim, yönetim, yönetici değişimleri ve benzeri birçok değişim ve yenilenme sürecinin gündeme geldiği görülmektedir. Bu süreçte değişim sürecini başlatan birçok protesto, ayaklanma, devrim, kalkışma, başkaldırı gibi nitelendirmelerle ifade edilebilecek olan Arap halk hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreci tetikleyen ilk olay olarak ise; iş bulamadığı ve dolayısıyla da geçim sıkıntısı yaşadığı için seyyar satıcılık yapmak durumunda kalan Tunuslu Muhammed Buazizi adlı bir gencin zabıta görevlisi tarafından tokatlanması ve tezgâhına ve mallarına el konulması gösterilmektedir.⁶

Bu temelde başlamış olan Arap halk hareketleri için Arap Baharı nitelendirmesinin kullanılmaya başlanmasından önce, bu gelişmelerin sadece Tunus ile sınırlı kalacağı düşünülmekteydi ki, bu nedenle de söz konusu olaylar öncelikli olarak Yasemin Devrimi⁷ olarak nitelendirilmiştir. Ancak ayaklanmaların ya da bu kapsamdaki olayların Mısır ve Libya'ya da sıçraması ile birlikte, “domino” etkisinden söz edilir hale gelinmiştir.⁸

Süreç içerisinde bu etkiyi kendi sınırları içerisinde yaşamaya başlamış olan Mısır da; hem tarihi geçmişi, nüfusu ve askeri gücü hem de özellikle stratejik konumu dolayısıyla Orta Doğu ve Arap Dünyası'nda uzun bir dönemden bu yana önemli bir konumda değerlendirilmektedir. Mısır halkı, Araplar ve Kıptiler olmak üzere temelde iki farklı etnik topluluktan oluşmaktadır.⁹

⁵ Mustafa Aydın, “Arap Baharı'nı Anlamak”, **COPPEM (Avrupa-Akdeniz Bölgesi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Birliği) Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013, s. 2.

⁶ Ertan Efeğil, “Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar”, **ORSAM (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013, s. 7.

⁷ Sedat Laçiner ve Arzu Celalifer Akıncı, **11 Eylül Sonrasında Orta Doğu**, Ankara: USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları, 2011, ss. 106 vd.

⁸ **Domino Etkisi:** Bir olayın etki alanını genişleterek ilerlemesini devam ettirmesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hamit Bozarslan, **Orta Doğu: Bir Şiddet Tarihi**, Çeviren: Berkay Ali, Editör: Belge Can, Ankara: İletişim Yayınları, 2012, ss. 47 vd.

⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 3.

Hristiyan oldukları bilinen Kıptiler de Müslüman olan Arap toplulukları da Arapça konuşmakta ve homojen bir yapılanma arz etmektedir. Müslüman Arapların büyük bir bölümü Sünni ve Şafii Mezhebi'ne, Kıpti Hristiyanların ise Ortodoks Mezhebi'ne mensup oldukları görülmektedir ve Kıptiler büyük oranda Kahire ve İskenderiye gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır. Nübye, Beja, Çerkez ve Berberi topluluklarının birbirleriyle iç içe geçmesinden oluşmuş olan Kıpti ve Arap toplulukları, idari yönetimde etkili olan Araplar tarafından yönetilmektedir.¹⁰

25 Ocak Devrimi olarak nitelendirilen, süreç itibariyle 25 Ocak 2011 tarihinde Mısır'a sıçramış olan Arap Hareketleri ya da isyan dalgası; ekonomik, siyasi ve sosyal yaşamda büyük ve köklü değişimler talep eden Mısır halkının Tahrir Meydanı'nda toplanması ile 18 gün boyunca devam etmiştir. Tahrir Meydanı'nda gerçekleştirilen protestolar sonucunda 1981 yılından beri Mısır yönetimini elinde bulunduran asker kökenli Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011 tarihinde görevini bırakmak durumunda kalmış ve Cumhurbaşkanlığı görevini Yüksek Askeri Konsey Başkanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi devralmıştır.¹¹

28 Kasım 2011 tarihinde Mısır'da seçim süreci başlamış ve 19 Mart'ta yapılan kısmî Anayasa değişikliği referandumu, bazı taraflarca eleştirilmesine rağmen %77,2 gibi bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Ocak 2011 Devrimi sonrasında da Mısır'da farklı İslami hareketler ve cemaatler, siyasi partilerin ve oluşumların hareket alanını kısıtlayan yasalarda yapılan olumlu değişiklikler sayesinde siyasi partilerin çatısı altında toplanarak iç politikada daha etkili hale gelmeye başlamışlardır.¹²

Mısır'daki bu halk devrimi, gelişmelerin sonucu olmamış ve Arap Baharı ile birlikte başlayan değişim ve dönüşüm devam etmiştir. Cumhurbaşkanı seçilen Dr. Muhammed Mursi'nin politikaları ülkede bulunan askeri kesim ve muhaliflerce

¹⁰ Eda Kılıç, vd. **Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları**, İstanbul: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi (TUIÇ-YADAM) Rapor No: 1, Ekim 2012, s. 67.

¹¹ Nebahat Tanrıverdi, "Mısır'daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi", **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Ağustos 2012, s. 111.

¹² İbrahim Tıgılı, **Devrimlerden Sonra Arap Baharı**, İstanbul: DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Merkezi) Araştırma Raporu, 2012, s. 39.

sürekli eleştirilmiş ve bu sürecin sonunda 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonucunda Mursi tutuklanarak görevine son verilmiştir.¹³

Askeri darbe sonucunda Genel Kurmay Başkanı Abdul Fettah el-Sisi ülkeyi fiilen yönetmeye başlamış ve darbeye karşı yapılan protestolar şiddetle bastırılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar darbe yönetimi ve yanlılarının ülkede kontrolü ve psikolojik üstünlüğü ele aldıkları gözlemleniyor görünse de sürecin devam ettiği ortadadır.¹⁴

Sonuç itibariyle görülmektedir ki, Mısır'da yaşanan ayaklanmalar, demokrasiye geçiş hareketleri ile ilintili olarak ortaya çıkmakla birlikte, halkın siyasi ve ekonomik yaşama dâhil edilmeye yönelik istemleri ile de ilgilidir. Bu yöndeki istemlerin başarıya ulaşabilmesi ise; mutlaka ki salt siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda söz konusu edilmesi gereken birçok değişimle amacına ulaşabilmiş olacaktır.¹⁵

Araştırmanın temel amacı da bu kapsamda; “Arap Baharı ve Mısır'da Yansımaları” bağlamında temel sorunların ve yaşanan süreçlerin sebepleriyle birlikte ortaya konulabilmesi olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmada; Mısır, Arap Baharı ve Arap Baharı sonrası Mısır'da yaşanan gelişmelerin Orta Doğu'da meydana getirdiği değişimlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmanın ayrıca; konusu doğrultusunda Mısır'ın Arap Baharı öncesi ve sonrası siyasi, ekonomik ve sosyal durumunun ve dış ilişkilerine yönelik politikalarının belirlenmesi ve Arap Baharı sonrasında Mısır'da yaşanan değişimlerin Arap Baharı ile ilişkisinin sorunlar ve çözüm önerileri çerçevesinde incelenmesi bakımından, konu ile ilgili olarak yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

¹³ Ozan Örmeci, “Arap Baharı ve Türkiye”, Uşak: **Uşak Üniversitesi Kamu Yönetimi Dergisi**, Yıl: 2014, Ocak Dönemi, ss. 1-20.

¹⁴ Yesevi, **a.g.m.**, s. 25.

¹⁵ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

BİRİNCİ BÖLÜM

MISIR VE TARİHİ ARKA PLAN

1.1. MISIR VE SİYASİ TARİHİ

Bugün itibariyle farklı devletler şeklinde varlığını sürdüren Orta Doğu ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı'na dek Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu bağlamda Mısır da, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası idi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'da sağladığı idare, merkezi idareden büyük farklılıklar göstermekteydi. Mısır'da, yerel liderlerin toprak ele geçirmek ve ele geçirdikleri bu topraklardan vergi almak yoluyla güçlendikleri ve bu gücü ellerinde tutmaya devam ettikleri bir yapılanma gündemdeydi.¹⁶

Mısır'da özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden sonra görülmektedir ki Batı Avrupa ülkelerinin sömürgecilik faaliyetleri gündeme gelmeye başlamış ve buna yönelik tepkiler bağlamında da, “Mısır Milliyetçiliği Hareketi” çerçevesindeki olaylar ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁷

Mısır'da Napolyon Bonapart'ın 1798-1801 Mısır Seferi sonucunda başlayan Avrupa etkisi ve modern Mısır'ın kurucusu olarak kabul edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hükümdarlığı ve reformları, uzun yüzyıllardan beri süren süreçte büyük değişimler yaşanmasının önünü açmış ve temelini oluşturmuştur.¹⁸

Britanya'nın 1882 yılında Mısır'ı işgal etmesinin ardından, dönem itibariyle değişim arayışı içerisinde bulunan kesimler, “İslami Canlanma ve İslam Birliği”

¹⁶ Ahmet Yaramış, “Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)”, Afyon: **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 9, Sayı: 2, Aralık Dönemi, ss. 121-130.

¹⁷ Zeynep A. Suda Güler, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek**, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2011, s. 24.

¹⁸ Kamil Çolak, “Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, Sakarya: **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı: 2, ss. 141-183.

anlayışıyla kendi düşüncelerini uygulamaya koymayı amaçlamışlar ve gittikçe daha fazla yaygınlaşmaya başlayan Avrupa düşüncesine, bu düşünce tarzının artan hâkimiyetine ve yaşam tarzına karşı bir siyasal hareket yaratmayı hedeflemişlerdir.¹⁹

Söz konusu edilen dönem itibariyle Mısır’da “Britanya saldırganlığı” olarak nitelendirdikleri duruma karşı birlik çağrısında bulunan Cemaleddin Afganî gibi düşünürler, dinde reform yapılması taraftarı olduklarını ve güçlü bir yönetim istediklerini sıklıkla dile getirmeye başlamışlar ve bu doğrultuda da “Arap Milliyetçiliği” anlayışının temellendirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.²⁰

Azınlıkların bütünleşmesi sayesinde Mısır’ın diğer Arap ülkelerine nazaran idari yapısının çok daha istikrarlı bir ülke görünümünde olması söz konusu olmuştur. Zira Mısır, nüfusu itibariyle homojen bir yapılanmaya sahiptir.²¹ İbn-i Haldun da sosyoloji bağlamında ortaya koyduğu çalışmalarında Mısır’ın bu yönünü örnek göstermiş ve çeşitli soylara mensup farklı kabilelerin bulunmadığı Mısır gibi toplumlarda, devletin ayakta kalabilmesi için yakınlık bağına veya kabile gücüne ihtiyaç duymadığını belirterek, devlet kurmanın ve yerleşik hayata geçmenin çok daha kolay olduğunu ifade etmiştir.²²

Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğine geçmiş olmak, Mısır’da Memluk yönetiminin sona ermesi sonucunu getirmemiştir. Yani, Mısır’da Osmanlı idaresi kurulmasına ve Mısır toprakları Osmanlı Sultanı’nın mülkü haline gelmiş olmasına karşın, fiili yönetim Memluk Beyleri’ne verilmiştir. Memluk Beyleri, Mısır topraklarının yerel yöneticileri olarak toprakların işlenmesinden, vergilerin toplanmasına ve Osmanlı Sultanına bağlılık payının ödenmesine dek uzanan geniş bir yelpazede birçok sorumluluklar üstlenmişler ve bu kapsamda da siyasi gücü ellerinde bulundurmaya yönelik konumlarını devam ettirmişlerdir. Bu süreçte Memluk Beyleri birçok kez Osmanlı Sultanına karşı ayaklanmışlar ve Kölemen

¹⁹ Güler, **a.g.e.**, s. 27.

²⁰ Yaramış, **a.g.m.**, s.125

²¹ Yıldırım Ramazan ve Tarık Abdülcélil, “Mısır’da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya”, İstanbul: **SETA Kim Kimdir Analiz Raporu**, Yıl: 2012, Ocak Dönemi, Sayı: 2, s. 27.

²² Emil Homerin, “Memlûklar Dönemi Mısır’ında Süfiler ve Tasavvuf Aleyhtarları Taraflar ve Kurumsal Çevre Üzerine Bir İnceleme”, Çeviren: Salih Çift, Bursa: **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2002, Cilt: 11, Sayı:1, ss. 243-264.

gruplar arasında bu kapsamda birçok çekişme, çatışma ve iktidar kavgaları ile isyanlar yaşanmıştır.²³

Mısır, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nden 1798 yılına dek başka bir yabancı istila ile karşı karşıya kalmamıştır. Ancak bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek genişleyen topraklarının, İngiliz ve Fransız emperyalizminin askeri, kültürel, ekonomik ve siyasi etkilerine maruz kalmaya başladığı görülmektedir.²⁴

Napolyon'un Mısır Seferi'nin, en önemli nedenlerinden birisi de, İngiltere'nin Kızıldeniz üzerinden Hindistan'a ulaşmasını engelleme çabasıdır.²⁵ Niteliği itibariyle "Fransız Sömürgecilik Hareketi"nin de başlangıcı olarak kabul edilen Napolyon'un Mısır Seferi, bu kapsamda Fransa'nın işgal ettiği ya da ele geçirdiği topraklarda siyasi ve kültürel yaşama etki etmesinin hedeflenmesine yönelik gerçekleştirilen sömürge hareketlerinin ilk örneği olarak değerlendirilmektedir.²⁶

Mısır Seferi sırasında Napolyon, doğrudan halkla bağlantı kurmak adına hareket etmiş ve halka doğrudan hitap etmeye yönelik gerçekleştirdiği konuşmalarını, Arapça broşür olarak bastırarak dağıtılmasını sağlamıştır. Bu broşürlerin "Besmele" ve "Kelime-i Tevhid" ile başlamasına özen gösteren Napolyon, Mısırlıların gönüllerini almanın yolunun bu olduğunu sıklıkla ifade etmiş ve konuşmalarından oluşan broşürlerde Memluklulara yönelik eleştirilerine de yer vererek, Fransız işgalini kendi adına meşrulaştırmaya çalışmıştır.²⁷

²³ Yaramış, "a.g.m.", s.127

²⁴ Güler, a.g.e., s. 32.

²⁵ Şenay Özdemir-Gümüş, "Napolyon'un Mısır'ı İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar", İstanbul: Tarihîn Peşinde: **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 9, ss. 249-278.

²⁶ Ali Bilgenoğlu, "Orta Doğu'da Bir Öncü: Modernitenin Mısır'a İlk Taşıyıcısı Rıfa'a Rafi el-Tahtavi (1801-1873)", İstanbul: **History Studies Journal**, Orta Doğu Özel Sayısı, Yıl: 2010, ss. 27-46.

²⁷ Güler, a.g.e., ss. 33

1801 yılında Osmanlı ve Britanya güçleri Fransa'nın Mısır'daki işgaline son vermişlerdir.²⁸ Bu dönem ile birlikte de Mısır'da, yani 19. yüzyılın ilk yarısı itibariyle Osmanlı Donanması ile Mısır'a giden ve çağdaş Mısır tarihinin en etkili kişiliklerinden biri olmayı başaran ve her dönemde de bu şekilde değerlendirilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa egemenliği başlamıştır.²⁹ Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya 1805 yılında Osmanlı Sultanı tarafından "Mısır Valisi" unvanı verilmiş ve bu gelişme ile birlikte de Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi idaresinden ayrı bir yapılanma içerisinde yer alır hale gelmiştir.³⁰

1.2. MONARŞİ DÖNEMİ

Beş bin yıllık geçmişi ile dünyanın en eski devletlerinden birisi olan Mısır, Arap Dünyası'nın ilk gerçek modern devleti olarak nitelendirilmektedir. Bu süreçte önemli katkıları olduğu kabul edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa da, bir Osmanlı askeri olarak Mısır tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme ve Tanzimat girişimlerine de örnek teşkil edecek tarzdaki reformları gerçekleştiren önemli bir devlet adamı olarak, Mısır'ı kendi kendine yetebilen ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir kimliğe sahip bir devlet haline getirmeye çalışmıştır.³¹

Mısır'ın 19. yüzyıl boyunca maruz kaldığı büyük değişim ve dönüşüm, mutlaka ki Kavalalı Mehmet Ali Paşa bağlamında tek bir değişkenle açıklanamayacaktır. Zira Mısır adına söz konusu olan bu süreç, çok kapsamlı, karmaşık ve farklı boyutlara sahip bir süreçtir. Ancak bu süreçte Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayrı bir yere ve öneme sahip olmasının temelinde, elde ettiği başarılarını

²⁸ Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hakkında Kısa Bir Etüt", Ankara: **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı: 3, ss. 33-45.

²⁹ Sebahattin Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770 – 1849) Sosyal Politikaları: Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", İstanbul: **İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Bilimname Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 2, Sayı: 13, ss. 131-138.

³⁰ Ahmet Gündüz, "XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Mısır Meselesi ve Kadı Kıran Olayı (1833)", İstanbul: **JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)**, Year: 2012, December, Volume: 5, Issue: 6, pp. 219-232.

³¹ Yaramış, **a.g.m.**, s.127

sürekli kılması ve özellikle de askeri alanda giriştiği ve büyük oranda da başarıyla gerçekleştirdiği reformları yer almaktadır.³²

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ilk dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarını koparmamaya özen göstermiş ve Osmanlı Sultanı adına önemli başarılarla imza atmıştır.³³ Ancak Mısır'ın ve Mısır nezdinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1830'lu yıllardan itibaren yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç meselesi olmaktan çıkmaya başlaması, "Büyük Güçler" olarak nitelendirilen devletlerin de Mısır konusunda birbirleriyle rekabet içerisinde olmaya başlamalarını beraberinde getirmiştir.³⁴ Bu doğrultuda Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1831-1840 yılları arasında Mısır'daki iktidarını kökleştirmeye başlamış ve kendisi ve oğulları için Osmanlı İmparatorluğu'ndan giderek genişleyen taleplerde bulunmuştur.³⁵

19. yüzyıl itibariyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'a geldiğinde, toprakların geleneksel olarak devlet mülkiyetinde olduğu "Miri Toprak Sistemi"³⁶ hâkimdi ve bu toprakların köylüler tarafından ekilip biçilmesi söz konusuydu. Dönem itibariyle Mısır halkının büyük çoğunluğunu oluşturan Arap nüfusun yaklaşık beşte dördü de, tarım kesiminde çalışanlardan ve köylülerden oluşmaktaydı. Bununla birlikte mevcut tüm yasal düzenlemelere ve bu yasal düzenlemeler kapsamında öngörülen kısıtlamalara karşın 19. yüzyılın ortalarından itibaren, toprak düzeninde "Özel Mülkiyet Sistemi" gündeme gelmeye başlamıştır.³⁷

Kökeni itibariyle Arap olmayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, kozmopolit anlayışla hareket eden bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir.³⁸ Bu doğrultuda Kavalalı Mehmet Ali Paşa, kişisel olarak Arap milliyetçiliğini ve Mısır

³² Samur, **a.g.m.**, s.135

³³ Hasan Öztürk ve Sevinç Öztürk, **Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı (Mısır-Fas-Senegal-Tanzanya)**, Ankara: BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, BİLGESAM Rapor No: 39, 2010, s. 9.

³⁴ Hayrettin Pınar, "Tanzimat Dönemi'nde İktidar Oyunları: Babıâli ve Hıdiv İsmail", Ankara: **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2012, Güz Dönemi, Sayı: 63, ss. 159-188.

³⁵ Yaramış, **a.g.m.**, s.127

³⁶ Seyfi Vakkas Toprak, "Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları", İstanbul: **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, Yıl: 2012, Bahar Dönemi, Cilt: 22, ss. 223-237.

³⁷ Toprak, **a.g.e.**, s. 227.

³⁸ Gündüz, **a.g.e.**, s. 222.

milliyetçiliğini temsil eden bir yapıya sahip olmamasına karşın, Arap Dünyası'ndaki ilk milliyetçi yaklaşımların onun dönemindeki Mısır'da şekillenmeye başladığı bilinmektedir.³⁹

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ölümünün ardından Abbas Paşa (1848-1854), Said Paşa (1854-1863) ve İsmail Paşa (1863-1879) Mısır valiliğine getirilmişlerdir.⁴⁰ Bu dönem itibariyle Mısır'ın asıl borçlanma süreci de, Abbas Paşa'dan sonra Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Said Paşa (1854-1863) döneminde söz konusu olmaya başlamış ve özellikle de 1861 yılında uygulanmaya başlanan politikalar ile gündeme gelmiştir.⁴¹

Albay Ahmed Arabî, 1882 yılında askerleri ile birlikte ayaklanmıştır.⁴² Bu çerçevede Arabî Paşa Hareketi, Mısır'da reformcu kanadı oluşturan Arap entelektüeller ile orduda görev yapan Arap subaylar tarafından da desteklenmiş ve hareket, ülke ekonomisinin bozulması sonucu vergilerin artması ve tasarruf tedbirleri dolayısıyla, başta ordu olmak üzere birçok alanda yarım aylıkla işten çıkartılanların artması üzerine geniş destek bulmuştur.⁴³

Mısır'da milliyetçi bilincin oluşması, birikimi ve kısmen de örgütlenmesi sonucunda, 9 Eylül 1881 tarihi itibariyle Abidin Meydanı'nda toplanan göstericiler, milli bir meclisin kurulmasını ve kendisi de Türk kökenli olup Mısır Ordusu'nda görev yapan yabancı subayların lehine ayrımcılık yapan Harp Nazırı Rıfkı Paşa'nın görevden alınmasını talep ettiklerini belirtmişlerdir.⁴⁴

Bu gelişmeler doğrultusunda "Mısır Meselesi", Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde uğraşmak durumunda kaldığı karmaşık bir mesele olarak

³⁹ Muhammed Şahin, "Osmanlı Diplomasisinde Değişim ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletler Sistemi'ne Girişi", Ankara: **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2009, Cilt: 4, Sayı: 46, ss. 823-834.

⁴⁰ Abdullah Kahraman, "İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudîyatın Sahası Üzerine", İstanbul: **İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2003, Sayı: 2, ss. 25-57.

⁴¹ Muhammed Hamidullah Ağırakça, "19. Yüzyıl Mısır'ında Kanunlaştırma Hareketleri", İstanbul: **BİSAV (Bilim ve Sanat Vakfı) Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 81, ss. 1-10.

⁴² Veysel Ayhan. "Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri", **Orta Doğu Analiz Dergisi** Ankara: ORSAM Yayınları Yıl: 2011 Sayı: 26 ss. 15-26

⁴³ Yunus Özger, "Mısır'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", İstanbul: **History Studies Journal**, Yıl: 2010, Orta Doğu Özel Sayısı, ss. 301-323

⁴⁴ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 22.

nitelendirilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında Mısır'ın idaresi konusunda 24 Ekim 1885 tarihinde bir anlaşma yapılmıştır. Bunun üzerine İngiltere, tahliye işini görüşmeye başlamadan önce Mısır'daki düzenlemeleri Osmanlı Hükümeti ile ortak belirleme ve gerçekleştirme hakkını ve yetkisini elde etmiştir.⁴⁵

Bu gelişmelerin yaşandığı Mısır için Birinci Dünya Savaşı da, “Mısır Milliyetçilik Hareketleri”nin gelişim göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.⁴⁶ Ancak 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Almanya’nın tarafında savaşa katılması nedeniyle Britanya, Mısır’da önce 2 Kasım 1914 itibariyle önce sıkıyönetim⁴⁷ ve ardından da 18-19 Kasım tarihleri arasında Mısır’ı resmi olarak topraklarına katma isteğini açıklayarak “protektora”⁴⁸ ilan etmiştir.

Protektora ilanı, Mısır siyasi yaşamında büyük değişimler yaşanmasına neden olmamış, sadece yaklaşık 30 yıldır devam etmekte olan rejimin resmileştirilmesini ve yasal bir zemine oturtulmasını sağlamıştır. Bu temelde Mısır, Osmanlı Devleti’nden resmi olarak kopmuş ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Mısır toprakları, müttefik kuvvetlerin Asya ve Avrupa arasındaki geçiş ve konaklama alanı ve Gelibolu ve Filistin Cephelerinin hareket ve eğitim üssü olarak kullanılmıştır.⁴⁹

1922 yılı itibariyle de Britanya, Mısır’daki protektorasına son verdiğini ve Mısır’ın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Buna karşın 1922 Anlaşması ile görülmektedir ki Britanya’nın bu yönde açıklamada bulunmasına karşın uygulamada aynı yönde hareket etmesi söz konusu olmamış, özde sadece kontrol yöntemleri

⁴⁵ Çağatay Okutan, “Arap Milliyetçiliği”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) Dergisi**, Yıl: 2006, Cilt: 56, Sayı: 2, ss. 159-172.

⁴⁶ Çolak, **a.g.e.**, s. 153.

⁴⁷ Güler, **a.g.e.**, s. 64

⁴⁸ **Protektora (Himaye)**: Britanya’nın 1825’ten sonra kullanmaya başladığı ve “sömürgecilik” nitelendirmesinden farklı bir anlamda bir ülkenin yabancı toprak olarak kabul edilmesine ve söz konusu devletle özel anlaşmalar yapılması anlayışına dayanan, bu kapsamda da ülkedeki mevcut egemen yapının korunmasını amaçlayan yarı-resmi idari bir statüdür. “Yabancı devlet” olarak nitelendirilen bu topraklarda, “barış ve düzenin sağlanabilmesi ve bu temelde hareket edebilecek bir hükümetin kurulabilmesi” için yasa yapma yetkisi Britanya Krallığı’na aittir. Bu temelde 1892 yılında Bahreyn ve 1914 yılında da Mısır, Britanya için protektora statüsünde yer almaya başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Güler, **Arap Milliyetçiliği**, ss. 64 vd.

⁴⁹ Güler, **a.g.e.**, ss. 64 vd.

direkt olmaktan çıkıp dolaylı olarak yürütülmeye başlanmıştır. Zira Britanya, söz konusu anlaşma ile Mısır'daki hükümet kurma süreçlerini kontrol ve koordine etme hakkını ve Süveyş Kanalı üzerindeki denetimi sürdürme yönündeki tavrını devam ettirme yönünde politikalar üretmiştir.⁵⁰

Bu bağlamda dönem itibariyle Mısır'daki monarşik yapılanmanın temelinde yer alan Kral Faruk ile yaygın halk desteğini arkasına almış olan Vefd Partisi ve Britanya arasında büyük bir güç savaşı yaşanmaya başlanmıştır.⁵¹ Kral Faruk'un başa geçmesi, başlangıçta Vefd Partisi ve hızla yayılmakta olan "Müslüman Kardeşler" tarafından sevinç gösterileri ile karşılanmıştır.⁵² O döneme dek Mısır Sarayı'nda konuşulan resmi dil Türkçe iken, 1936 yılında 16 gibi genç bir yaşta tahta geçmiş olan kral Faruk ile birlikte Saray'da Arapça konuşulmaya başlanmıştır.⁵³

Mısır'da iki savaş arası dönemde – özellikle de 1930'lu yıllar itibariyle – nüfus hızla artmaya başlamış ve kentlere hızlı bir göç süreci gündeme gelmiş olmasına karşın, mevcut yaşam standardı gerileme gösterir hale gelmiştir.⁵⁴ Toprak sahiplerinin birikmiş sermayeleri Mısır sanayinin ve Mısır Bankası'nın gelişmesini sağlamış; ilk ve orta düzeyde resmi okul ağı hızla genişlemiş ve Kahire Üniversitesi'nden mezun olanların oluşturduğu "profesyonel meslek sahibi elit sınıf" ortaya çıkmıştır. Elit sınıf, Britanya hâkimiyetine karşı çıkan milliyetçi muhalefet tarafında yer aldığını açıklamış ve bu yeni sınıf mensupları ile sanayi bağlantılı mesleklerde görev yapan orta sınıf mensupları, siyasal güç ve hükümet destekli olarak yeni sanayilerin desteklenmesine yönelik taleplerini paylaşmışlardır.⁵⁵

⁵⁰ Ahmet Uysal, **Orta Doğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği**, Ankara: SDE (Stratejik Düşünce Dergisi) Araştırma Raporu, 2011, s. 36.

⁵¹ Yıldırım ve Abdülcelil, **a.g.m.**, s. 27.

⁵² Cenap Çakmak, "Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?", İstanbul: **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 69-98.

⁵³ Sibel Kalemderoğlu, **Tarihsel ve Ekonomi-Politik Bağlamda Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü**, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınları, 2012, s. 3.

⁵⁴ İsmail Numan Telci, "Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet", İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2013, Ocak Dönemi, Cilt: 5, Sayı: 49, ss. 79-89.

⁵⁵ Uysal, **Orta Doğu'da Türkiye Algısı**, s. 42.

1936 yılı itibariyle, Mısır'ın tam bağımsızlık yolunda ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak nitelendirilen “İngiliz – Mısır Anlaşması”⁵⁶ imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Mısır Milletler Cemiyeti'ne “Üye Ülke” sıfatı ile katılım hakkı elde etmiş ve Mısır'ı uzun bir dönemden beri “İngiliz Yüksek Komiseri” olarak denetimi altında tutan Britanya, “Britanya Büyükelçiliği” adını almıştır. Mısır, İkinci Dünya Savaşı'nda da önemli merkezlerden biri olma niteliğini taşımış ve bu yönüyle de Kahire ve İskenderiye; askerlerle, casuslarla, siyasi sürgünlerle ve hükümet yetkilileri ile dolup taşmıştır.⁵⁷

Bu gelişmelere karşın 4 Şubat 1942'de Britanya'nın Mısır Büyükelçisi Killearn Lordu Sir Miles Lampson, Kral'ın bulunduğu Abidin Sarayı'na zırhlı araçlar eşliğinde gelmiş, sarayı kuşattığını açıklamış ve Kral Faruk'a Başbakan Ali Mahir Paşa'nın görevden alınması ve yerine Nahas Paşa'nın atanmasını ileten bir ultimatoma sunmuştur.⁵⁸

İngiltere bu dönemde, diğer partilerin Alman yanlısı olduklarını açıklamaları nedeniyle, yalnızca ülkenin temsil gücü en büyük partisi olarak nitelendirilen Vefd Partisi'ne güvenmekte ve bu nedenle de Nahas Paşa'nın Başbakan olmasını istemektedir. Ancak Kraliyet Sarayı'nın basılmış olması ve Kral'ın Britanya'nın talebinin gerçekleştirilmesine yönelik son kararı silah zoru ile vermek durumunda kalması, Nasır ve arkadaşları tarafından bir “ulusal aşağılanma” olarak nitelendirilmiş ve bu süreç 1952 yılı itibariyle iktidarın el değiştirmesinin temel belirleyicisi olmuştur. Böylece Mısır'da monarşi dönemi sona ermiştir.⁵⁹

1.3. CEMAL ABDÜL NASIR DÖNEMİ

1952 yılı itibariyle “Hür Subaylar” askeri darbe ile yönetimi ele geçirdiklerinde, başlangıçta hem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hem de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yeni yönetime karşı nasıl bir tavır

⁵⁶ Özger, **a.g.e.**, s. 322.

⁵⁷ Telci, **Devrim Sonrası Mısır'da Güç Mücadelesi**, s. 84.

⁵⁸ Özger, **a.g.e.**, s. 322.

⁵⁹ Ali Oğuz Dirioz, “Mübarek Öncesi Mısır Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika”, **Ortadoğu Analiz**, Ocak 2012, Cilt: 4, Sayı:37 s. 85.

belirleyecekleri konusunda zorlanmışlardır. Çünkü Mısır’da söz konusu olan bu ani değişim her iki tarafın da büyük bir şaşkınlık yaşamasına neden olmuştur. Bununla birlikte SSCB, darbeyi izleyen günlerde Hür Subaylar İktidarını “ ABD bağlantılı ve gerici bir hareket” olarak değerlendirmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti de Mısır’daki yeni yönetimi, “karşı devrimci askeri diktatörlük” olarak nitelendirmiştir.⁶⁰

Böylesi bir ortam içerisinde Mısır’ın Nasır iktidarı döneminde SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle kurulmuş olan ilişkiler pragmatist yönler taşımakla birlikte, bir yönüyle de Arap kitlelerinin sömürge deneyimleri ve bağımsızlık sonrasında Batılılara karşı derin bir kırgınlık ve kin ile dolu olmalarına dayanmaktaydı. Batı’ya karşı olunmasının önemli bir diğer nedeni de, İsrail Devleti’nin kurulmuş olması ve bu temelde İsrail-Filistin sorununun ortaya çıkmasıdır.⁶¹

SSCB, 1953 ve 1954 yıllarında Mısır’ın İngiltere karşıtı pozisyonunu desteklemiş ve Ocak 1954 itibarıyla de Mısır Savunma Bakanı, SSCB’ye uzun bir ziyarette bulunmuştur.⁶² Bu temasın ardından SSCB, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi’nde İsrail’in Süveyş Kanalı’nı kullanma hakkı konusunda ilk kez veto hakkını kullanmıştır. Bu doğrultuda SSCB, Mısır’daki yeni rejimi daha fazla desteklemeye başlamış ve bu yöndeki ilişkiler, 1955 yılına dek artarak devam etmiştir.⁶³

1955 yılı ise, Mısır dış siyaset gündeminin hızlanmaya başladığı bir dönemi ifade etmesi bakımından önemli bir yıl olarak addedilmektedir.⁶⁴ Soğuk Savaş ortamında Bağdat Paketi’nin kurulması ile Arap Dünyası’nda kutuplaşmanın hızlanması tetiklenmiş ve aslında Batı bloğu tarafında beklenenin aksine bir etkinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur.⁶⁵ Mısır, 1950 yılında imzalanmış olan Arap Savunma Anlaşması’nı etkisiz hale getireceğine inandığı için Bağdat Paketi’na

⁶⁰ Diriöz, **a.g.m.**, s. 87.

⁶¹ Kalemardoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

⁶² Özlem Tür, “Mısır’da Ekonomik Kalkınma Çabaları”, İstanbul: **İÜSBF Dergisi**, Yıl: 2009, Ekim Dönemi, Sayı: 41, ss. 183-194.

⁶³ Uğur Ertaş, “Rusya Mısır’daki Darbeyi Nasıl Okuyor?”, İstanbul: **TUIÇ (Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları) Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Sayısı, ss. 1-2.

⁶⁴ Arda Baş, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, İstanbul: **History Studies Journal**, Year: 2012, Volume: 4, Number: 1, ss. 89-109.

⁶⁵ İhsan D. Dağı, **Orta Doğu’da İslam ve Siyaset**, İstanbul: Boyut Yayınları, 2000, s. 39.

katılmamış ve hatta Irak'ı işbirlikçilikle suçlayarak, bu ülkede de süreç içerisinde ortaya çıkacak olan rejim değişikliklerini tetiklemiştir.⁶⁶

Bağdat Pakı, Nasır'ın SSCB'ye yanaşmasının başlangıcı olarak da değerlendirilmektedir.⁶⁷ Irak, Mısır'ın "Arap Savunma Sistemi" ile ilgili girişimlerini hiçe sayarak, Pakistan ve Türkiye ile birlikte Bağdat Pakı'na katılmış ve İsrail de, 28 Şubat'ta Gazze'de askeri hedeflere yönelik gerçekleştirdiği saldırıda 38 kişinin ölümüne neden olmuştur. 1955 yılının üçüncü önemli olayı olarak kabul edilen olay da, Nisan ayında düzenlenmiş olan ve Nasır'ın bizzat katılmış olduğu Bandung Konferansı'dır.⁶⁸

ABD ve İngiltere, Nasır'ın Bağdat Pakı'na katılmayı reddetmesine tepki göstermişler ve bu doğrultuda da Aswan'da yapılması planlanmış olan baraj için finansal destek ve krediler geri çekilmiştir.⁶⁹ Nasır İktidarı da bu tepkiye karşılık olarak, Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nı "millileştirme" kararı almıştır. Karşılıklı artarak devam eden bu tepki hareketlerinin bir sonraki adımı da, İngiltere ve Fransa tarafından uygulanmış olan ticaret boykotu olmuştur.⁷⁰

28 Şubat 1955'te Mısır'ın askeri denetiminde bulunan Gazze Şeridi'ne İsrail tarafından düzenlenen saldırı, Nasır Yönetimi'ni ABD'den silah satın almak için başvurmaya zorlamıştır.⁷¹ Ancak İsrail'in varlığının ve güvenliğinin Amerikan dış siyasetinin önemli hedeflerinden biri olması dolayısıyla Amerikan Senatosu Nasır

⁶⁶ Göktürk Tüysüzoğlu, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor Mu?", Kırgızistan: **Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E – Dergisi**, Yıl: 2011, Eylül – Ekim Dönemi, Sayı: 26, ss. 1-23.

⁶⁷ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Bağdat Pakı (1955-1959)", İstanbul: **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 6, ss. 85-100.

⁶⁸ Sabit Duman, "Orta Doğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs-Kasım 2005, s. 313-319.

⁶⁹ Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, Volume: 4/1 2012 s. 101.

⁷⁰ Merve Suna Özel, **Rusya'nın Değişmeyen Orta Doğu Politikası: Çıkar Odaklı Yaklaşım**, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınları, 2012, s. 3.

⁷¹ Sinan Ülgen ve F. Doruk Ergün, **Kum Tepelerinde Tökezlemek: Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Bir Bölgenin Oluşturulması**, İstanbul: EDAM (Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi) Yayınları, EDAM Tartışma Kâğıtları Serisi, Seri No: 4, Yıl: 2012, s. 16.

yönetiminin silah satın almasına yönelik görüşmeleri uzatmış ve bunun üzerine hükümet, 27 Eylül 1955'te Çekoslovakya'dan silah satın alacağını açıklamıştır.⁷²

SSCB'den silah satın alınmasına yönelik Mısır-SSCB görüşmeleri de 1953 yılı itibarıyla başlamış olmasına karşın, SSCB'den silah satın alınmasına kadar Mısır, Batılı ülkelerden ve ABD'den silah almak istemiş, ancak ABD ve Dulles, Mısır'ın Batı ittifakında yer alması koşulunun arandığını iletmiştir.⁷³

1958 yılı da, SSCB ile Mısır arasındaki ilişkilerin inişli – çıkışlı bir seyir izlemeye başladığı bir yıl olarak değerlendirilmektedir.⁷⁴ Zira aynı yıl içerisinde Suriye ve Mısır birleşme kararı alarak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve bu doğrultuda Nasır'ın Araplar üzerindeki etkisi artmış, Irak'ta 14 Temmuz'da bir darbe sonucunda General Abdülkerim Kasım iktidara gelmiş ve Irak'ın da bu birliğe dâhil olması ihtimali gündeme gelmiştir.⁷⁵

Nasır, 1958 yılı Nisan ayında ilk kez SSCB'ye gitmiş ve 18 gün boyunca Kruşçev tarafından misafir edilmiştir.⁷⁶ Bu temelde SSCB, Mısır nezdinde Orta Doğu'da etkinlik elde etme amacını uygulamaya koymayı hedeflemekte ve Nasır'la ilişkilerin iyi tutulabilmesi ya da daha iyi ilişkiler geliştirilebilmesi için elinden geleni yapmaktaydı. Aynı yılın Ekim ayında Mısır Genelkurmay Başkanı Abdül Hakim Amir Moskova'ya gitmiştir.⁷⁷

Bu dönemde ayrıca Nasır Yönetimi, sermayenin ülkeden kaçma eğilimi göstermesi ile mevduat azalmasına karşı ve yatırımlar için kredi ve borç aramaya başlamıştır.⁷⁸ Başlangıçta tüm ekonomik projeler ve kalkınma atılımları için BM ve ABD'den kredi alınabileceği düşünülmeye başlanmış, Nasır Yönetimi'nin bu

⁷² Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, Çeviren: Lütfi Yalçın, İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004, s. 126.

⁷³ İlhan Arsel, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011, s. 331.

⁷⁴ Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", Ankara: **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2004, Sayı: 30, ss. 173-202

⁷⁵ Mehmet Akif Kireççi, **Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği**, İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013, s. 77.

⁷⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 111.

⁷⁷ Soy, **a.g.e.**, s. 187.

⁷⁸ Mehmet Fehmi Eken, **Faizsiz Bankacılık Modelleri ve Türkiye Uygulamaları**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 26.

yöndeki yaklaşımlarına başlangıçta Batı da olumsuz yaklaşmamış, hatta Nasır 1956 yılı itibariyle Time Dergisi tarafından “Yılın Adamı” seçilmiştir.⁷⁹

Ancak gelişmeler, Arapların ve dolayısıyla Mısır’ın yönelimlerinin Batı’dan uzaklaşmak, bağlantısızlık içerisinde yer almak ve buna paralel olarak da bir yandan SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmek diğer yandan da ülke içinde bir kalkınma ve ilerleme modeli olarak görülen sosyalist uygulamalara ağırlık vermek olmasını gerekli kılmıştır.⁸⁰

ABD ile söz konusu olan iyi ilişkiler, Nasır’ın Arap Dünyası’nda liderlik rolü üstlenmesi ile birlikte bozulmaya başlamıştır.⁸¹ 1954 yılı Nisan ayında ABD, Irak’a silah satmaya karar vermiş ve yeni stratejisini Irak üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda ABD, Nasır gibi yeni ve milliyetçi bir liderle uğraşmak yerine, Irak’ta yönetimde olan geleneksel seçkinlere güvenmeyi tercih etmiştir.⁸²

Mısır’ın tercihleri ve konumu, Nasır’ın Bağlantısızlık Hareketi’nin liderleri konumunda olan Nehru ve Tito ile yakın ilişkiler geliştirmesi ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. Bağlantısızlık Hareketi’nin ortaya çıktığı dönemde Nasır’ın bu hareket içerisinde yer almasının avantajlarını keşfetmiş olması, üçüncü dünyacı tutumun Mısır’ın dış siyasetinde olduğu kadar iç siyasetinde de zengin olanaklar yaratacağını saptaması ve buna göre hareket etmiş olması önemli bir gelişme olarak nitelendirilmektedir.⁸³

Mısır, bu noktadan itibaren bağlantısız ve tarafsız olmakla birlikte, aktif bir dış siyaset izlemeye girişmiş ve Nasır’ın uluslararası ilişkilerde sahip olduğu önem ve itibar, 1960’lı yılların sonlarına doğru giderek daha da artmıştır.⁸⁴ 1959 yılı sonrasında Mısır daha aktif bir Afrika siyaseti izlemeye başlamış ve ulusal kurtuluş

⁷⁹ Kerem Gün, “Yalancı Bahar: Arap Baharı”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 7-15.

⁸⁰ Soy, **a.g.e.**, s. 188.

⁸¹ Akça Ataç, “Arap Baharı ve Sosyal Medya”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 16-18.

⁸² Didem Ekinci, “Arap Baharı ve Balkanlar”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 19-22.

⁸³ Mohamed Talib el-Hamd, “Doğu Yolu: John Foster Dulles Mısır’ın 1955 Çekoslovakya Silah Anlaşması Kararını Nasıl Etkiledi”, İstanbul: **History Studies Journal**, ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı, Yıl: 2011, ss. 135-156.

⁸⁴ Çağdaş Üngör, “Çin ve Üçüncü Dünya”, İstanbul: **İÜSBF Dergisi**, Yıl: 2009, Sayı: 41, ss. 27-38.

savaşlarına destek sağlamıştır ki, 1961 yılına dek yirmiye yakın Afrika ülkesi bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸⁵

Mısır'da Bağlantısızlık Hareketi'ni ilgilendiren bir dizi toplantı, Hazırlık Konferansı ve Bağlantısızlık Hareketi Konferansı düzenlenmiştir.⁸⁶ 1957-1958 Kahire Konferansı, Bandung Konferansı'nın devamı olma niteliği ile gerçekleştirilmiş ve Konferans, 26 Aralık 1957'de Kahire Üniversitesi'nde açılmıştır.⁸⁷

Nasır İktidarının büyük önem verdiği Kahire Konferansı'nın organizasyonunda, rejimin ikinci adamı konumunda bulunan Enver Sedat görev almıştır. Kahire Konferansı'nda Bandung Konferansı'ndan farklı olarak, sadece devlet temsilcileri değil, farklı ülkelerde ulusal kurtuluş mücadelesi veren siyasi grupların temsilcileri ile kendi ülkesi resmi düzeyde temsil edilmeyen bazı delegasyonlar da katılmıştır.⁸⁸

Mısır, 1967 Arap-İsrail Savaşı yenilgisi sonrasında askerlerini Yemen'den kademeli olarak geri çekmiş, bölgede Nasır etkisi hızla kaybolmaya başlamış ve Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı rejimler güçlerini ortaya koyabilir hale gelmişlerdir.⁸⁹ Bu kayıpla birlikte Süveyş Kanalı'nın kapalı kalması da Mısır için büyük bir gelir kaybına neden olmuş ve Mısır petrolünün Aden'de rafine edilmesi gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere tüm Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltme çabası içerisine giren Mısır'a ABD tarafından yapılan ekonomik yardım ve buğday ihracatı da kesilmiş ve bunun üzerine Mısır, SSCB ile yakınlaşma yönünde çaba sarf etmeye başlamıştır.⁹⁰

⁸⁵ Murat Ağdemir, "İsrail'in Dış Politikasında Bir Hareket Alanı: Sahra Altı Afrika Ülkeleri İle İlişkiler", İstanbul: **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 103-122.

⁸⁶ Elem Eyryce-Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", Ankara: **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 2012, Bahar Dönemi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 59-94.

⁸⁷ Kubilay Erman, "SSCB'nin Latin Amerika Politikası ve Günümüze Yansımaları", İstanbul: **21. Yüzyıl Dergisi**, Yıl: 2011, Aralık Dönemi, Sayı: 36, ss. 11-22.

⁸⁸ Baş, **1957 Suriye Krizi ve Türkiye**, s. 105.

⁸⁹ Demet Gökçınar, *Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu*, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 24.

⁹⁰ Güler, **a.g.e.**, s. 115.

Sonuç itibariyle tüm iktidar süreci boyunca Nasır, yalnızca dış siyaset ile ilgilenmemiş, aynı zamanda iç siyasetin de bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan “Arap Milliyetçiliği” ve “Arap Birliği” sorunları ile birlikte, ülke içerisindeki siyasal sorunlarla da ilgilenmiştir. 1970 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu vefatının ardında da, Enver Sedat cumhurbaşkanı olmuştur.⁹¹

1.4. ENVER SEDAT DÖNEMİ

Cemal Abdül Nasır 28 Eylül 1970 tarihinde vefat ettiğinde, ardında büyük çaplı bir sistem krizi, moral açısından çöküntü içerisinde olan bir halk ve bölünmüş bir toplumsal yapı bırakmıştı ki; önemli sorunlardan bir diğeri de, Abdül Nasır’ın ardından yönetimin kime devredileceğiydi. Özellikle yönetim konusundaki belirsizlikler halk arasında bölünmelere neden olmuş, ancak söz konusu olan fikir ayrılıklarına karşın anayasa gereği başkan vekili konumundaki kişinin Nasır’ın yerine geçmesi gerekmişti. Bu doğrultuda Enver Sedat, başkan vekili olması nedeniyle geçici olarak başkanlık koltuğuna oturmuş ve bu sürecin ardından da 15 Ekim 1970 yılında gerçekleştirilen bir referandumla, Sedat’ın başkanlığı halk tarafından da onaylanmıştır.⁹²

Enver Sedat, Nasır İktidarı döneminde çalışmalara etkin bir şekilde katılmamış olmasına karşın, bu dönemde Abdül Nasır’ın yanında en fazla görünen isim olmuştur.⁹³ Nasır’ın 1970 yılında vefatına neden olan kalp krizinden önce geçirmiş olduğu 1969 tarihindeki ilk kalp krizinde Enver Sedat “Arap Sosyalistler Birliği (ASB) Yüksek İcra Kurulu Başkanlığı”nı vekâleten yürütmüş ve Nasır’ın iyileşmesinin ardından katıldığı Rabat’ta gerçekleştirilen Arap Zirvesi süresince de, yine başkan vekili olarak tayin edilmiştir.⁹⁴

⁹¹ Soy, a.g.e., s. 222.

⁹² Telci, **Devrim Sonrası Mısır**, s. 83.

⁹³ Türkaya Ataöv, “Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ın Yargılanması”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 42, ss. 23-33.

⁹⁴ Hilal Görgün, “Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhlifleri”, İstanbul: **İslam Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2001, Sayı: 6, ss. 77-92.

Tüm bu görevleri süresince Enver Sedat, Nasır'ın her söylediğini ya da yaptığını onaylaması dolayısıyla “Evet Başkan” lakabı ile anılmıştır. Ancak lakabına karşın Enver Sedat, kendi düşüncelerinin uygulamaya konulması noktasında da yaptırımları olan bir isim olarak değerlendirilmiştir. Neticede Sedat'ın bu yönü, muhaliflerinin tümüyle karşı olmasına rağmen, başkan adayı olarak gösterilmesini ve sonuçta başkanlık koltuğuna oturmasını sağlamıştır.⁹⁵

Muhaliflerin Enver Sedat'ın başkanlığını desteklemelerinin temelinde, onun “zayıf adam” olarak görülmesi yatmaktadır denilebilir. Zira Sedat'ın başkanlığa getirilmesi ile birlikte “tek adam” olarak hareket etme eğiliminde olmayacağını düşünen muhalifler, ona istediklerini yaptırabileceklerini düşünmüşler ve bu nedenle de destekler yönde bir tavır takınmışlardır.⁹⁶

Enver Sedat'ın çevresinde yer alan Hür Subaylar grubu ve elit kesimin oluşturduğu muhalif grup arasındaki mücadeleler, özellikle de Abdül Nasır döneminde gücün tek bir elde toplanmasından kaynaklanan kaygılara yönelikti. Zira her iki grup da Enver Sedat'ın Nasır gibi gücü elinde bulunduran tek isim olmamasını sağlamaya çalışmakta ve bu gücün kendi grupları ile paylaşılmasını istemişlerdir.⁹⁷

Bu süreç içerisinde Enver Sedat, dış politika ile ilgili birtakım radikal kararlar almış, 1967 yılında İsrail ile Abdül Nasır döneminde yapılmış olan 1970 yılı Eylül ayı sonunda sona erecek olan Ateşkes Anlaşmasını ülkenin henüz savaşabilecek durumda olmamasını gerekçe göstererek 1971 yılı Şubat ayına dek uzatmıştır.⁹⁸

Enver Sedat'ın bu yöndeki yaklaşımları yanında muhalifleri tarafından en fazla eleştirildiği bir başka nokta da, İsrail ile Mısır arasında barış anlaşması imzalanabileceği yönündeki açıklamaları olmuştur. 4 Şubat 1971 tarihi itibarıyla Meclis'te yaptığı bir konuşmasında Enver Sedat; İsrail'in Sina Yarımadası'ndan çekilmesi durumunda Süveyş Kanalı'nın tekrar açılacağını, hatta İsrail ile barış

⁹⁵ Görgün, **a.g.m.**, s. 84.

⁹⁶ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 5.

⁹⁷ Telci, **Devrim Sonrası Mısır**, s. 86.

⁹⁸ Telci, **Devrim Sonrası Mısır**, s. 88.

anlaşması imzalanabileceğini ve ABD ile diplomatik ilişkilerin tekrar düzeltilebilmesine yönelik hareket edilebileceğini belirterek çok daha büyük tepkilerle karşılaşmıştır.⁹⁹ Muhalifler tarafından tepki ile karşılanan, bununla birlikte ABD tarafından desteklenen bu yaklaşım, aynı zamanda İsrail ile barış anlaşması imzalanabileceğine yönelik açıklamada bulunan ilk Arap Devlet Başkanı açıklaması olması bakımından da önem ifade etmektedir.¹⁰⁰

Enver Sedat'a muhaliflerinin tepkisinin en yüksek noktaya ulaştığı husus da; Mısır, Suriye ve Lübnan arasında ittifak oluşturulmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'da, Suriye ile yapılan ittifak anlaşmasının ancak 3 yıl sürebileceğine yönelik görüş hâkimken, ittifak anlaşmasının 1971 yılı itibariyle sona ermesinin ardından, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartların göz önünde bulundurulması gerekliliğiyle, söz konusu edilen bu üç ülke arasında bir ittifak anlaşması yapılmasına yönelik altyapı çalışmalarına başlanılmıştır.¹⁰¹

17 Nisan 1971 tarihi itibariyle Bingazi'de üç ülke delegasyonları devlet başkanlarının da katılımıyla toplanmış ve muhaliflerin bu yönde hareket edilmesine şiddetle karşı çıktıklarını sıklıkla dile getirmelerine rağmen Enver Sedat, Arap Cumhuriyetleri Federasyonu Planı'nı imzalamış ve planı, diğer devlet başkanları ile birlikte ilan etmiştir. Plan'ın yürürlüğe girmesi için devletin birtakım resmi yayın organlarında yayımlanması gerekliliği dolayısıyla Enver Sedat, ASB Yüksek İcra Kurulu'ndan bu yönde talepte bulunmuş, ancak talebi kabul edilmemiştir ki; böylesi bir yaklaşım, Plan'ın devletin en yüksek organı tarafından reddedilmesi anlamını taşımaktadır.¹⁰²

ASB Yüksek İcra Kurulu'ndan ret yanıtı alan Enver Sedat, bunun üzerine Plan'ın Merkezi Komite (el-Lecnetü'l-Merkezziye) de görüşülmesini talep etmiş, ancak Plan'a ilişkin tartışmalar bununla da nihayetlenmemiştir.¹⁰³ Bunun üzerine

⁹⁹ Selin M. Bölme vd. **25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi**, SETA Rapor, No. 2, Nisan 2011, s. 9.

¹⁰⁰ Kalemardoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁰¹ Tayfun Nasuhbeyoğlu, **Mısır'da İslami Hareketler**, Ankara: Pusula Derneği Yayınları, 1993. s. 17.

¹⁰² Selin Bölme vd., **a.g.m.** ss. 10

¹⁰³ Telci, **Devrim Sonrası Mısır**, s. 88.

Enver Sedat, Plan'ın kabul edilebilirliğini sağlamak üzere birtakım değişiklikler yapılması yoluna gitmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi de, Plan kapsamında alınacak olan kararların üç devlet başkanının oy çoğunluğu ile alınması değil, oybirliği ile alınması hususudur. Yapılan bu yöndeki değişikliğin ardından Plan, 19 Nisan'da ilan edilmesinin ardından Merkezi Komitede yapılan oylama doğrultusunda oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁰⁴

İçerisinde bulunduğu bu olumsuz durumları bertaraf edebilmek için Enver Sedat, muhaliflerin tasfiye edilmesi için uygun bir zamanı gözetirken, iç politikada yeterli desteği sağladığını düşündüğünden dış politikada birtakım girişimlerde bulunmak adına hareket etmeye başlamıştır. Öncelikle SSCB Büyükelçisi ile görüşen Sedat; ona ülkesinin herhangi bir iktidar mücadelesini kaldıracı olacak durumda olmadığını ve bu nedenle de muhalefetin en güçlü ismi olan ve SSCB tarafından desteklendiği düşünülen Ali Sabri'yi görevden alacağını iletmış ve bu durumun, SSCB tarafından şahsi bir durum ya da bir hakaret olarak algılanmamasını istemiştir.¹⁰⁵

Ali Sabri'nin görevden alınmasının ardından da SSCB ile Mısır'ın iyi ilişkiler içerisinde bulunmasına özen gösterileceğini SSCB Büyükelçisi'ne ileten Enver Sedat; 1 Mayıs İşçi Bayramı vesilesiyle yapmış olduğu bir konuşmasında Ali Sabri ve adamlarının iktidarın kendilerine Abdül Nasır'dan miras kaldığına yönelik anlayışlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiş ve Ali Sabri ve adamlarını suçlamaya yönelik ithamlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda 2 Mayıs itibariyle Ali Sabri'nin bütün görevlerinden azledildiği duyurulmuş ve ikinci adım olarak da ASB bünyesinde görev yapan tüm kadro yenilenmiştir. Böylece kendisine muhalif olanları ortadan kaldırarak iktidarını tam anlamıyla sağlamış ve ölümüne kadar ülkeyi yönetmeyi sürdürmüştür.¹⁰⁶

Enver Sedat, tasfiye işleminin tamamlandığı 14 Mayıs tarihinden bir gün sonrası olan 15 Mayıs'ı önce Tashih Hareketi Günü (el-Hareketü't-Tashih),

¹⁰⁴ İzzettin Artokça, **Kıptiler**, Ankara: TASAM Stratejik Rapor, 2013, s. 20.

¹⁰⁵ Efegil, **a.g.m.**, s. 21.

¹⁰⁶ Özlem Tür, "Mısır'da Ekonomik Kalkınma Çabaları", **İ.Ü. Siyasal Bilimler Dergisi**, Sayı: 41, İstanbul 2009, s. 190.

sonrasında da Tashih Devrimi Günü (eş-Şevretü't-Tashih) olarak adlandırmış ve her yıl bu günün kutlamalarla geçirilmesini sağlamıştır.¹⁰⁷

1.5. HÜSNÜ MÜBAREK DÖNEMİ

Enver Sedat'ın 1980 yılında düzenlenmiş olan bir suikast sonucunda hayatını kaybetmesi doğrultusunda yerine Hüsnü Mübarek gelmiştir. Bu dönemde sıkıyönetim altında olan ülkeyi yönetme sorumluluğunu üstlenmiş olan Mübarek, sadece siyasi bağlamda değil, ekonomik anlamda da birçok açılım yapılması gerekliliğini düşünmekte ve bu yönde uygulamalarda bulunma amacındaydı. Hem siyasi açılımların hem de ekonomik açılımların sosyal yapıya zarar vermesini istemeyen Hüsnü Mübarek, bu temelde öncelikli olarak radikal değişimlerin gerçekleştirilmesi yerine Mısır'ın hem siyasi yaşamında hem de ekonomik yaşamında liberal politikaların uygulanmasını öngörmüştür.¹⁰⁸

SSCB'nin yıkıldığı ve dünya genelinde demokratikleşme yönündeki hareketlerin günden güne artış gösterdiği bu dönemde; Mısır'da da siyasi örgütlenmelerin sayısında artış gözlenmiş ve tutuklu olan birçok ismin serbest bırakılması adına hareket edilmiş olursa da, bireysel özgürlük bağlamında Hüsnü Mübarek Dönemi, diğer dönemlere nazaran gerilemenin söz konusu olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

Bu bağlamda Mübarek, basın özgürlüğünün kısıtlanmamasına yönelik birtakım tedbirler alınmasını öngörmüş, bu doğrultuda konu ile ilgili denetimlerin azaltılması adına hareket edilmiş, ancak buna karşın istenilen düzeyde bir demokratikleşmenin gerçekleştirilebilmesi mümkün olamamıştır.¹¹⁰

Halk üzerindeki devlet baskısının da olanca etkisiyle varlığını devam ettirdiği bir dönem olarak değerlendirilen Mübarek dönemi, Hüsnü Mübarek'in gelişen ve değişen yenedünya düzenine ayak uyduramaması olarak yorumlanmış ve neticesinde

¹⁰⁷ Nasuhbeyoğlu, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁰⁸ Yıldırım ve Tarık, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁰⁹ Diriöz, **a.g.m.**, s. 85.

¹¹⁰ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 21.

de Mübarek, halkın özgürlük taleplerini karşılayabilecek düzeyde radikal adımlar atamamıştır. Buna karşın Hüsnü Mübarek, daha çok kendi siyasi gücünü arttırmayı önemsemiştir. Dış politika bağlamında Mübarek dönemi, Enver Sedat Dönemi'nde başlatılmış olan İsrail ve ABD ilişkilerinin aynı olumlu bakış açısıyla devam ettirilmesini ve Mısır halkının konu ile ilgili olumsuz bakış açısına karşın geliştirilerek sürdürülmesini içermektedir.¹¹¹

Tarihsel süreç içerisinde Mısır, ABD tarafından her zaman bölgenin radikal unsurlarının ve özellikle de İran'ın kontrol altında tutulabilmesi için önemli bir ülke olarak görüldüğünden, İsrail'den sonra en fazla askeri yardımın yapıldığı ülke konumunda olmuştur. Mısır için bir ayrıcalık olarak nitelendirilen bu durum Mübarek döneminde devam ettirilememiş ve hatta bazı zamanlarda yaşanan diplomatik krizler, Mısır ve ABD arasındaki stratejik ortaklıkların zarar görmesine neden olmuştur.¹¹²

Bu çerçevede dönemi itibariyle Hüsnü Mübarek yönetiminin uygulamalarından rahatsızlık duyan ABD Başkanı Bush, 2008 yılı itibariyle ev sahibi sıfatı ile gerçekleştirdiği Davos Forumu'nda Mübarek'in açılış konuşması yapmaması ve bir anlamda da ABD politikalarını protesto etmesi dolayısıyla, Mısır ile ABD arasında bu dönemden sonra bir soğukluğun başlayacağını ifade etmiştir.¹¹³ Bu bağlamda da ABD'nin 1979 yılından itibaren Mısır'a yapmış olduğu 2 Milyar ABD doları tutarındaki askeri yardım, 2009 yılı itibariyle 1,3 Milyar ABD dolarına gerilemiştir.¹¹⁴

Hüsnü Mübarek Yönetimi; Mısır'da artan tepkiler karşısında ve özellikle de 2005 Seçimleri doğrultusunda birtakım düzenlemelere gidilmesi adına hareket etmeye başlamış ve bu yönde bazı adımlar atılması gerekliliği üzerinde durmuştur.¹¹⁵ Bu dönemde Hüsnü Mübarek – dönemin koşullarını da göz önünde bulundurduğunu belirterek – Anayasa'nın 189. maddesi kapsamında kendisine tanınan yetkilere

¹¹¹ Yıldırım ve Tarık, **a.g.m.**, s. 11.

¹¹² Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 20.

¹¹³ Doğan Ertuğrul, **Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2005, s. 5 vd.

¹¹⁴ Kalemardoğlu, **a.g.e.**, s. 4.

¹¹⁵ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 23.

dayanarak, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gizli oy usulü ile ve birden çok adayın katılımı ile gerçekleştirilebilmesi için yasal değişiklik teklifinde bulunmuştur. Bu kapsamda, 2005 yılı Şubat ayında Anayasa'nın 76. maddesinin değiştirilmesi ile birlikte, Mısır'da çok adaylı seçim süreci başlatılmıştır.¹¹⁶

Bu döneme dek Mısır, cumhurbaşkanı adayının parlamento tarafından belirlendiği ve halkın kendisine sunulan adayı kabul ya da reddettiği bir sistem ile yönetilmekteydi.¹¹⁷ Ancak, belirtildiği üzere Anayasa'nın 76. maddesinin değiştirilmesi doğrultusunda, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde diğer partilerin de aday gösterebilmesi mümkün hale gelebilmiştir.¹¹⁸

Bu süreç, Mısır için önemli bir süreç olarak nitelendirilmekle birlikte, yine de cumhurbaşkanı adayı gösterme sürecine yönelik sınırlandırmaların getirilmiş olması açısından, birtakım eksiklikler içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁹ Örneğin; dönem itibariyle söz konusu olan mevcut yasa, 2011 yılı itibariyle yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimleri için cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilecek kişinin, parlamento seçimlerinde en az %5 oy almış olmasını öngörmekteydi.¹²⁰

Bunun dışında yine mevcut sistem, bağımsız adayların da seçime katılabilmelerine yönelik çok daha zor birtakım kıstasların taşınması gerekliliğini öngörmekteydi. Bu bağlamda da örneğin; bir cumhurbaşkanı adayının cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılabilmesi için, Halk Meclisi'nde yer alan 65 milletvekilinin, Şura Meclisi'nden 25 temsilcinin ve coğrafi temsilin sağlanabilmesi adına da 14 ayrı valiliğin oluşturduğu konseyin 10 üyesinin desteğini almış olması şartı aranmaktaydı.¹²¹

¹¹⁶ Yıldırım ve Tarık, **a.g.m.**, s. 12.

¹¹⁷ Nebi Miş ve İsmail Numan Telci, "Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi", İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2013, Ağustos Sayısı, Cilt: 5, Sayı: 56, ss. 20-29.

¹¹⁸ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 23.

¹¹⁹ Yıldırım ve Tarık, **a.g.m.**, s. 13.

¹²⁰ Mustafa Kibaroglu, "Arap Baharı ve Türkiye", İstanbul: **Adam Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 2, ss. 26-36.

¹²¹ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 27.

Bu belirlemeler doğrultusunda görülmektedir ki; Mısır’da 2005 yılı itibariyle, her ne kadar cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çok adaylı sistemin uygulanmaya başlanması öngörülmüş olursa ve bu yöndeki yeni belirlemeler Hüsnü Mübarek tarafından “demokratik reform” nitelendirmesiyle sunulmuş olsa da, cumhurbaşkanı adayı olmak isteyenler için birçok başka zorluklar içermektedir.¹²²

Buna karşın söz konusu edilen bu yöndeki yasal düzenlemeler, öncelikli olarak ABD tarafından ve ardından da birçok Avrupa ülkesi tarafından takdirle karşılanmıştır. Örneğin; Avrupa Birliği (AB) Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Hüsnü Mübarek tarafından önerilen bu yasa değişiklikleri ile ilgili, Mısır’ın bu aşamadan itibaren Orta Doğu’daki demokratikleşme sürecinin öncüsü olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹²³

Oysa Mısır halkı, ne Mübarek gibi ne de ABD ya da Avrupa gibi düşünmekteydi. Zira halk, Hüsnü Mübarek’in sadece kendi iktidarını güçlendirmek adına bu yönde düzenlemelerde bulunduğu inanıyordu. Bununla birlikte Mübarek; Müslüman Kardeşleri yasadışı bir örgütlenme olarak kabul ettiğini belirterek, cumhurbaşkanlığı seçimi için aday göstermelerine karşı çıkmıştır. Böylece El Baradei gibi uluslararası platformda büyük öneme sahip birinin ve diğer potansiyel adayların Cumhurbaşkanlığı Seçimleri için bağımsız aday olmasını güçleştirmeyi amaçlamıştır.¹²⁴

Dönem itibariyle bu gelişmelerin yaşandığı Mısır’da, 7 Eylül 2005 tarihi itibariyle cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve seçime, Hüsnü Mübarek ile birlikte 10 aday katılmıştır. Seçim sonuçları 9 Eylül itibariyle açıklanmış ve Mübarek, oy kullanmış olan Mısırlı seçmenlerin %88,7’sinin oylarını alarak, tekrar altı yıl için Mısır Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir ki; 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Hüsnü Mübarek, oyların % 93’ünü alarak cumhurbaşkanı olmuştu.¹²⁵

¹²² Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır’da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 24.

¹²³ Timuçin Kodaman, **Mısır’daki Darbenin Türkiye’ye Yansımaları**, Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Dış Politika Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013, ss. 3 vd.

¹²⁴ Ayhan, **Mısır’da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 26.

¹²⁵ Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır’da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 24.

2005 cumhurbaşkanlığı seçimleri, seçmen niteliğine sahip 31 milyon Mısırlının sadece %23'ünün oy kullanmış olması bakımından da, demokratik sonuçları yansıtmayan bir seçim olarak değerlendirilmiştir. Böylesi bir katılım oranı bile tek başına, Mübarek tarafından belirlenmiş olan ve belirtildiği üzere demokratik reform olarak nitelendirilen uygulamaların halk nezdinde bu şekilde değerlendirilmediğinin bir ifadesi olarak görülebilir.¹²⁶

2005 cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Mısır'da, 454 Üyeli Halk Meclisi için seçimler yapılmıştır. Üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiş olan halk meclisi seçimleri de, Aralık ayında tamamlanmıştır. 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerine göre daha demokratik bir ortamda gerçekleştirildiği düşünülen halk meclisi seçimlerinde de iktidar partisi çoğunluğu elde etmiştir. Halk meclisi seçimlerinde ayrıca, yasaklı olmaları dolayısıyla seçime ancak bağımsız adayları vasıtasıyla katılmış olan Müslüman Kardeşler 88 sandalye kazanmıştır.¹²⁷

Bu yöndeki yaklaşımları kapsamında Hüsnü Mübarek, yaklaşık 30 yıl süren görev süresi boyunca siyasi yapıya yönelik radikal değişimleri mümkün kılmamıştır. Zira Mübarek, Mısır'ı her daim olağanüstü hal yasaları ile yönetmeyi sürdürmüş ve bu nedenle de halk iradesinin gerçekleştirilmesinden uzak durmuştur. Kendisine yapılması muhtemel darbe girişimlerine karşın emniyet teşkilatının ve askeri kuvvetlerin günden güne daha da güçlendirilmesi adına hareket etmiş olan Hüsnü Mübarek, bununla birlikte Anayasal kapsamda olmasına karşın, 2011 yılında ataması gereken cumhurbaşkanı yardımcısının atanmasına yönelik bir adım atmamıştır.¹²⁸

Mübarek'in böylesi önemli bir konumu açıkta bırakması ve bu makama oğlu Cemal Mübarek'i atama ihtimali, devletin bürokratik yapılanması içerisinde rahatsızlıklar yaşanmasına neden olmuş ve neticesinde İsrail'in güvenliğini önemseyen politikaları uygulamaya koymaya başlaması ve İsrail yanlısı bir tavır

¹²⁶ Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 25.

¹²⁷ Kodaman, **a.g.e.**, s. 5.

¹²⁸ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 25.

takınması, Filistin Sorununda milli bir politika geliştirememiş olması dolayısıyla da Mısır halkı tarafından sürekli eleştirilir hale gelmiştir.¹²⁹

Ekonomik bağlamda değerlendirildiğinde de görülmektedir ki; siyasal alandaki başarısızlıklarına karşın Mısır, Mübarek döneminde 2005-2010 yılları arasında Gayri Safi Milli Hâsılasını (GSMH) artırmış ve Mısır, dünyanın en büyük 26. ülkesi olma niteliğine sahip olmuştur. Ancak milli gelirde söz konusu olan bu artış doğrultusunda büyüyen ekonomi, birçok başka sorunu beraberinde getirmiştir. Zira zenginin daha zengin, yoksulun ise daha yoksul olmasının önüne geçilememiş ve 83 milyon olan Mısır nüfusunun yarısı yoksulluk sınırının altında kalmıştır.¹³⁰

Hüsnü Mübarek dönemi Mısır için ciddi sorunları beraberinde getiren bir dönem olarak nitelendirilebilir. Zira Enver Sedat döneminde olduğu gibi Hüsnü Mübarek döneminde de liberal ekonomi politikalarının uygulamaya konulması, IMF ve Dünya Bankası'ndan alınan kredilerle ülkenin borçlanmasına ve Mısır'ın dış dünyaya olan bağımlılığının artmasına neden olmuştur.¹³¹

Bununla birlikte Hüsnü Mübarek yönetimi, dini eğilimli siyasi partilerin kurulması ile siyasi faaliyetlerde bulunmasına izin vermemiş ve olağanüstü hal rejimi kapsamında da İslami akımları baskı altında tutmuştur ki; bu durum halk için, rahatsızlık verici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Halk ile yönetim arasında söz konusu olan iletişim eksikliği ve bir anlamda yabancılaşma da günden güne artmış ve bu durum kaçınılmaz olarak sosyal yaşamı doğrudan etkilemeye başlamıştır.¹³²

2011 Ocak ayına gelindiğinde ise; söz konusu edilen tüm bu durumlara karşı birçok protesto eylemi yapılması söz konusu olmuş ve halk, kendisini ancak sokaklarda ifade edebileceğini düşünür hale gelmiştir. Bu protestoların bir nebze de olsa önüne geçilebilmesi için devlet başkanlığı yardımcılığına Ömer Süleyman

¹²⁹ Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 25.

¹³⁰ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 29.

¹³¹ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 27.

¹³² Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 27.

getirilmiş ve Mübarek, yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacağını açıklamıştır.¹³³

Baskılar karşısında daha fazla direnemeyeceğini anlayan Mübarek, ayaklanmaların başladığı ilk günlerden itibaren “Mısır’da ölmek istiyorum” söylemini kullanmaya başlamış, ancak muhalefet partilerinin ve özellikle de gençlik hareketlerinin önü alınamaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda da Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011 tarihi itibarıyla görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.¹³⁴

Halk; Hüsnü Mübarek’in 30 yıl boyunca sürdürdüğü insan hakları ihlallerinin, yapılan yolsuzlukların ve genel anlamda hem dış politikada hem de iç politikada söz konusu edilen kötü yönetiminin ve devrim sürecinde öldürülen 800 kişinin hesabının sorulması için, birçok mahkemede Mübarek için dava açılması adına hareket etmiştir.¹³⁵

Davalar sadece Mübarek’i kapsamamış, onunla birlikte oğlu Cemal Mübarek’in ve İçişleri Bakanı Habib el-Adly’in de yargılanması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda 2011 yılı Ocak ayında başlayan halk ayaklanmalarına karşı bir süre daha direnen ve iktidarını devam ettirmeyi mümkün kılan 84 yaşındaki Hüsnü Mübarek, “Mısır Devrimi”nden sonra, devrim sırasında işlemiş olduğu suçlardan sorumlu tutularak mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir.¹³⁶

¹³³ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 29.

¹³⁴ Miş ve Telci, **Devrimden Darbeye: Mısır’da Askeri Vesayet Dönemi**, s. 24.

¹³⁵ Ayhan, **Mısır’da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 29.

¹³⁶ Uysal, **Devrimin İkinci Yılında Mısır**, s. 31.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU VE MİSİR'İN GÖRÜNÜMÜ

2.1. ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU

Arap Baharı öncesinde Orta Doğu'nun bölgesel yapısında söz konusu olan en önemli özellik, bölgede yer alan ülkelerdeki mevcut rejimlerin neredeyse tamamının temsili ve demokratik olmayan bir karaktere sahip olmasıdır denilebilir. Bu bağlamdaki ülkelerde iktidarda bulunan yönetimlerin birçoğu meşruiyetlerini ya askeri bir darbe neticesinde edinmişler ve bu yönde edindikleri güce dayanarak baskıcı devlet kurumlarının tesis edilmesi adına hareket etmişlerdir ya da monarşik bir yönetim anlayışı kapsamında ve kraliyet bağlarına endeksli olarak kendilerini var etmeye çalışmışlardır. Türkiye ve İsrail değerlendirmelerin dışında tutulmak suretiyle, tüm bölge ülkelerinin paylaştıkları ortak nokta da, kamuoyunun ve halkın meşruiyet oluşturma sürecinde etkisiz kalması olarak ifade edilebilir.¹³⁷

Bu belirlemeler çerçevesinde dikkat çekici bir başka husus da, bu yönetimlerin kendilerini halklarına meşru olarak sunmaları olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda hiçbir ülke “Arap Baharı” kapsamında yer alacağını düşünmemiş ve kendi topraklarında iktidarın değiştirilmesine yönelik olarak halkın sokaklara dökülmesinin mümkün olacağına yönelik bir yaklaşıma sahip olmamıştır.¹³⁸

Zira bu yönde bir anlayışın hâkim olduğu ülkelerde, monarşik yönetimlerin halklarıyla kurdukları meşruiyet ilişkisinin, baskıcı otoriter rejimlere nazaran daha güçlü olduğu inancı ile hareket edilmiştir. Meşruiyet anlayışının daha az olduğu

¹³⁷ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 25.

¹³⁸ Oğuz Kaymakçı, “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Orta Doğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri-II”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2012, Güz Dönemi, ss. 223-253.

Tunus, Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde de yönetimlerin iktidara askeri bir darbe sayesinde gelmiş olmaları ve rejimlerinin devamlılığını garanti altına alabilmek gayesiyle baskıcı devlet kurumları oluşturmaları, sürecin başlangıcının en önemli nedeni olarak gösterilmiştir.¹³⁹

Arap Baharı öncesinde Orta Doğu'nun bölgesel yapısında söz konusu olan ikinci önemli özellik ise, genel anlamda bölgenin özel anlamda da bölgedeki ülkelerin büyük bir kısmının uluslararası siyaset bağlamında “nesnelleştirilmesi ve araçsallaştırılması” olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁰

Orta Doğu için söz konusu edilen bu bakış açısı; tarihsel süreç içerisinde önce Osmanlı İmparatorluğu, ardından Büyük Britanya ve son elli yıllık bir dönemden bu yana da ABD tarafından ortaya konulmaktadır. Söz konusu edilen bu ülkeler, farklı dönemlerde de olsa bölgesel dinamiklerin belirlenmesi noktasında en önemli aktörler olarak temel belirleyici olma vasfına yönelik hareket etmişlerdir. Bununla birlikte – özellikle küreselleşmenin ve küresel hâkimiyet mücadelelerinin kendisini ortaya koyması doğrultusunda –bölge insanının kendi kaderini belirlemekten giderek daha fazla uzaklaşmaya başladığı görülmektedir.¹⁴¹

Söz konusu edilen bu iki belirleme haricinde altı çizilmesi gereken bir diğer husus da, belirtildiği üzere özellikle son elli yıldır ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının, bölgenin temel dinamiklerinin belirlenmesinde oldukça önemli bir yere sahip olmasıdır. Hatta bu dönem içerisinde ABD, ülkelerin hem kendilerini dünya siyasetinde ve Orta Doğu'da nasıl konumlandırmaları ve algılamaları gerektiğinden hem de kendileri karşısında diğer ülkeleri nasıl konumlandırmaları ve algılamaları gerektiğine yönelik tüm belirlemeleri üretmek için aktif bir çaba içinde olmuştur.¹⁴²

¹³⁹ “Mısır Ülke Bülteni”, **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu**, Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları, 2011, s. 13.

¹⁴⁰ Kaymakçı, **a.g.e.**, s. 229.

¹⁴¹ “Türkiye-Lübnan İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler”, **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu**, Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları, 2011, s. 21.

¹⁴² Zafer Akbaş, “Orta Doğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Yıl: 2012, İlkbahar Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 51-73.

Aynı mecrada bölgedeki rejimlerin devamlılığı ve meşruiyetleri noktasında da ABD'nin algısı temel belirleyici olarak kabul edilmiş ve ülkelerin rolleri, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarına katkı sağlamak ya da bu politikaların uygulanmasına karşı olmak bağlamında şekillendirilmiştir. Bu temelde de bilinmektedir ki; paradoksal olmasına karşın, ABD ile yakın ilişkiler içerisinde olan rejimlerin ayakta kalabilmesi mümkün olmuş, ancak kendi halklarının gözündeki meşruiyet algıları sarsılmıştır.¹⁴³

Arap Baharı öncesi dönemde ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik başlıca hedefleri, aşağıda verilenler kapsamında ifade edilebilir;

- İsrail'in toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin devamlılığını sağlamak;
- İsrail'in bölgesel meşruiyetine yönelik görüşlerin hâkim kılınmasına katkıda bulunan yönetimleri dolaylı şekilde de olsa desteklemek;
- Bölge petrolünün Batı'ya aktarılmasını garanti altına almak ve bu petrole makul fiyatlarla erişebilmeyi olanaklı kılmak;
- Diğer güçlü ülkelerin bölgeye erişimini engellemek ve bölgenin enerji kaynakları üzerinde egemenlik kurmalarını zorlaştırmak;
- Bölge ülkelerinin ABD hâkimiyetini sorgulamalarının önüne geçmek ve bu hâkimiyetin engellenmesine yönelik hareketleri önlemektir.¹⁴⁴

Bu yöndeki çıkarlarını destekleyen yaklaşımlar içerisinde olmaları dolayısıyla İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye, ABD'nin en önemli müttefikleri olarak görülmüşler; buna karşın İran, Irak ve Suriye, genel olarak ABD düşmanları olarak addedilmişlerdir.¹⁴⁵ Irak, ABD'nin İran'ı dengeleme çalışmalarında bazen ABD'nin stratejik ortağı gibi gösterilmeye çalışılmış olsa da, ABD hiç bir zaman Saddam

¹⁴³ Muhittin Ataman ve Gülşah. Neslihan Demir, “Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası Ve Arap Baharına Bakışları”, İstanbul: **SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Analiz Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, s. 36.

¹⁴⁴ Özgür Tonus, **Orta Doğu'daki Gelişmelerin Işığında Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Perspektifi**, Ankara: ADOM (Anadolu Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma, Uygulama ve Dokümantasyon Merkezi) Yayınları, 2013, s. 146.

¹⁴⁵ Tonus, **a.g.m.**, s. 149.

Rejimi'nin bölgesel liderlik çalışmalarını ve bölgedeki ABD algısını bozmaya yönelik yaklaşımlarını göz ardı etmemiştir.¹⁴⁶

Suriye'de Esad Rejimi de Arap Baharı öncesi dönemde ABD tarafından – genel ABD politikalarında olduğu üzere pragmatist bir yaklaşımla– tolere edilmiştir. Zira bu dönemde Suriye, Rusya ile yakın stratejik ilişkiler kurmaya başlamış olmasına ve İran'ın Hamas ve Hizbullah erişiminde rol oynamasına karşın; İsrail ile barış görüşmelerini sürdürdüğü, İsrail'in varlığını sorgulamadığı ve Lübnan'ın istikrarına katkı sağladığı için ABD karşıtı ya da ABD'nin karşısında yer alan bir ülke olarak değerlendirilmemiştir.¹⁴⁷

Arap Baharı öncesi dönemde İran, ABD tarafından en önemli tehditlerden birisi olarak değerlendirilmiştir. İran, nükleer silahlara yaklaşımı, İsrail'in varlığına ve meşruiyetine en ağır şekilde karşı çıkan ülke olması, körfez bölgesinde ABD ile işbirliği içerisinde olan emirliklere ve krallıklara gözdağı vermesi, Saddam Rejimi'nin devrilmesinin ardından hem Irak kapsamlı olarak hem de bölgenin geneli için Şii eksenli nüfuz politikaları izlemesi ve gerekse de dini yönetim tarzını ve ideolojisini ihraç etmek istemesi dolayısıyla ABD nezdinde her dönemde karşıt ülke olarak görülmüştür.¹⁴⁸

ABD'nin bölge için söz konusu politikaları değerlendirilirken görülmektedir ki; ABD'nin söylemlerinin aksine bölgeye liberal ve demokratik bir anlayışın yerleştirilmesi yönünde yaklaşımlar hiç gündeme getirilmemiştir. Bu doğrultuda ABD, bölgede liberal ve demokratik bir anlayışın hâkim kılınmasına yönelik hareket etmiş olmak bir yana, kendisini destekleyen ve bölgeye yönelik politikalarına hizmet eden anti – demokratik ve anti – liberal yönetimleri dahi desteklemiştir. Bu tespite yönelik en önemli iki örnek, Mısır ve Suudi Arabistan örneğidir. Özellikle de ABD'nin Mısır'a; İsrail ile iyi ilişkiler içerisinde olması, İran'ın bölgedeki hareket alanını kısıtlayıcı duruşu ve 1979 tarihinde imzalanmış olan Camp David

¹⁴⁶ Ataman ve Demir, **a.g.m.**, s. 37.

¹⁴⁷ Mohammad Reza Djalili ve Thierry Kellner, **Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye: Orta Doğu'da Yeni Bir Stratejik Rekabete Doğru Gidiş mi?**, Çeviren: Hande Güreli, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2013, s. 123.

¹⁴⁸ Mahmut Akpınar, **Arap Baharı mı, İran Ateşi mi? İran-Türkiye ve Batı Üzerinden Orta Doğu Analizleri**, İstanbul: Akçağ Yayınevi, 2013, s. 57.

Anlaşması'na uygun hareket etmesi karşılığında vermiş olduğu askeri ve ekonomik destek dikkat çekicidir.¹⁴⁹

Ancak söz konusu edilen tüm bu gelişmeler, bölge halklarının yönetimlerini meşruiyet kapsamı dışında değerlendirmelerine neden olmaya başlamış ve El-Kaide ve diğer radikal İslamcı akımların doğması ve güçlenmesi de bu temelde gündeme gelmiştir. Zira yönetimler, halklarının istemlerini gözeten yönetim anlayışları doğrultusunda hareket etmek bir yana, aksine halkın isteklerine taban tabana zıt uygulamalarda bulunmaya başlamışlar ve belirtildiği üzere bu durum da, meşruiyetlerini günden güne daha fazla yitirmelerine neden olmuştur.¹⁵⁰

Bu temelde ABD'nin kendisini bölgede daha fazla var etmeye yönelik yaklaşımları, süreç içerisinde tam tersi bir etkiyle ABD karşıtlığını körükler hale gelmiştir. Bu bağlamda ABD, kendisi adına çıkmaz olarak nitelendirdiği bu durumdan uzaklaşabilmek adına bölgenin demokratikleşmesine artık daha fazla destek verme çabası içerisinde olacağına yönelik açıklamalarda bulunmaya başlamıştır. ABD Başkanı Bush'un I. Başkanlık Dönemi'nin sonlarında kendisini ortaya koymaya başlayan bu politika, temel amacın bölgede demokratik rejime sahip ülke sayısının artırılması söylemi olarak ifade edilmiştir. Bölge halklarının ABD'ye yönelik olumsuz algılarının zayıflatılabilmesi için de, geri kalmışlığın en önemli nedeninin ABD olduğu yönündeki düşüncelerin yanlış olduğuna yönelik çalışmalarda bulunulması gerekliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır.¹⁵¹

2.2. MISIR'IN ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI

İslam Ordularının 7. yüzyıl itibariyle Mısır'ı ilhak etmeleri ile birlikte Mısır halkı, kısa süre içerisinde Araplaştırılmış ve İslamiyet'i seçmişlerdir. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde uzun dönemler yabancı güçlerin etkisinde kalmış olması ve özellikle de İngiliz İmparatorluğu'na karşı uzun yıllar bağımsızlık

¹⁴⁹ Akpınar, *a.g.e.*, s. 69.

¹⁵⁰ Turan Kışlakçı, *Arap Baharı*, İstanbul: Mana Yayınları, 2012, s. 156.

¹⁵¹ Kışlakçı, *a.g.e.*, s. 161.

mücadelesi vermiş olması bakımından Mısır, güçlü bir milliyetçilik anlayışının tesis edildiği bir ülke konumunda algılanmıştır.¹⁵²

Söylemlerinde ve politikalarında Arap Milliyetçiliğine sürekli vurgu yapmayı önemsemiş olan Mısır Devlet Başkanı Nasır da; bu yöndeki söylemleri ve politikaları her zaman kendi rejimini sağlamlaştırmak olarak görmüş ve Batı hegemonyasına karşı koyabilmek ve Mısır'ı bölgesel bir güç haline getirebilmek için bu söylemlerden yararlanma yoluna gitmiştir.¹⁵³

Arap Baharı öncesi dönemde Mısır Devlet Başkanı Nasır, Mısır'ın uzun dönemlerden bu yana söz konusu olan Batı emperyalizminin direkt siyasi kontrolünden uzaklaştırılabilmesi için hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu temelde Nasır sıklıkla, Arap-İslam kimliğini yeniden inşa etme çabası içerisinde olduğunu ve bağımsız ulusal ekonomik yapının tesis edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu yöndeki politikaları doğrultusunda – önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere – Bağdat Paktı'na karşı çıkan Nasır, söylemlerinde Bağdat Paktı'nın Arap bağımsızlığına ve özerkliğine karşı bir tehdit niteliği taşıdığını belirterek, Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yer almayı uygun bulmuştur.¹⁵⁴

Bu doğrultuda İsrail'in Gazze'ye saldırması ile birlikte SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösteren Nasır, Batılı ülkelerin ve İsrail'in Arap ülkeleri arasındaki koordinasyonu koparmaya yönelik hareket etmek ötesinde bir yaklaşım sergilemediklerini savunmuştur.¹⁵⁵

Ancak Nasır'ın bu yöndeki yaklaşımları, Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Özellikle 1967 Savaşı, Mısır'ın şahsi ihtiraslarını bir kenara koyması gerektiğini göstermiş ve 1979 yılında İsrail ile Camp

¹⁵² Serdar Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları**, Ankara: Berikan Yayınları, 2013, ss. 131.

¹⁵³ Diriöz, **a.g.m.**, s. 88.

¹⁵⁴ Güler, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁵⁵ Soy, **a.g.e.**, s. 182.

David Anlaşması'nı imzalayan Mısır, bu anlaşmanın ardından Arap Dünyası'nda çok daha yalnız kalmıştır.¹⁵⁶

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, 1967 Savaşı'nda kaybedilmiş olan toprakların geri alınabilmesi için, sadece ABD yönetiminin İsrail üzerinde zorlayıcı tedbirler alabileceğini bilmekteydi. Bununla birlikte Enver Sedat yine bilmekteydi ki, Mısır'a ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımı sadece ABD sağlayabilirdi. Bundan dolayı da Sedat, göreve geldiği ilk günden itibaren ABD desteğinde barış sağlanmasına ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesine yönelik olarak her şeyi yapabileceğinin mesajını vermeye başlamıştır.¹⁵⁷

Bu doğrultuda Enver Sedat, Suudi Arabistan liderliğindeki muhafazakâr Arap Devletleri ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Mısır'ın bu yaklaşımı, Mısır'ın SSCB'ye olan bağımlılığının azaltılması için Suudi Arabistan'ın petrol yardımı yapması ile neticelenmiştir.¹⁵⁸ Bu doğrultuda Mısır'ın Pan-Arap politikalarını terk etmesi yönünde hareket etmeyi önemseyen Enver Sedat, bölge devletleri üzerinde hâkimiyet kurmak yerine, bu devletlerle işbirliği ve koordinasyon içerisinde olmayı önemsedğini ifade etmiştir. 1973 yılı itibariyle Enver Sedat, kaybedilen toprakların geri kazanılabilmesi için sınırlı bir savaş başlatmış, ancak başarılı olamamış ve bu doğrultuda ABD'nin tüm önerilerini kabul etmek durumunda kalmıştır.¹⁵⁹

Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Dönemi'nde de Mısır, Arap Dünyası ile yeniden bütünleşmeye çalışan bir ülke konumunda hareket etmeye başlamıştır. Dönem itibariyle Mısır, petrol zengini Arap ülkelerinin İran karşısındaki korkularını dengeleyen bir siyasi güç olarak görülmeye başlanmıştır. 1989 yılı itibariyle Mısır, yeniden Arap Birliği toplantılarına katılmaya başlamış, Irak, Yemen ve Ürdün ile birlikte Arap Birliği Konseyi'ni kurmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Mustafa Yalçiner, **Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar**, İstanbul: Evrensel Yayınevi, 2011, s. 41.

¹⁵⁷ Arı, **a.g.e.**, ss. 316-330

¹⁵⁸ Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye**, s. 137.

¹⁵⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 320.

¹⁶⁰ Kışlakçı, **a.g.e.**, s. 123.

Hüsnü Mübarek, tüm bunların yanında İsrail ve İran'a karşı caydırıcı nitelik taşıması adına iyi silahlanmış olan askeri yapısını daha fazla güçlendirmiştir. ABD'nin askeri, ekonomik ve güvenlik yardımlarına karşılık olarak da, ABD'nin Arap Dünyası'na dâhil olması sürecinin en önemli aktörü olma rolünü sürdürmüştür.¹⁶¹

2.3. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Umman'dan oluşan Körfez ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nden İngiliz kontrolüne geçmiş olan Arap Yarımadası'ndaki zengin toprakların bağımsızlıklarına kavuşmaları ile şekillenmiş ülkeleri ifade etmektedir. Belirtildiği üzere, uzun dönemler İngiliz sömürgesinde kalan Körfez ülkeleri, stratejik ve jeopolitik önemleri nedeniyle, Batılı ülkeler tarafından özellikle küçük devletler olarak tasarlanmıştır.¹⁶²

Körfez ülkelerinden 1927 yılında Suudi Arabistan'ın bağımsızlığı, ardından da 1961 yılında Kuveyt'in, 1970 yılında Umman'ın ve 1971 yılında da Bahreyn'in, Katar'ın ve BAE'nin bağımsızlıkları tanınmıştır. Bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Körfez ülkeleri, sahip oldukları ve stratejik öneme sahip doğal kaynakları dolayısıyla hem Orta Doğu'da hem de küresel anlamda önemli ülkeler olarak addedilmeye başlanmıştır.¹⁶³

Bugün itibariyle Körfez ülkeleri; coğrafi konumları, siyasi rejimler, ekonomik kaynakları ve sosyal yapıları açısından büyük benzerlikler gösteren ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Tüm bu benzerlikler, neticesinde Körfez ülkelerinin iç ve dış siyasi yapılanmalarının da aynı ya da benzer unsurlar çerçevesinde şekillendirilmesini beraberinde getirmiştir. Buna karşın gerek iç ve gerekse de dış

¹⁶¹ Yalçın, a.g.e., s. 43.

¹⁶² Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul: Yıl: 2009, ss. 21-35

¹⁶³ Taha Kılınç, **Orta Doğu'dan Notlar**, İstanbul: Pınar Yayıncılık, s. 65.

tehditlere karşı kendilerini koruma potansiyelinden yoksun olan Körfez ülkeleri, başta ABD ve İngiltere olmak üzere bazı Batılı büyük devletlerden destek görmekte ya da yardım almaktadır.¹⁶⁴

Körfez ülkelerinin 20. yüzyıl boyunca Orta Doğu siyasetlerini belirleyen bazı temel parametreler bulunmaktadır. Bunların başında ulusal bütünlüklerinin sağlanması, İran'dan algıladıkları güvenlik tehdidi ve mezhepsel tehdit, mevcut siyasal rejimleri devam ettirebilme kaygısı, geleneksel toplumsal ve siyasal yapının muhafaza edilmesi, bölgedeki modernist ve seküler rejimleri ötekileştirme, enerji piyasasının güvenlik ve istikrarı ve Soğuk Savaş siyaseti bağlamında Batı'yla geliştirilen derin stratejik ilişkiler gelmiştir. Varlıklarını tehdit eden bu parametreler nedeniyle Körfez ülkeleri bir taraftan kendi aralarında birlikler oluşturmaya çalışırken diğer yandan da Batı ülkelerine yakınlık gösterme gayreti içerisinde olmuşlardır.¹⁶⁵

Bunların sonucu olarak Körfez ülkeleri her zaman, mevcut siyasal rejimlerinin bir garantisi olarak gördükleri Batılı büyük devletlerle iyi ilişkiler içerisinde olmayı önemsemişler ve bu ortaklıklarını koruma yönünde bir siyaset izlemek adına hareket etmişlerdir. Neticesinde iki kutuplu dünya düzeninin etkisi ile de Körfez ülkeleri, SSCB ve yandaş ülkelerin devrimci ve değişim gereksinimine vurgu yapan söylemlerine karşın Batılı ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde olarak, söz konusu edilen bu ülkeleri karşılarına almışlardır.¹⁶⁶

Körfez ülkelerinin temel dış politikası her zaman için, “Geleneksel – İslami” sosyal yapının hem ülkesel hem de bölgesel bazda hâkim kılınması olarak ifade edilmiştir. “Geleneksel Bedevi İslamı” olarak nitelendirilen İslamcılık anlayışları doğrultusunda Körfez ülkeleri, statükocu ve değişim karşıtı yaklaşımlar sergilemeyi dış politikalarının temel amaçları arasında değerlendirmişlerdir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Dijalili ve Kellner, **a.g.e.**, s. 49.

¹⁶⁵ Ataman ve Demir, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁶⁶ Kışlakçı, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁶⁷ Kılınç, **a.g.e.**, s. 71.

Zira bu ülkelerde İslamiyet, hem kültürel ve sosyal yaşamın düzenlenmesi bağlamında dini hükümlerin esas alınması gerektiği hem de siyasi yaşam anlamında devlet yönetiminin yine dini hükümler çerçevesinde sağlanması gerektiği yönündeki bir anlam çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bundan dolayı Körfez ülkelerinde demokratik rejimi temel alan yaklaşımlar, gayri İslami bulunmakta ve reddedilmektedir. Böylece temel hak ve düşünceler bağlamındaki talepler İslam karşıtlığı olarak değerlendirilebilmekte ve bu şekilde bastırılabilir. ¹⁶⁸

21. yüzyılın ilk önemli olayı ve uluslararası ilişkiler tarihi açısından yüzyılın başlangıcı olarak kabul edilen 11 Eylül 2001 Saldırılarından sonra Batı dünyasında, Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerine yönelik olumsuz bir algı oluşmuş ve bu doğrultuda bir tutum takınılmıştır. Usame bin Ladin başta olmak üzere El-Kaide'nin önemli kişilerinin pek çoğunun Körfez kökenli olması, dolayısıyla Batıda İslam dini ve Müslümanlara yönelik daha olumsuz bir algının hâkim olmaya başlaması, Körfez ülkelerinin toplumsal ve siyasal yapılarının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. ¹⁶⁹

Geçen yüzyılın sonlarında ve yeni yüzyılın başlarında meydana gelen bazı önemli küresel ve bölgesel gelişmelerden dolayı Körfez ülkeleri ve Mısır, yeni yüzyılda iç ve dış politikalarını yeniden yapılandırmak zorunda kalmışlardır. Bu gelişmelerden bazıları Körfez ülkeleri için olumlu adımlar atılmasını sağlarken, bazıları ise olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmelerden birincisi, iki kutuplu dünya sisteminin yıkılması ve Soğuk Savaş siyasetinin sona ermesi olmuştur. ¹⁷⁰

Dünya sisteminin yeniden yapılandırılmasından sonra Körfez ülkeleri; Batı'ya olan bağımlılığını azaltma çabasına girişmiş, yeni yüzyılla birlikte bölge ülkeleriyle ve Doğu'daki küresel güçlerle de ilişkilerini geliştirerek dış politikalarını çeşitlendirme imkânına kavuşmuşlardır. Bu bağlamda en başarılı iki örnek Şeyh Hamad liderliğindeki Katar ile Kral Abdullah liderliğindeki Suudi Arabistan olmuştur. Her iki lider ve ülke de etkin birer bölgesel aktör haline gelmiş, diğer

¹⁶⁸ Kışlakçı, **a.g.e.**, s. 124.

¹⁶⁹ Ataman ve Demir, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁷⁰ Yalçın, **a.g.e.**, s. 39.

Körfez ülkeleri de artan karşılıklı bağımlılık ve çeşitlendirme ile birlikte uluslararası politikada daha aktif olmaya başlamışlardır.¹⁷¹

Dönem itibariyle Körfez ülkelerinin ve Mısır'ın dış politikalarını belirleyen en önemli etmenlerin başında enerji piyasasının durumu gelmektedir. Doğal kaynaklarına bağımlı bu ülkeler enerji pazarının, dolayısıyla petrol ve doğalgaz boru hatlarının istikrar ve güvenliğine de bağımlı durumdadır. Petrol ve doğalgaz piyasasının istikrarı ve enerji boru hatları, 20. yüzyılda olduğu gibi yeni yüzyılda da bu ülkelerin izledikleri dış politikanın temel parametrelerinden biri olmaya devam etmektedir.¹⁷²

Körfez ülkelerinin ve Mısır'ın dış politikalarını belirleyen temel hususlardan bir diğeri de, bölgede nükleer enerjinin ve silahların üretilmesi sorunudur. Körfez ülkeleri, bölgesel statükonun ve istikrarın devamı için bölge ülkelerinin nükleer silah üretmesine karşı çıkmaktadır.¹⁷³

Nükleer silahlanmanın olduğu bir bölgede istikrarın sağlanması çok zor ve birbirine düşman iki ülkenin-İsrail ile İran-silahlanma yarışı devam ederken diğer ülkelerin de nükleer silahlanmayı reddetmesi neredeyse imkânsızdır. Bundan dolayı Körfez ülkeleri, bir taraftan İran'ın nükleer silah üretmesini doğrudan bir tehdit olarak algılayıp buna karşı çıkmakta ve diğer taraftan da İsrail'in elindeki silahların bölgesel bir tehdit oluşturmasından dolayı imha edilmesini savunmaktadır.¹⁷⁴

2.4. MISIR'DA HALK AYAKLANMALARININ GEÇMİŞİ

Arap Baharı bağlamında ve 2011 yılı itibariyle Orta Doğu'da bir anlamda değişim rüzgârlarının yaşanmaya başlaması, halk ayaklanmaları ve protestoların birdenbire mi ortaya çıktığı, yoksa temellerinin çok daha derinlerde mi yer aldığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda konu Mısır özelinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki; Mısır'daki değişim süreci, geçmiş dönemlere

¹⁷¹ Arı, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁷² Ataman ve Demir, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁷³ Davutoğlu, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷⁴ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 21.

dek uzanan bir “protesto kültürü” temelinde şekillenmiştir.¹⁷⁵ Zira Mısır, sadece 1998 ve 2004 yılları arasında 1.000’in üzerinde toplumsal protesto hareketlerine sahne olmuş ve bu sosyal hareketler, daha sonraki dönemlerde çıkan ayaklanmalara ve yeni siyasi reformlara yönelik taleplere zemin hazırlamıştır.¹⁷⁶

Mısır’da ilk toplumsal hareketler, 1990’lı yıllarla birlikte Hüsnü Mübarek Rejimine karşıt gösteriler şeklinde kendisini ortaya koymaya başlamıştır. Zira Mübarek’in tekrar Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen farklı kesimden katılımcılar, protesto gösterileri için meydanlara çıkmışlardır. 2000’li yıllar itibariyle de çok daha güçlü söylemlerle toplumsal hareketler içerisinde yer almaya başlayan Mısır halkı, reform çağrısı yapmaya başlamıştır.¹⁷⁷

ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgal etmesi üzerine Mısırlılar yeniden sokaklara dökülmüş; 2004 yılı itibariyle de Mısırlı bazı avukatlar tarafından temelleri atılmış olan Kifaye (Yeter) Hareketinin koordine ettiği ve değişik meslek gruplarında yer alanların da katılımı ile gerçekleştirilmeye başlanan gösterilerle durum farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır.¹⁷⁸

2005 Mısır Seçimlerinde Kifaye Hareketinin Mısır halkını oy kullanmamaya davet etmesi ise, Hüsnü Mübarek’e olan tepkilerin son noktaya gelmesi olarak değerlendirilmektedir. Harekete ismini veren “yeter” sloganı doğrultusunda Mısır halkı, hem Mübarek yönetimine hem de son elli yıldan beri maruz bırakıldığı totaliter rejimlere karşı bir başkaldırı hareketi içerisinde olduğunu ifade etmek istemiştir.¹⁷⁹

Tüm bu başkaldırı gösterilerine karşın Mısır’da ekonomik ve siyasi alanda birtakım yasal düzenlemelerde bulunulması adına hareket edilmişse de, bu düzenlemeler halk tarafından yeterli bulunmamış ve neticesinde 2008 yılında “6

¹⁷⁵ Yalçın, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁷⁶ Djalili ve Kellner, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁷⁷ Telci, **Devrim Sonrası Mısır**, s. 98.

¹⁷⁸ Kılınç, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁷⁹ Yalçın, **a.g.e.**, s. 56.

Nisan Gençlik Hareketi” kapsamında gençlerin oluşturduğu gruplar protestolarda daha önemli roller üstlenmeye başlamışlardır.¹⁸⁰

2010 yılında savaş suçlarının protesto edilmesi için yine Kifaye Hareketi kapsamında gösteriler düzenlenmiştir. Mübarek Yönetimi – sınırlı olmakla birlikte – bu gösterilerde İsrail ve ABD karşıtı sloganlar atılmasına göz yummak zorunda kalmıştır. Bu gösteriler Arap Baharı ile birlikte büyüyerek ve gelişerek Mübarek İktidarının sonunu getiren protestoların zeminini hazırlamıştır. Nihayet Ocak 2011 Devrimi ile Mısır’da, muhalif partiler daha aktif bir pozisyona sahip olmaya başlamışlardır.¹⁸¹

2.5. 25 OCAK DEVRİMİ VE MISIR’DAKİ GELİŞMELER

2.5.1. Mısır’da Halk Devrimi’ne Giden Süreç

17 Aralık 2010 tarihinde aslında mühendis olan ama iş bulamadığı için seyyar satıcılık yapmak zorunda kalan 27 yaşındaki Tunuslu bir gencin yönetime karşı isyan ederek kendini yakmasıyla başlayan Arap Baharı; süreç içerisinde Mısır’a da sıçramıştır. Ayaklanmaların sebepleri arasında; ülkeleri yönetenlerin sürekli iktidarda kalmak isteyip bu yönde mücadele etmeleri, ekonomik alanda gerekli iyileştirmelerin yapılmaması, işsiz kesimin çoğalması, yönetim alanındaki yolsuzlukların artması ve dış güçlerin müdahalelerini sayabiliriz.¹⁸²

Arap Baharı sürecinden çok önce 2000 ve 2002 yıllarında Mısır’da İsrail’in Filistin’e karşı yaptığı saldırılar büyük katılımlı protesto gösterileri ile kınanmıştır. Yine önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere, Mısır uzun yıllar olağanüstü hal yasaları ile yönetilmiş ve rejime bağlı güvenlik güçleri, olağanüstü hal yasalarını dayanak kabul ederek halka şiddet uygulamışlardır. Buna örnek olarak 7 Haziran 2010 tarihinde Halid Said isimli Mısırlı bir gencin, polisler tarafından yapılan

¹⁸⁰ Yalçınar, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁸¹ Kılınç, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁸² Ilan Pappé, **Orta Doğu’yu Anlamak**, Çeviren: Gül Atmaca, İstanbul, NTV Yayınları, 2009, s. 88.

işkence neticesinde öldürülmesi gösterilebilir. Bu olay Mübarek'in kötü yönetiminin göstergelerinden biri olmuş ve geniş kitlelerin katılımıyla sessiz direniş eylemi adı verilen organizasyonlarla protesto edilmiştir.¹⁸³

Belirtilen ve benzeri birçok hukuksuzlukların ve haksızlıkların yaşandığı Mısır'da 25 Ocak 2011 tarihinde sonraları Halk Devrimi adını alan protestolar başlamıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyal alanda önemli değişiklik talepleriyle Tahrir Meydanı'nda bir araya gelen farklı kesimlerin oluşturduğu büyük kitleler, Mübarek Rejimini devirmek için harekete geçmişlerdir. 18 gün süren bu protesto süreci, Hüsnü Mübarek'in 11 Şubat 2011 tarihinde görevini bırakmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁸⁴

Bu belirlemeler çerçevesinde, Mısır'da protestoların ortaya çıkmasında dikkat çeken ve aşağıdaki kapsamda ifade edilen üç temel açıklama bulunmaktadır;

- **Bunlardan ilki;** Mısır Devrimi'nde büyük kitleleri hep birlikte Tahrir Meydanı'nda toplamak için etkin bir şekilde kullanılan facebook ve twitter gibi sosyal medya unsurları olarak ifade edilmektedir.
- **İkincisi;** nispeten daha kısa süren Tunus Devrimi'nin halk nazarında takip edilmesi gereken bir örnek teşkil etmesi olarak ifade edilmektedir.
- **Üçüncüsü ise;** Mısır'daki tüm halk kesimleri için hayatı dayanılmaz kılan ürün fiyatlarındaki artışlar ve bunun yarattığı sıkıntılar olarak ifade edilmektedir.¹⁸⁵

2.5.2. Müslüman Kardeşler (İhvan - ı Müslimin)

Mısır'ın en etkin ve örgütlü toplumsal hareketi olan Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) Hareketi, 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye kentinde öğretmen olan Hasan el-Benna tarafından kurulmuştur. Hasan el-Benna'nın karizmatik kişiliği ve

¹⁸³ Ramazan Özey, Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası: **Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, İstanbul: Aktif Yayınları, 2013, s. 196.

¹⁸⁴ Yalçın, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁸⁵ Pappe, **a.g.e.**, s. 71.

etkili hitabet gücüyle özellikle işçi ve öğrenci kesimleri arasında yayılan bu yapı, kurulduktan sonra Mısır'da hızlı bir şekilde örgütlenmeye başlamıştır. Hareket üyeleri, şubelerde, camilerde ve halka açık yerlerde farklı toplum kesimleriyle diyaloga girerek bu şekilde hareketin gayesini anlatıp taraftar toplamış ve 3 yıl sonra da daha fazla kişiye ulaşabilmek için merkezlerini Kahire'ye taşımışlardır.¹⁸⁶

Müslüman Kardeşler Hareketi, 1938 yılında şube sayılarını 300'e çıkararak ülke geneline yayılmış ve Mısır'ın önemli ve etkili gruplarından biri haline gelmiştir. Şubeleri vasıtasıyla açmış oldukları sağlık ve eğitim kurumları sayesinde halk içerisinde önemli bir tabana sahip olmaya başlamışlardır. Siyasi olaylarla fazla ilgilenmeyen ve dini düşünceler dışında görüş belirtmeyen hareket, bu döneminde sadece dini yaşam tarzını önemseyen ve teşvik eden bir sosyal vakıf görünümünde kalmıştır.¹⁸⁷

1940 yılı itibarıyla savaş sürecine girilmesi ve Filistin sorununun ortaya çıkması ile Müslüman Kardeşler Örgütü, siyasi mesajlar vermeye ve girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Krallık Yönetiminin İngiltere ile ilişkileri Müslüman Kardeşler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Elde etmiş oldukları toplumsal güç nedeniyle de yönetim tarafından bir tehlike olarak algılanıp baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Süreç içerisinde Hasan el-Benna defalarca tutuklanmış, hareketin toplantıları yasaklanmış, yayınları toplatılmış ve gazetelerin bu oluşum ile ilgili yayın yapması yasaklanmıştır.¹⁸⁸

Müslüman Kardeşlere ait şubelerin kapatılmasını emreden İngiltere taraftarı Başbakan Mahmud Fahmi Nukraşi'ye suikast düzenlenmiş ve öldürülmüştür. Bundan kısa bir süre sonra da Hasan el-Benna, 12 Şubat 1949'da Kahire'de halka açık bir yerde konuşma yaparken rejim yanlıları tarafından gerçekleştirilen suikast sonucu öldürülmüştür. Nukraşi'nin yerini alan Nahas Paşa Yönetimi, 12 Ocak

¹⁸⁶ Çakmak, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁸⁷ Yıldırım ve Abdülcelil, *a.g.e.*, s. 33.

¹⁸⁸ Yıldırım ve Abdülcelil, *a.g.e.*, s. 33.

1950’de örgüte konan yasağı kaldırmış ve bir yıl sonra da örgütün genel merkezini ve bazı mallarını kendilerine iade etmiştir.¹⁸⁹

23 Temmuz 1952’de Hür Subaylar tarafından yapılan darbe neticesinde başlayan Nasır iktidarı döneminde Müslüman Kardeşler mensupları, danışmanlık, radyo müdürlüğü, anayasa komisyonu üyeliği gibi çeşitli görevler üstlenerek yönetime katılmaya başlamışlardır. Ancak 1954 yılı itibarıyla Nasır’ın politikalarına ülke genelinde yapılan protestolarla tepki göstermeleri iktidar ile yeniden karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştur. Bu dönemde binlerce Müslüman Kardeşler Örgütü üyesi tutuklanmış ve örgütün liderliğini yapmakta olan Abdülkadir Udeh idam edilmiştir.¹⁹⁰

1970 yılında başlayan Enver Sedat dönemi ile birlikte Müslüman Kardeşler Örgütü’ne uygulanmakta olan baskılar hafiflemeye başlamıştır. Tutuklu bulunan örgüt üyeleri zamanla serbest bırakılmış ve sadece varlıklarını sürdürmelerine izin verilerek hareket alanları kısıtlanmıştır. Bu şekilde devam eden süreç, Enver Sedat’ın 6 Ekim 1981 tarihinde ordu içerisindeki Müslüman Kardeşler üyesi bir subay tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürülmesine kadar devam etmiştir.¹⁹¹

Hüsnü Mübarek, değişen dünya konjonktürünün de etkisiyle Müslüman Kardeşler Örgütü’nü daha çok sistem içine çekmeye çalışmış ve siyasi faaliyetlerine göreceli olarak izin vermeye başlamıştır. Yapılan seçimlere mevcut partilerle koalisyon yaparak katılan oluşum da bu yaklaşıma olumlu cevap vermiştir. Mübarek yönetiminin Irak işgali ve Filistin meselesindeki tavırları nedeniyle dönemsel olarak protestolar ve karşılığında tutuklamalar yaşanmışsa da sürecin sonunda Müslüman Kardeşler Örgütü ülkenin en büyük muhalif kesimi olmayı başararak halk devriminin en önemli parçası olmuştur.¹⁹²

¹⁸⁹ Çakmak, *a.g.e.*, s. 76.

¹⁹⁰ Yıldırım ve Abdülcelil, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁹¹ Yalçın, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁹² Yıldırım ve Abdülcelil, *a.g.e.*, s. 35.

2.5.3. Kifaye Hareketi

Önceleri avukatlar üzerinde etkili bir sivil toplum inisiyatifi iken, Hüsnü Mübarek'in 2005 yılında yapılacak olan seçimlere katılmaması için “Yeter” sloganıyla başlattıkları protesto gösterileri ile ön plana çıkan Kifaye Hareketi, Mısır'ın en önemli sivil muhalif oluşumlarından birisi olmuştur. Liberal, laik, milliyetçi ve İslamcı gibi toplumun değişik düşüncelere sahip kesimlerinin bir araya gelmesi ile oluşan bu yapı, rejime karşı büyük protestolar düzenlenmesini sağlamış ve Mısır Değişim Hareketi'ni kurmuştur.¹⁹³

Kifaye Hareketi, yasal çerçeve içerisinde kalarak Hüsnü Mübarek yönetimine karşı başlatmış oldukları muhalefetlerini basının desteği ile geniş halk kesimlerine ulaştırmışlardır. Mübarek'in baskıcı yönetiminden memnun olmayan kesimler için Kifaye Hareketi, bir cazibe merkezine dönüşmüş ve en etkili muhalif güç haline gelmiştir. İyi eğitilmiş profesyonel avukatların liderliğindeki hareket, insan hakları basın, ifade özgürlükleri, demokrasinin geliştirilmesi, kanun gücünün benimsenmesi gibi konularda hükümete sert eleştiriler yönelterek Mübarek'i demokratik adımlar atmaya zorlamışlardır.¹⁹⁴

Kifaye Hareketi, ortaya çıkış şekli ve barındırdığı farklı kesimler sayesinde Müslüman Kardeşler Hareketi'ne göre daha rahat hareket etme ve örgütlenme imkânı bulmuştur. Bununla birlikte yapılan protestolar nedeniyle liderlerinin tutuklanması nedeniyle zayıflayarak bölünmeler yaşamışlardır. Bu şekilde bir lider etrafında toplanmamış olmanın sakıncalarını görmelerine rağmen 25 Ocak 2011 tarihinde başlayan Mısır Halk Devrimi'nde yine de önemli roller üstlenmiş ve rejimin yıkılmasında etkili olmuşlardır.¹⁹⁵

¹⁹³ ORSAM Rapor: **Mısır'da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler**, Ankara: ORSAM Yayınları, ORSAM Rapor No: 167, 2013, s. 42.

¹⁹⁴ İbrahim Tıgılı, **Mısır'da Sosyal Hareketler**, İstanbul: DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Merkezi) Araştırma Raporu, 2011, s. 21.

¹⁹⁵ Yıldırım ve Abdülcelil, **a.g.e.**, s. 43.

2.5.4. 6 Nisan Gençlik Hareketi

Mısır'da 2008 yılı başlarında başta ekmek olmak üzere temel gıda maddelerine büyük oranda zamlar yapılmıştır. Enflasyon rakamlarının da hızlı bir şekilde yükselmesi ile birlikte toplumun alt tabakaları için yaşam koşulları daha da güç koşullara bürünmüştür. Ülkedeki huzursuzluğun artmaya başlaması ile birlikte işçi sendikaları Mahalla al-Kübra kentinde 6 Nisan 2008 tarihinde Mübarek yönetimini protesto amacıyla greve gideceklerini duyurmuşlardır. Bu durumu fırsat olarak gören birkaç genç de grevi organize etmek ve daha geniş kesimlere duyurmak için sosyal medya üzerinden çağrıda bulunmuşlar ve ülkedeki gençleri bu şekilde örgütleyerek neticesinde büyük bir protesto dalgasının fitilini ateşlemişlerdir.¹⁹⁶

Bu şekilde ortaya çıkan ve sosyal medya üzerinden örgütlenen 6 Nisan Gençlik Hareketi, ülkenin büyük kesimini oluşturan gençleri harekete geçirmeyi ve oldukça önemli bir sivil oluşum haline gelmeyi başarmıştır. Bu oluşum, 25 Ocak 2011 tarihinde Tahrir Meydanı'nda büyük kitlelerin bir araya gelmesinde de başrolü üstlenmiş ve devrimin gerçekleşmesine önemli derecede katkı sunmuştur. Devrimden sonra Mısır siyasi hayatında etkinliğini devam ettiren ve Mursi döneminde de protestolarda ön saflarda yer alan 6 Nisan Gençlik Hareketi, darbenin gerçekleşmesine sebep olan unsurlar içerisinde yer almıştır.¹⁹⁷

2.6. CUMHURBAŞKANI'NIN SEÇİLME SÜRECİ

Önceki anlatımlarda da belirtildiği üzere Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'in Arap Baharı kapsamında yapılan protestolar sonucunda iktidardan uzaklaşması ve yetkilerini Yüksek Askeri Konsey Başkanı Mareşal Muhammed Hüseyin Tantavi'ye bırakmasının ardından ülkede yeni bir döneme girilmiştir. Konsey tarafından, seçimlerin yapılması için geçici hükümetin oluşturulmasıyla süreç işlemeye başlamıştır.

¹⁹⁶ İsmail Numan Telci, "6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru mu?", İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2011, Nisan Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 28, ss. 98-105.

¹⁹⁷ Telci, **6 Nisan Hareketi**, s. 101.

Anayasa gereği iki turlu seçim sistemine sahip olan Mısır'da 23-24 Mayıs 2012 tarihinde birinci turu yapılan seçimler, Nasır döneminden beri sonucu belli olmayan ilk başkanlık seçimleri olmuştur. Devrim sonrası oluşan yeni durum, başta Müslüman Kardeşler Örgütü olmak üzere Mübarek yönetimi döneminde faaliyetleri sınırlandırılan farklı siyasi hareketlerin de önünü açmıştır. Bunun sonucu olarak da seçimlere 8'i bağımsız olmak üzere toplam 13 aday katılmış ve Cumhurbaşkanı olabilmek için yarışmışlardır.¹⁹⁸

Katılımın %46 ile düşük seviyede kaldığı birinci tur seçimleri sonucunda, Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi adayı Muhammed Mursi %24 oy ve seçimlere bağımsız aday olarak katılan Hüsnü Mübarek dönemi başbakanı Ahmet Şefik ise %23 oy oranı ile en fazla oy alan iki aday olarak ikinci tur seçimlerine katılmaya hak kazanmışlardır. Bu turda Arap Birliği Genel Sekreterliği yapmış olan Amr Musa %1 ile en düşük oyu alırken Nasırcı söylemlere sahip Arap Milliyetçisi Hamdin Sabbahi %20 oranında oy alarak önemli bir başarı elde etmiş ancak ikinci tura kalamamıştır.¹⁹⁹

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu 16-17 Haziran 2012 tarihlerinde yapılmıştır. Katılımın %51 ile yine düşük olduğu seçimler sonucunda Müslüman Kardeşler Örgütü üyesi Muhammed Mursi, %51,73 oranında oy alarak %48,27 oranında oy alan Ahmet Şefik'e üstünlük sağlamış ve Mısır'ın demokratik yollarla seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Böylece 3 Temmuz 2013 tarihindeki Askeri Darbeye kadar 1 Yıl 4 Gün sürecek olan Müslüman Kardeşler iktidarı da başlamıştır.²⁰⁰

2.7. DEVRİM SÜRECİ VE YENİ ANAYASA HAZIRLIKLARI

Mısır'da silahlı kuvvetler, her zaman siyasi belirlemelerden ekonomik belirlemelere dek uzanan geniş bir yelpazede karar verici olma rolünü üstlenebilmiş

¹⁹⁸ Furkan Torlak, **Tahrir'den Parlamenteoya Mısır Seçimleri**, SETA Araştırma Raporu, İstanbul: SETA Yayınları, 2011, s. 1.

¹⁹⁹ Yıldırım ve Abdülcelil, **a.g.e.**, s. 47.

²⁰⁰ Torlak, **a.g.m.**, s. 2.

ve gün geçtikçe de bu konumunu güçlendirmiştir. Bu bağlamda uluslararası ticaret anlaşmalarının imzalanması konusunda dahi belirleyici olabilen Mısır silahlı kuvvetleri, ABD tarafından Mısır'a yapılan/yapılacak olan askeri yardımların yanında ekonomik yardımlar noktasında dahi söz sahibi olabilmıştır.²⁰¹

Yine Mısır'da çok güçlü bir konumda olan Anayasa Mahkemesi, 14 Haziran 2012 tarihinde 166 bağımsız milletvekilinin vekilliğinin iptal edilmesi yönünde karar vermiş ve bu kararın da özde, parlamentonun feshedilmesi gerektiği yönünde bir karar olduğuna yönelik açıklamada bulunmuştur.²⁰² Bu bağlamda artık Yüksek Askeri Konsey'in (YAK) parlamentonun tüm görev ve yetkilerini üstleneceği belirtilmiş ve yeni bir anayasa oluşturulmasına yönelik de YAK tarafından bir komisyon oluşturulacağı bildirilmiştir.²⁰³

Ancak Muhammed Mursi, Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte YAK tarafından süreç içerisinde alınmış olan tüm kararların yeniden görüşülebilmesi ya da gözden geçirilebilmesi için parlamentoyu 9 Temmuz 2012 tarihinde toplantıya çağırmıştır.²⁰⁴ YAK, parlamento tarafından yapılacak olan toplantının iptal edilmesini ve kendisi tarafından alınan tüm kararlara saygı duyulmasını talep etmişse de, söz konusu edilen tarihte parlamento Meclis Başkanı Saad El-Kattani başkanlığında toplanmıştır.²⁰⁵

Bu süreçte, önceki anlatımlarda yer verildiği üzere ülkenin önemli partileri arasında yer alan Vefd Partisi kurulacak olan yeni hükümette görev almayacağını belirtmiş ve Selefi En-Nur Partisi de, kabinede kendilerine yeterli sayıda temsil hakkı verilmediği gerekçesiyle aynı yönde açıklamada bulunmuştur.²⁰⁶ Aynı şekilde

²⁰¹ Murat Yılmaz. "Yeni Anayasa ve Demokratikleşme Paketi", **Stratejik Düşünce Dergisi**, Ağustos Sayısı, Yıl: 2013, ss. 72-94.

²⁰² Muhammet Örtlek, **Mısır'da Yeni Anayasa Referandumu: İhvan ve Darbe Anayasası'nın Karşılaştırmalı Analizi, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları**, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (International Middle East Peace Research Center-IMPR) Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları, 2014, s. 9 vd.

²⁰³ Muhammet Örtlek, **25 Ocak Devrimi'nin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları, IMPR Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları, 2014/a, s. 3.

²⁰⁴ Murat Yılmaz, **a.g.m.**, s. 76.

²⁰⁵ Seyfi Kılıç. "Mısır'da Mursi'nin Yargılanması ve Anayasa Referandumu", **ORSAM Dergi**, 06-12 Ocak 2014, Sayı: 19, ss. 1-9.

²⁰⁶ Örtlek, **25 Ocak Devriminin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, s. 5.

General Hüseyin Tantavi'nin de Savunma Bakanlığı'na atanmasını hoş karşılamayan halk, tekrar sokaklarda yer almaya başlamıştır.²⁰⁷

Mursi'nin 22 Kasım 2012 tarihinde “egemenliği ve devrimi koruma” temelli olduğuna yönelik açıklamada bulunduğu kararname, yine halkın iki kutup şeklinde bölünmesine neden olmuş ve neticesinde halkın kendi arasında çatışmaya başlaması gündeme gelmiştir.²⁰⁸ İptal taleplerine karşın Mursi'nin uygulamaya koyduğu kararname, Mursi için “diktatörlük” suçlamalarında bulunulmasını beraberinde getirmiş ve neticesinde 15 Aralık 2012 tarihinde kararnamenin iptal edileceğine yönelik açıklamada bulunularak halkın sakinleştirilmesi mümkün olabilmıştır.²⁰⁹

Mısır'da yeni anayasa hazırlıkları yapılması sürecinde, ülkenin saygın hukukçularının bir arada çalışmalarının sağlanabilmesi için “Anayasa Değişiklik Komitesi” kurulmuş ve YAK da Komite tarafından yapılacak tüm çalışmalara müdahil olacağına yönelik açıklamada bulunmuştur.²¹⁰

Bununla birlikte yeni anayasanın hazırlanması sürecinde, Mısır'da yaşayan tüm kesimlerin görüşlerinin temsil edilebilmesi için 100 kişiden müteakip bir “Teklifler Komitesi” oluşturulmuş²¹¹ ve Komite tarafından gerçekleştirilen 91 oturumda, sivil toplum kuruluşlarından öğrenci federasyonlarına ve sendikalara kadar birçok kuruluşun temsil edilmesine özen gösterilmiştir.²¹²

Haricinde yeni anayasa hazırlıklarında halkın da birebir görüş ve önerilerinin alınabilmesine yönelik olarak, internet ortamında ve elektronik posta gönderilmesi yoluyla yapılan “Anayasayı Yaz Kampanyası” düzenlenmiş ve kampanyaya halk büyük ilgi göstererek, 17 binden fazla öneri göndermiştir.²¹³

²⁰⁷ Seyfi Kılıç, **a.g.m.**, s. 3.

²⁰⁸ Murat Yılmaz, **a.g.m.**, s. 77.

²⁰⁹ Torlak, **a.g.m.**, s. 3.

²¹⁰ Ali Semir, **Mısır'daki Olayların Işığında Anayasa Referandumu**, BİLGESAM Araştırma Raporu, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2011, s. 3.

²¹¹ Murat Yılmaz, **a.g.m.**, s. 78.

²¹² Torlak, **a.g.m.**, s. 4.

²¹³ Hasan Tahsin, Fendoğlu, “Alevilik ve Yeni Anayasa (Anayasal Perspektif)”, Malatya: **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2013, s. 1-20., s. 7.

Süreç içerisinde sol ve liberal partilerin Komite çalışmalarında yer almayı reddetmeleri ve özellikle de Mısır Kıpti Kilisesi temsilcisinin Komite çalışmalarını terk etmesi dolayısıyla, Komite işlevsiz kalma gibi bir riskle karşı karşıya kalmıştır.²¹⁴ Bununla birlikte yeni anayasa hazırlanması çalışmalarında en büyük tartışmalardan biri de, Hürriyet ve Adalet Partisi tarafından Anayasa'nın 2. maddesi kapsamında "İslam ilkeleri anayasanın temel ilkeleridir" hükmünün yer almasına yönelik teklifi olmuştur ve bu teklife Selefiler de karşı çıkmışlardır.²¹⁵

Bu tartışmalı sürecin sonunda hazırlanmış olan Anayasa taslağı 15 ve 22 Aralık tarihlerinde iki aşamalı olarak referanduma sunulmuştur. Katılım oranının %32,9 ile oldukça düşük olduğu referandum sonucunda %63,8 oranındaki evet oyu ile kabul edilen yeni anayasa, Cumhurbaşkanı Mursi'nin onayıyla yürürlüğe girmiştir.²¹⁶

²¹⁴ Gülden Sönmez, vd., **Mısır Askeri Darbe ve İnsan Hakları İhlalleri Raporu**, İstanbul: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) Yayınları, 2013, s. 11.

²¹⁵ Fendoğlu, **a.g.m.**, s. 8.

²¹⁶ Semin, **a.g.e.**, s. 60.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE YANSIMALARI

3.1. ARAP BAHARI TANIMLAMASININ ANLAMI

“Arap Baharı (Arab Spring)” tanımlamasının yapılmasından önce, bu kapsamda süreç içerisinde söz konusu edilecek olan Arap halk hareketlerinin, belki de sadece başladığı nokta olan Tunus’la sınırlı kalacağı düşünülmekteydi. Bundan dolayı da bu hareketler, başlangıç itibariyle “Yasemin Hareketi” olarak adlandırılmış, ancak ayaklanmalar bu nokta ile sınırlı kalmamış ve bir anlamda “Domino Etkisi” bağlamında Mısır ve Libya’ya sıçrayarak etki alanını genişletmiştir.

“Yasemin Devrimi” tanımlaması; Arap Baharı’nın başlamasına neden olan Tunuslu Muhammed Buazizi’nin öldürülmesi ile birlikte baş gösteren halk hareketlerinde, “polislin şiddet uygulamasına karşın halk polise yasemin versin” yönünde yaklaşımlar sergileyen Tunuslu gazetecilerin bu yöndeki ifadesi doğrultusunda kullanılmaya başlanan bir tanımlamayı ifade etmektedir.²¹⁷

Bu doğrultuda Tunus’ta başlamış olan halk hareketleri; bir anlamda Tunus’un simgesi haline gelmiş olan yasemin çiçekleri ile özdeşleştirilmiş ve bu yaklaşım, özellikle de sosyal paylaşım ağları vasıtasıyla genel olarak kullanılan ve belirtildiği üzere sembolleştirilen bir tanımlama haline gelmiştir.²¹⁸

Sonuç itibariyle de Arap Baharı, Yasemin Devrimi olarak nitelendirilen halk hareketlerinin genel olarak Arap halk hareketleri olarak yayılmaya başlaması ile

²¹⁷ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, **Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi**, SETA Analiz Raporu, İstanbul: SETA Yayınları, 2011, s. 7.

²¹⁸ Adnan Çimen, “Yasemin Devrimi Sonrası, Mavi Kapı ve Pencereli Beyaz Evler Ülkesinde 6 Gün: 02.06.2013-07.06.2013 Tunus Ziyareti İzlenimleri”, İstanbul: **İdarecinin Sesi Dergisi**, Yıl: 2013, Mayıs-Haziran Dönemi, s. 88 – 93.

birlikte kullanılan tanımlamayı ifade etmektedir.²¹⁹ Bunun dışında ilgili literatür incelendiğinde de görülmektedir ki; bazı yazarlara göre “Arap Baharı” tanımlaması, aynı yöndeki hareketleri içeren “Prag Baharı” tanımlamasına uyarlanarak kullanılmaya başlanan bir tanımlamadır.²²⁰

Farklı birçok başka tanımlama ile karşılanabilmekle birlikte “devrim” kavramı; genel olarak kitle halindeki bir toplumsal hareketi içeren ve mevcut rejimin değiştirilmesinin amaçlandığı ve neticesinde de bu amacın gerçekleştirilebildiği, yani yeni yönetimin uygulanmaya başlandığı bir politik değişim süreci olarak tanımlanabilmektedir.²²¹

Tarihsel süreç içerisinde devrimlerin sonrasında rejim değişikliği yapılmış ve halkın yönetim şeklinin değiştirilmesine yönelik talepleri uygulamaya konulmuştur. Bu taleplerin uygulanması süreci–yine devrim kavramının niteliği gereği–iktidar ve mülkiyet bağlamındaki yapıların da el değiştirmesini beraberinde getirmiştir.²²²

Devrim kavramı, söz konusu edilen bu nitelikleri itibariyle “darbe” kavramından farklılık arz etmektedir ki; bu farklılık da darbelerin silahlı kuvvetler kapsamında, devrimlerin ise gücünü halktan alıyor olmasında yatmaktadır. Bu bağlamda halk hareketleri, ayaklanmalar, protestolar vb. şeklinde halkın ana aktör olduğu hareketler şeklinde başlayan devrim süreci, gücünü halktan aldığı için meşruluğu tartışılmayan bir yapıyı ifade etmektedir.²²³

Bu belirlemeler çerçevesinde, günümüz itibariyle Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler de devrim niteliğindeki halk hareketleri olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu niteliği bugün için bozan tek unsur, Suriye’de henüz rejim değişikliğinin gerçekleşmemiş olmasıdır. Eğer bu süreçte Suriye’de bir rejim değişikliği gündeme

²¹⁹ Ulutaş ve Torlak, *a.g.m.*, s. 9.

²²⁰ Mithat Bereket, “Arap Baharı mı, ABD Kışı mı?”, İstanbul: **Khas Pusula Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 3, s. 20-23.

²²¹ Bengül Salman-Bolat, “Fransız İnkılâbı’nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri”, Ankara: **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 149-167.

²²² Örtlek, **25 Ocak Devrimi**, s. 3.

²²³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Birecikli, *Amerika’nın Kuruluşu*, s. 87.

gelmiş olursa, Arap Baharı kapsamındaki tüm gelişmelerin neticesinde devrimle sonuçlandığı söylenebilecektir.²²⁴

Bu belirlemeler haricinde Orta Doğu’da yaşanan halk hareketleri için, genel olarak uluslararası platformda dahi devrim tanımlamasının kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun temel nedeni ise, sürecin henüz tamamlanmamış olması olarak ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte eğer süreç ya da durum için devrim nitelendirilmesinin yaygın olarak kullanılmaya başlanması söz konusu olursa; halkın da çaba göstermekten vazgeçeceği düşünülmekte ve halkın direnecek gücü kendisinde bulmaya devam etmesi adına, her daim tazeliği ve yeniliği ifade eden “bahar” tanımlamasının kullanılmasına devam edilmektedir.²²⁵

“Arap Baharı” sürecinin, uluslararası literatürde “Arap Uyanışı” şeklinde ifade edildiği de görülmektedir. Bu bağlamda Orta Doğu uzmanı ve muhabir – gazeteci Robert Fisk “Arap Baharı” tanımlamasının kullanılmasının yerinde olmadığını ve “Arap Uyanışı” ifadesinin durumu daha net ortaya koyduğunu belirtmektedir. Zira Fisk’e göre; söz konusu hareketler Arap halkının uyanışını ve başkaldırısını temsil etmekte ve bugüne dek kendilerine yapılanları artık fark etmiş olmalarını göstermektedir.²²⁶

Halk durumu yeni fark ettiğinden değil, daha çok tepkisini yeni ortaya koymaya başladığından “Arap Baharı” kendisini ortaya koymaya başlamıştır savunusunda olan yazarlara göre de; Arap Baharı süreci, ABD ve ona yakın çevreler tarafından ortaya konulmaya başlanan politikalardan başka bir şey değildir.²²⁷

Bu bağlamda söz konusu edilen savunulara göre de Arap Baharı; ABD tarafından organize edilen hareketlerdir ve Libya’da iç çatışmanın başlamasında otonomi taleplerine, Mısır’da Tahrir Meydanı’nda şeriat yasalarının esas alınması çağrısında bulunan halktan Suriye’de hâlihazırda yaşanmakta olanlara dek her şey, Orta Doğu’da bahar niteliğinde başlatılan bu hareketlerin süreç içerisinde kışa

²²⁴ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 18.

²²⁵ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 29.

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Numan Telci. **Ürdün’ün Gel(e)meyen Baharı: Arap Uyanışı ve Ürdün**, ORSAM Araştırma Raporu, İstanbul: ORSAM Yayınları, 2013.

²²⁷ Bereket, **a.g.m.**, s. 23.

dönmesi umuduyla ya da beklentisiyle gerçekleştirilmiştir ve dahi gerçekleştirilmeye devam etmektedir.²²⁸

Bilindiği üzere Arap Baharı'nın bu denli etkili olmasının en önemli nedenlerinden birisi de, halkın sosyal medya üzerinden örgütlenme yoluna gitmiş olmasıdır. Bu bağlamda da Orta Doğu'da söz konusu olan bu hareketler, aynı zamanda “Twitter Devrimi” ve/veya “Facebook Devrimi” olarak da nitelendirilmiş ve bu yönüyle de hareketlerin sosyal medya araçları kullanılması temelinde örgütlü hareketler haline getirildiğine vurgu yapılmak istenmiştir.²²⁹

Bununla birlikte mutlaka ki Arap Baharı'nın salt sosyal medya temelli olarak güçlenen bir hareketi içermediği söylenebilir. Zira tarihsel süreç içerisindeki örnekleri değerlendirildiğinde, yani sosyal medya destekli olmamasına karşın çok daha geniş bir alana yayılan ve çok daha büyük etkilerle kendisini ortaya koyabilen halk hareketlerinden bahsedilmesi olasıdır.²³⁰

Arap Baharı olarak nitelendirilen sürecin bir başka tanımlaması da, “Wikileaks Devrimi”dir. Zira özellikle Wikileaks belgelerinin, Tunus başta olmak üzere birçok Arap ülkesindeki iktidarların bir anlamda gerçek yüzlerini açığa çıkarmış olması, Orta Doğu halklarının da konuyu farklı bir gözle görebilmelerini sağlamıştır denilebilir. Bununla birlikte bilinmektedir ki; Wikileaks belgeleri de Arap Baharı süreci için sadece tek bir etmendir ve mutlaka ki diğer etmenler gibi tek başına yeterli olması söz konusu değildir.²³¹

Sonuç itibariyle; belirtilen tanımlamalar/nitelendirmeler kapsamında “Arap Baharı”, “Arap Devrimleri”, “Arap Uyanışı”, “Arap Ayaklanmaları”, “Arap İsyanları”, “Arap Protestoları”, “Arap Halk Hareketleri”, “Sosyal Medya Devrimleri”, “Wikileaks Devrimi” ya da herhangi bir başka nitelendirmeye karşılaşılsa dahi söz

²²⁸ Bereket, *a.g.m.*, s. 23.

²²⁹ Erkan Avcı, *Arap Baharında Sosyal Medya Rüzgârı*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 39.

²³⁰ Mehmet Emin Babacan, İrfan Haşlak ve İsmail Hira. “Sosyal Medya ve Arap Baharı”, Sakarya: **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 3, s. 63-92.

²³¹ Aynur Erdoğan, **Arap Baharı**, DÜBAM Yuvarlak Masa Toplantı Raporu, İstanbul: DÜBAM Yayınları, Ekim 2011, s. 21.

konusu olan halk hareketleri, tarihe tanıklık ettiğimiz bugünlerde dahi etkisini sürdürmeye devam etmektedir ve görünen o ki, süreç içerisinde de dünya tarihine yön vermeye devam edecektir.

3.2. ARAP BAHARI’NIN NEDENLERİ

Arap Baharı, nedenleri bağlamında çok geniş kapsamlı bir olguyu ifade etmekle birlikte, aşağıda verilen alt başlıklar ve biri diğerinin nedeni ya da sonucu niteliğinde olan belirlemeler çerçevesinde incelenebilmektedir.

3.2.1. Tarihsel Nedenler

Arap Baharı’nın tarihsel nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- Orta Doğu’da hâlihazırda mevcudiyetlerini devam ettiren devletler, Osmanlı Devleti hâkimiyetinin sona ermesi ile birlikte ve özellikle de Birinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından bağımsızlıklarını kazanmış devletlerdir. Bununla birlikte söz konusu kapsamda değerlendirilen devletler, bilakis kendi bağımsızlık mücadeleleri bağlamında değil, bir anlamda Avrupa ülkelerinin ya da “Batı’nın lütfü”²³² ile ve gizli bazı anlaşmalar çerçevesinde bağımsızlıklarını elde etmiş devletlerdir demek yanlış olmayacaktır. Belirtilen bu belirleme doğrultusunda Arap Baharı; Arap halklarının geçmişte Batı tarafından bastırılmış olan bağımsızlık duygusunun, bugün mücadele ile elde edilmesi isteminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır yaklaşımını ifade etmektedir.²³³
- Orta Doğu’da yaşayan Arap halklarının, özellikle 1900’lü yıllar ile birlikte Batı hegemonyası altında yaşamaya maruz bırakılmaları ve bu doğrultuda

²³² Güler, **a.g.e.**, s. 211.

²³³ Akbaş, **a.g.m.**, s. 61.

da bir anlamda Batı ülkeleri tarafından aldatılmış, aşağılanmış ve kandırılmış olmaları, günümüz itibariyle sadece kendi yöneticilerine ya da rejimlerine değil, genel anlamda Batı'ya bir başkaldırı olarak kendisini ortaya koymaya başlamıştır.²³⁴

- İsrail'in her dönemde ABD destekli politikalar bağlamında kendisini bölgenin kolluk kuvveti olarak görmesi ve Arap Dünyası'nın, 1948 yılından itibaren İsrail ile yaptığı tüm savaşları yitirmiş olması, Arap halklarının bu nokta itibariyle de artık patlama noktasına geldiğini göstermektedir.²³⁵
- İsrail ile söz konusu olan bu yöndeki ilişkilere karşın, tarihsel süreç içerisinde Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır haricinde bir anlamda İsrail'e kafa tutan bir başka liderin olmaması, yine aynı temelde Arap halklarının konuya tepkilerini ortaya koymak bağlamında hareket etmelerine neden olmuştur.²³⁶

3.2.2. Sosyal Nedenler

Arap Baharı'nın sosyal nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- Arap halklarının tarihsel süreç içerisinde, birçok başka nedenden ötürü ezilmiş halklar olduğu ve bu doğrultuda da temelde insan hakları olmak üzere birçok temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kaldıkları/mahrum bırakıldıkları bilinmektedir.²³⁷ Bu bağlamda Arap halkları, hiçbir zaman Batı ülkelerindeki bireylerle eşit koşullara sahip olmamışlar/olamamışlar

²³⁴ Barış Doster, **Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek**, ORSAM Araştırma Raporu, İstanbul: ORSAM Yayınları, 2013, s. 12.

²³⁵ Erkan Avcı, *Arap Baharı'nda İsrail'in Tutumu ve İslamofobi Endüstrisi*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 66.

²³⁶ Akbaş, **a.g.m.**, s. 62.

²³⁷ Veysel Ayhan, **Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa: Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayınları, 2012, s. 17 vd.

ve insanca yaşama koşulları bile iktidarlara tarafından kendilerinden esirgenmiştir.²³⁸ Böylesi sosyal şartlar doğrultusunda yaşamak zorunda bırakılan Arap halkları, belirtilen birçok başka nedenle de desteklenmesi doğrultusunda Arap Baharı noktasında halk hareketlerini başlatmışlardır.

- Orta Doğu’da söz konusu edilen bu nedenler kapsamında süreç içerisinde rejim değişikliği yapılmasını öngören birçok darbe girişimi ya da darbe gerçekleştirilmiş olsa da, neticesinde bunların hiçbirinden bir netice alınamamıştır. Bu doğrultuda da artık Arap halkları, darbelerin de kesin sonuç vermediğinin ayrımına varmış ve darbeden daha kapsamlı ve etkili olması nedeniyle devrimler noktasında hareket etmeyi uygun görerek bu doğrultuda hareket etmiştir.²³⁹
- Arap halklarının demokrasiden uzak ve baskıcı yönetim anlayışları ile idare edilmesi neticesinde, kendi adlarına artık bu duruma bir son vermek isteminde olmaları Arap Baharı’nı beraberinde getirmiştir.²⁴⁰
- Orta Doğu’da söz konusu olan hızlı nüfus artışı nedeniyle; işsizlik, halkın refah düzeyinin düşmesi vb. temelli ekonomik yetersizlikler ya da sosyo-ekonomik nedenler Arap Baharı’nı beraberinde getirmiştir.²⁴¹
- İnsanların sosyal yaşama yönelik birçok haklarının ellerinden alınmış olması ve bu bağlamda da büyük bir çoğunluğun yoksunluk ve yoksulluk içerisinde yaşamaya mahkûm edilmeleri Arap Baharı’nı beraberinde getirmiştir.²⁴²

²³⁸ Eda Kılıç vd., **a.g.e.**, s. 23 vd.

²³⁹ Ayhan. **Arap Baharı**, s. 18 vd.

²⁴⁰ Eda Kılıç vd., **a.g.e.**, s. 24.

²⁴¹ Eda Kılıç vd., **a.g.e.**, s. 25.

²⁴² Doster, **a.g.m.**, s. 13

3.2.3. Ekonomik Nedenler

Arap Baharı'nın ekonomik nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- 2008-2009 Ekonomik Krizi kapsamında Orta Doğu ülkelerinin de bir anlamda kendi paylarına düşeni almaları ve petrolü olmayan bölge ülkelerinin bu krize hazırlıksız yakalanmış olmaları dolayısıyla büyük sıkıntılara maruz kalmaları, birçok başka nedenden ötürü zaten ekonomik anlamda daha fazla dayanacak gücü kalmamış olan Arap halkları için son nokta olmuştur.²⁴³
- Arap Baharı'nın çıkış noktası olarak kabul edilen Tunus'ta dönem itibariyle üniversite mezunu gençlerin işsizlik oranı %55 olarak ifade edilmektedir. Suriye'de ise yine dönem itibariyle 25 yaş altı nüfus için işsizlik rakamları %50 olarak açıklanmıştır.²⁴⁴ Tarihsel süreç içerisinde zaten az çok bu yönde yaşamak durumunda kalan Kuzey Afrika ülkelerinin vatandaşları da, özellikle Fransa'ya göç ederek ya da iltica ederek bir anlamda kendilerine yeni bir yaşam kurmak adına hareket edebilmekteydiler. Ancak dönem itibariyle Fransa tarafından çıkarılmış olan "Göçmen Yasası" ile bu ülkelerin vatandaşlarının Fransa'ya göç etmelerinin önü kesilmiş ve bu durum söz konusu edilen ülkelerdeki işsizlik rakamlarının daha büyük boyutlara ulaşmasına ve yaşam koşullarının da gittikçe daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Neticesinde bu durum da, Arap Baharı'nı tetikleyen etmenler arasında yer almıştır.²⁴⁵
- Devrim öncesinde Mısır'da bir kişinin günlük gelirin yaklaşık 2 ABD doları olduğu açıklanmıştır. Neticesinde 2008-2009 Krizi'ne de hazırlıksız yakalanmış olan Mısır'da halk ekmek dahi bulmakta güçlük çekmiş ve temel gıda fiyatları inanılmaz derecede artmıştır. Bu durum, zaten başka

²⁴³ Avcı, *Arap Baharı'nda İsrail'in Tutumu*, s. 71.

²⁴⁴ Eda Kılıç vd., *a.g.e.*, s. 26.

²⁴⁵ Akbaş, *a.g.m.*, s. 63.

birçok nedenden ötürü olumsuzluklara maruz bırakılmış olan Mısır halkının halk hareketleri kapsamındaki eylemlerinin temelinde yer alan nedenlerden birisi olarak ifade edilmektedir.²⁴⁶

- Arap ülkelerinin zenginliklerinin halkın refah düzeyinin artırılmasına yönelik olarak yatırıma dönüştürülmemesi ve sanayileşme, sağlık ve eğitim yatırımları vb. anlamında birçok hususun gözetilmemesi yine Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁴⁷
- Genel olarak düşünüldüğünde, neredeyse hiçbir Arap ülkesinde milli bir ekonomi politikasının olmadığı görülmektedir. Bu durum da neticesinde, bu ülkelerin bir önceki maddede de yer verildiği doğrultuda yatırımlarla ilgili eksiklikler yaşamalarına neden olmakta ve de en önemlisi sürekli olarak dışa bağımlı yaşamalarını beraberinde getirmektedir. Hal böyle olunca da bu eksiklik, yine ülke halklarının refah düzeylerinin göz ardı edilmesi anlamında Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁴⁸

3.2.4. Siyasi Nedenler

Arap Baharı'nın siyasi nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- Arap ülkelerinin hiçbirinde bugüne dek demokrasinin uygulanamamış olması, ülke halklarının tarihin her döneminde temel insan hak ve özgürlüklerinden mahrum bırakılmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Orta Doğu ülkelerinin “demokratikleşememe sorunu”, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁴⁹

²⁴⁶ Avcı, **Arap Baharı'nda İsrail'in Tutumu**, s. 73.

²⁴⁷ Doster, **a.g.m.**, s. 13

²⁴⁸ Hüsnü Mahalli, **Orta Doğu'da Kanlı Bahar**, İstanbul: Destek Yayınları, 2013, s. 57.

²⁴⁹ İsmail Kapan, **Irklar, Dinler ve Mezhepler Mozaği Orta Doğu'da Bahar Sancısı: Hem Şam'ın Şekeri Hem Arap'ın Yüzü**, İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2012, s. 388.

- Arap ülkelerinde Batılı ülkelerle ilişkiler, devlet politikaları ve kurumsal ilişkiler temelinde yürütülmemekte, iktidarda bulunan kişinin/kişilerin şahsi yaklaşımları doğrultusunda hareket edilmekteydi. Bu nedenle Batı ülkeleri ile ilişkiler hep çok değişken bir yapıda olmuş ve genel olarak Arap ülkelerinin çıkarlarının göz ardı edilmesi temelinde ilişkilerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu durumu kendi adlarına yine bir anlamda onur meselesi olarak değerlendiren Arap halkları, bu yöndeki tepkilerini Arap Baharı bağlamında ortaya koymak adına hareket etmişlerdir.²⁵⁰
- Arap ülkelerinde yaşayan her kesimin ya da her topluluğun yönetimde söz sahibi olamaması ya da parlamentoda temsil edilememeleri, bu kesimlerin tepkilerini Arap Baharı ile ortaya koymasını beraberinde getirmiştir.²⁵¹
- Arap ülkelerinde belirtildiği üzere demokrasi hiçbir zaman gerçekleştirilemediğinden, yapılan seçimlerde hep göstermelik kalmış ve neticesinde halk hiçbir zaman bu seçimlere tam olarak katılmamıştır. Bu bağlamda genel olarak yine parlamentoda temsil edilmediğini ve sesini duyuramadığını düşünen halk, sesinin duyurmak adına bir anlamda Arap Baharı'nı seçmiştir.²⁵²
- Arap ülkelerinde genel olarak bürokratik yapılanmaya yönelik söz konusu olan yetersizlikler, devletin kurumsal uygulamalarda ya da yaklaşımlarda bulunmasını da engellemiştir. Neticesinde halk, devletin / iktidarda bulunan kişilerin çoğu zaman kendi şahsi belirlemeleri doğrultusunda ve kendi çıkarlarını gözetmek doğrultusunda hareket ettiğine kanaat getirmiş ve bu durumu neticelendirmek adına da Arap Baharı'nı bir fırsat olarak görmüştür.²⁵³

²⁵⁰ Kapan, **a.g.e.**, s. 388.

²⁵¹ Kapan, **a.g.e.**, s. 389.

²⁵² Ayhan, **Arap Baharı**, s. 19.

²⁵³ Doster, **a.g.m.**, s. 14

- Arap ülkelerinde yönetimler ya da yönetimde bulunan kişiler, çoğu zaman halkları tarafından desteklenmemiş olmalarına karşın, Batılı ülkeler tarafından destek görmüşlerdir. Halk tarafından desteklenmiyor olmak, özde o yönetimin ya da yönetim anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirmeliyken Batı ülkeleri tarafından destekleniyor olmaları yönetimlerin meşruiyetleri için yeterli olmuştur. Bu çelişkili durum yönetimlerin halk nazarında daha fazla tepki ile karşılanmasını beraberinde getirmiş ve bu durum da neticesinde, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁴

3.2.5. Yönetimsel Nedenler

Arap Baharı'nın yönetsel nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- Arap ülkelerinde yönetsel alandaki anlayış dolayısıyla yönetimde boşlukların ortaya çıkması doğrultusunda, rüşvetin yaygınlaşması vb. anlamında birçok sorunun gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda halkın ahlaki prensiplerin temel alındığı bir yönetim arzusu içerisinde olması, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁵
- Arap ülkelerinde genel olarak popülist uygulamaların gündemde olması, ama bilakis gerçek halk yararını gözeten uygulamalara yer verilmemesi, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁶
- Arap ülkelerinde yönetimlerin, kendi halklarını bir anlamda sindirmek için güvenlik-istihbarat uygulamaları doğrultusunda halkı baskı altında

²⁵⁴ Musa Üzer, **Devrim Sürecinde Orta Doğu**, İstanbul: Ekin Yayınevi, 2013, s. 129 vd.

²⁵⁵ Doster, **a.g.m.**, s. 15

²⁵⁶ Ayhan, **Arap Baharı**, s. 20.

tutmaları ve artık herkesin birbirinden şüphe duymaya başlaması, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁷

- Arap ülkelerinde genel olarak, seçim yapılmadan ve halkın konu ile ilgili yaklaşımları göz ardı edilerek yönetimin babadan oğula devredilmeye başlanması ya da bu yönde adımlar atılmaya çalışılması anlayışının ortaya çıkması, halkın tepkisine neden olmuştur. Bu durum da neticesinde, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁸
- Arap ülkelerinde genel olarak, tarihsel süreçte olduğu gibi son dönemlerde de yönetimdeki kişilerin, ailelerinin ve yakın çevrelerinin lüks içerisinde yaşamalarına karşın halkın büyük bir bölümünün yoksulluk içerisinde yaşamak durumunda kalması ya da bırakılması, ister istemez yönetimlerin sürekli eleştirilmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda söz konusu edilen bu durum, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁵⁹
- Bazı Arap ülkelerinin-tarihsel süreçte yaşananlar göz ardı edilerek İsrail'e yakın politikalar izlemeye başlaması ve İsrail'e yönelik keskin söylemlerde bulunmak bir yana, aksine ABD yönlendirmesi temelli İsrail'e yakınlaşma politikalarının uygulanmaya başlanması, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁶⁰
- İsrail'e yönelik söz konusu edilen bu yaklaşımlar temelinde Filistin'in İsrail ile yaşadığı sorunda neredeyse tek başına bırakılması ve Arap ülkelerinde destek görmemesi, milliyetçilik duygularını harekete geçirmesi

²⁵⁷ Yıldırım Boran, **Orta Doğu'da Direniş (El-Fetih-Hamas-Hizbullah)**, İstanbul: Siyah-Beyaz Yayınları, 2011, s. 260.

²⁵⁸ Ayhan, **Arap Baharı**, s. 21.

²⁵⁹ Celalettin Yavuz ve Serdar Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012, s. 42 vd.

²⁶⁰ Yavuz ve Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 43.

bağlamında Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁶¹

- Arap ülkelerinin genelinde basın özgürlüğünün söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda gazeteciler yönetim lehine yazılar yazma noktasında baskı altında tutulmuş ve aleyhte yazılar yayınlamaları durumunda cezalandırılmaları yoluna gidilmiştir. Bu durum da yine neticesinde, Arap Baharı'nın temel nedenleri arasında değerlendirilmektedir.²⁶²

3.2.6. Diğer Nedenler

Arap Baharı'nın diğer nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler, aşağıda verilen alt maddeler kapsamında incelenebilmektedir;

- Küresel anlamda bilgi ve iletişim teknolojilerinin dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaya başlanması, Arap halklarının da küresel etkilerden ve değişimlerden uzak kalamamasını beraberinde getirmiştir. Genel anlamda tüm dünyada olduğu gibi Arap ülkelerinde de söz konusu olan hızlı nüfus artışı, zaten kıt olan kaynakların bölüşümünde sorunlar yaşanmasını beraberinde getirmiştir.²⁶³
- Genel anlamda tüm dünyada olduğu gibi Arap ülkelerinde de enerji kaynaklarının tükenmeye başlaması, yine birtakım sorunları beraberinde getirmiştir. Küresel anlamda yönetim sistemlerinde söz konusu olmaya başlayan değişimler, yine Arap halklarının da konu ile ilgili değişimlerin dışında kalamamasına neden olmuştur.²⁶⁴

²⁶¹ Türel Yılmaz-Şahin, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara: Barış Platin Yayınevi, 2011, s. 339 vd.

²⁶² Ayhan, **Arap Baharı**, s. 21.

²⁶³ Doster, **a.g.m.**, s. 16

²⁶⁴ Boran, **a.g.e.**, s. 15

3.3. ARAP BAHARI’NIN EKONOMİ POLİTİĞİ

Arap Baharı; radikal bir toplumsal değişim hareketi olmak bakımından, salt politik değişimleri değil, ekonomik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Konu ile ilgili olarak Barrington Moore (2012) da *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (Social Origins of Dictatorship and Democracy) başlıklı araştırmasında, devrimlerin ekonomik temeller üzerinde yükseldiğini belirtmektedir.²⁶⁵

19. yüzyılda Avrupa’da ve Japonya’da söz konusu olan devrimlerin neden olduğu siyasi ve ekonomik dönüşümler üzerinde çalışmalarda bulunan Moore, modernleşmenin etkisiyle kendisini ortaya koyan, genel olarak sınıf ittifakı ile şekillenen ve devrimlerin ortaya çıkmasına neden olan temel ekonomik etmenlerden söz etmektedir.²⁶⁶

Devrimlerin ekonomik faktörlerden etkilenecek şekilde şekillendiğini ifade eden bir başka isim de Theda Skocpol’dür. Skocpol (1979) *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (States and Social Revolutions) başlıklı çalışmasında; Çin, Rusya ve Fransa’da söz konusu olan devrimleri incelemiş ve bu devrimlerin daha çok, ekonomik yapının kötüye gitmeye başlaması ile birlikte gündeme geldiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Skocpol’e (1979) göre; bir ülkede ekonomik ve sosyal devrim ihtimali, ülkenin kriz yaşamaya başlaması ile birlikte artmaktadır.²⁶⁷

Ted Robert Gurr (1970) da “İnsanlar Neden İsyan Eder (Why Men Rebel)” başlıklı araştırmasında; insanların, temelde siyasi ve ekonomik alanda söz konusu olan sorunlar neticesinde, kendilerini psikolojik yönden baskı altında hissetmeleri doğrultusunda isyan ettiklerini belirtmektedir. Ekonomik yoksunluğun psikolojik boyutunu “nisbi ya da göreceli yoksunluk (relative deprivation)” olarak ifade eden Gurr (1970); insanın ya da bir grup insan topluluğunun refah, güvenlik ve kendini

²⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Barrington Moore Jr. **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çeviren: Alâeddin Şenel ve Şirin Tekeli, Ankara: İmge Kitabevi, 2012.

²⁶⁶ Moore, **a.g.e.**, s. 26.

²⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler**, Çeviren: S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitabevi, 1979.

gerçekleştirme arasında yaşadığı çelişki nedeniyle devrime, isyana ve/veya şiddete yöneldiğini savunmaktadır.²⁶⁸

Gurr (1970) tarafından yapılan belirleme doğrultusunda görülmektedir ki; yoksulluk ve yoksunluk kavramının neden olduğu psikolojik baskı ve hayal kırıklığı, isyanın başat faktörünü oluşturabilmekte ve kişilerin hayal kırıklıkları ne denli büyük olursa, şiddet odaklı davranışların ortaya çıkma olasılığı da o denli yüksek olmaktadır. Bu temelde Arap coğrafyasında söz konusu olan ve özellikle de Tunus ve Mısır'da etkisini gösteren devrim dalgası, bu yönde ekonomi politik temelli bir süreci ifade etmektedir.²⁶⁹

Bununla birlikte Mısır ve Tunus, gerek Dünya Bankası ve gerekse de IMF tarafından devrim öncesinde başarılı ekonomiler arasında değerlendirilmiştir. Bu temelde özellikle Tunus, ekonomik verilerindeki yükselmeler dolayısıyla uluslararası finans kuruluşları tarafından da örnek ülke olarak nitelendirilmiştir.²⁷⁰

Mısır'da GSYİH büyüme oranları, küresel finansal kriz döneminde dahi %5 gibi büyük bir rakamı ifade etmiş ve 2006 yılından devrim sürecine dek yaklaşık %7 civarında bir büyüme göstermiştir. Bu rakam, küresel finansal kriz döneminde Tunus'ta %3 ve aynı dönem itibarıyla da ortalama %6 düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁷¹

Ancak söz konusu edilen bu ülkelerdeki zenginlik, “zengin devlet-fakir vatandaş” ayrımından uzaklaşılmasını sağlamamış ve gelir piramidinin alt tabakasında yer alan vatandaşlar, neo-liberalizmin siyasete yansıyan çelişkilerini yaşamaya başlamıştır. Zira hem Mısır'da hem de Tunus'ta devletin zenginleşmesine yönelik ekonomik göstergeler artış göstermekteyken, vatandaşın fakirleşmesi de eşzamanlı olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin; 2008 yılından devrim sürecine kadar Mısır'da işsizlik %9, Tunus'ta da % 14 düzeyine ulaşmıştır.²⁷²

²⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Hena Ubeyd. “Arap Devrimlerinin Ekonomi Politikası”, **Devrimlerden Sonra Arap Baharı**, Derleyen: İbrahim Tığlı, İstanbul: DÜBAM Yayınları, 2012, ss. 13-24.

²⁶⁹ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 14.

²⁷⁰ Yılmaz-Şahin, **a.g.e.**, ss. 83 vd.

²⁷¹ Yavuz ve Erdurmaz, **a.g.e.**, ss. 43 vd.

²⁷² Boran, **a.g.e.**, ss. 19 vd.

Genel olarak değerlendirildiğinde de; Mısır ve Tunus için belirtildiği üzere Dünya Bankası ve IMF tarafından açıklanan başarı oranları sadece kâğıt üzerinde kalmaya başlamıştır. Çünkü işsizlik rakamlarının ve fiyatların genel olarak artması, fakir ve zengin arasında söz konusu olan uçurumun günden güne kendisini daha fazla hissettirmeye başlaması, ekonomi politikalarının sadece belirli bir kesimin çıkarlarını gözetir hale gelmesi gibi ekonomi politik etmenler, sosyal yaşamda da bireylerin patlamaya hazır hale gelmelerinin temelinde yer almaya başlamıştır.²⁷³

Neticesinde rejimin ekonomik ve toplumsal zeminde meşruiyetinin tartışılmasına neden olan tüm bu nedenler, Mısır'da ve Tunus'ta devrim hareketleri için de bir dayanak olarak değerlendirilmiştir. Bu sebeplerle her iki ülkede halk devrimlerinin yaşanması, hem IMF'nin hem de Dünya Bankası'nın güvenilirliklerini temelden sarsmış, ekonomi politikalarının sosyal yönünü arka planda bırakan ekonomi teorisinin zaafılarını ortaya çıkarmıştır.²⁷⁴

Sonuç olarak devletin günden güne daha da zenginleşmesi ve vatandaşın daha da fakirleşmesi ile ortaya çıkan çelişkiler temelinde Mısır'da fakir, Tunus'ta işsiz kitlelerin, özellikle hissettikleri dışlanma temelinde devrim tablosunu ortaya çıkarmaya yönelik hareket ettikleri söylenebilir. Toplumsal öfkeyi beraberinde getiren bu süreçle birlikte devrim hareketleri hız kazanmış ve Arap Baharı'nın esasını oluşturmuştur.²⁷⁵

3.4. ARAP BAHARI'NIN YANSIMALARI

Arap Baharı, bölgede söz konusu olan eski düzene ilişkin ulusal, bölgesel ve uluslararası temel parametrelerin devam ettirilememesine yönelik birçok değişimi beraberinde getirmiştir.²⁷⁶ Ulusal bağlamda değerlendirildiğinde görülen en önemli değişim, o döneme kadar varlık gösteren mevcut rejimlerin tarih sahnesinden

²⁷³ Üzer, **a.g.e.**, ss. 93 vd.

²⁷⁴ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 17.

²⁷⁵ Ayhan, **Arap Baharı**, s. 24.

²⁷⁶ Yavuz ve Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 44.

silinmeye ve yerine halkın beklentilerine uygun yeni yönetimlerin gelmeye başlamaları olarak ifade edilebilir.²⁷⁷

Söz konusu edilen bu değişim, bölgede ilk defa görülen bir durumu ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Hâlihazırda devam eden bu süreç, kısa vadeli bir dönemi içermeyip, birçok belirsizliği de beraberinde getirecek bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Arap Baharı çerçevesinde ulusal bağlamda söz konusu olan bir diğer değişim de, devrim sürecine kadar totaliter yönetimler tarafından siyaset alanının dışında bırakılan İslamcı ve liberal kesimlerin artık bu alanın meşru ve önemli aktörleri olmaya başlamasıdır. Bununla birlikte Arap Baharı, etkisini gösterdiği ülkelerin hemen hepsinde bir iç savaş riskini beraberinde getirmektedir. Zira bu ülkelerin hiçbirisi gerçek niteliği ile bir ulus-devlet olma vasfını taşımamaktadır. Olası iç savaşlar da sadece ülkesel bağlamda değil, aynı zamanda bölgesel bağlamda da etkilere sahip olacaktır.²⁷⁸

Bölgesel kapsamda değerlendirildiğinde de Arap Baharı; özellikle istikrarsızlık, belirsizlik ve kargaşa ortamı ile kendisini ortaya koymaya başlamıştır.²⁷⁹ Bu doğrultuda bölge ülkelerinin bölgesel güç dinamiklerine yönelik algıları da farklılık arz etmeye başlamıştır. Örneğin, İsrail ile Suudi Arabistan'ın Arap Baharı bağlamında meydana gelen olayları olumsuz değerlendirdikleri görülmekle birlikte; Arap Baharı'nın başlangıcında Türkiye, İran ve Mısır'ın bu süreci kendileri açısından daha olumlu gördükleri ve bunu değerlendirmeye çalıştıkları birçok gözlemci tarafından belirtilmektedir. Bu durum da neticesinde, bölgedeki kutuplaşmanın temellerini içermektedir denilebilir. Ancak bu kutuplaşmaların sürecin devam ettiği de göz önünde bulundurularak değişim gösterebileceği de göz ardı edilmemelidir.²⁸⁰

²⁷⁷ Ayhan, **Mısır'da Devrimin Ayak Sesleri**, s. 30.

²⁷⁸ Laçiner ve Celalifer-Akıncı, **a.g.m.**, s. 9

²⁷⁹ Yılmaz-Şahin, **a.g.e.**, s. 85.

²⁸⁰ Boran, **a.g.e.**, ss. 159 vd.

Arap Baharı'nın başlangıç sürecinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin de çok daha içinden çıkılmaz bir durum alması söz konusu olmuştur. Neticesinde Arap Baharı bu durumun tek ve en önemli nedeni değildir. Ama en azından durumu iki tarafın da farklı perspektiflerden değerlendirmeleri ve yorumlamaları, ilişkilerin olumsuzluğuna katkıda bulunmuştur.²⁸¹

Arap Baharı, bölgenin en önemli güçlerinden biri olan İran'ın da politikalarını derinden etkilemiştir. Orta Doğu'da iktidar değişiklikleri başladığında İran bir yandan Esad rejimine destek vermeye çalışırken diğer yandan da varlığını tehlikede görmesinden dolayı nükleer teknolojiye daha fazla ağırlık vermeye gayret etmiştir. Suriye üzerinden Türkiye ile giriştiği güç mücadelesinden şimdiye kadar kazançlı çıkan İran, ABD karşıtı söylemlerinin dozunu arttırarak kendi halkı üzerindeki meşruiyetini de tazelemeye çalışmıştır.²⁸²

Suudi Arabistan, Arap Baharı'nın İran'ın bölgedeki hareket alanını genişlettiğini düşünmüş ve politikalarını buna göre belirlemiştir. Bu durum, Suudi Arabistan'ın Esad rejimini gözden çıkarmasını beraberinde getirmiştir. Zira Riyad, Suriye'yi kaybetmiş bir İran'ın bölgede çok fazla etkinlik gösteremeyeceğine yönelik bir kanaate sahiptir. Bununla birlikte Suudi Arabistan, kendi halkının benzer yönde hareket etmesinin önüne geçebilmek için vatandaşlarını petrol gelirinden daha fazla yararlandırmaya başlamış ve aynı kapsamda belirli sınırlar dâhilinde de olsa kadınların sosyal ve siyasi yaşamda daha fazla yer bulabilmelerine yönelik düzenlemelerde bulunmuştur.²⁸³

Arap Baharı sürecinde Türkiye; İran, Irak ve Suriye ile olan ilişkilerinde uygulamayı amaçladığı “komşularla sıfır sorun” politikasını uygulayabilme olanağına sahip olamamaya başlamıştır. Bu nedenle çoğu gözlemciye göre de Arap Baharı sürecinin Türkiye için etkileri büyük oranda olumsuzluklar içermektedir. Zira Türkiye'nin bu süreçte Esad karşısında yer alan muhalif grupları desteklemesi ve

²⁸¹ Üzer, **a.g.e.**, s. 49.

²⁸² Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve Yansımaları”, Ankara: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Aralık 2011, ss. 15.

²⁸³ Güler, **a.g.e.**, s. 153.

Esad rejiminin Türkiye tarafından yapılan uyarıları hiçbir şekilde dikkate almaması, Esad rejimi ile bağlantıların tamamen kopmasına neden olmuştur.²⁸⁴

Türkiye, genel olarak Tunus ve Mısır olaylarının başlangıcında muhaliflerden yana tavır takınmıştır. Bununla birlikte Libya ve Suriye için “bekle ve gör” politikası izlenmiş ve gelişmeler karşısında bir hareket planı oluşturulması öngörülmüştür. Süreç içerisinde Suriye’de ve Libya’da yönetimlerin halkı karşılıklarına almaları nedeniyle, Türkiye safını muhaliflerden yana belirlemiştir.²⁸⁵

Uluslararası bağlamda değerlendirildiğinde de Arap Baharı, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz bölgelerini de içine alan Orta Doğu bölgesinin küresel sistemin dışında bırakılmaması gerektiğine yönelik bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Zira bu bölgelerdeki ülkeler artık yaşadıkları liberal demokratik değişimlerle bir küresel aktör olma niteliğine kavuşmaya başlamışlardır.²⁸⁶

Bununla birlikte Arap Baharı, tartışmasız olarak ABD’nin bölgedeki tek güç olma niteliğini zayıflatmıştır. Bu durum, hem devrim sürecine dek ABD ile sıcak ilişkiler içerisinde bulunan rejimlerin artık iktidarda bulunmamalarından hem de yeni yönetimlerin bilakis ABD’ye uzak politikalar benimsemesinden kaynaklanmaktadır denilebilir.²⁸⁷

Bu doğrultuda ABD, Arap Baharı sürecinde kendisi için söz konusu olmaya başlayan bu durum dolayısıyla bölgeye yönelik politikalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Örneğin; ABD artık sınırsız İsrail destekçisi olma yönünde yaklaşımlar sergilememeye yine aynı şekilde bölgesel çıkarlara sahip olduğu Türkiye gibi diğer müttefik ülkelerle de ilişkilerini geliştirmeye önem vermeye başlamıştır.²⁸⁸

Bu süreçte Obama yönetimi, Libya için söz konusu ettiği gibi ABD’nin bölgeye insani müdahalelerde bulunma yükümlülüğü olduğunu açıklamış ve AB’li müttefiklerini de aynı yönde hareket etmeye çağırmıştır. Bununla birlikte Obama

²⁸⁴ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

²⁸⁵ Yavuz ve Erdurmaz, **a.g.e.**, s. 48.

²⁸⁶ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

²⁸⁷ Kapan, **a.g.e.**, s. 85.

²⁸⁸ Üzer, **a.g.e.**, s. 49.

yönetimi, bölgedeki gelişmelere müdahil olmayacaklarını ve stratejik önceliklerinin de zaten Güney ve Uzak Doğu Asya olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹

Belirtildiği üzere ABD'nin bölgedeki lider pozisyonunun devre dışı kalmaya başlaması, diğer küresel aktörlerin bölgede söz sahibi olmaya başlamalarını beraberinde getirmiştir.²⁹⁰ Örneğin, Suriye konusunda Çin ve Rusya'nın sergilediği yaklaşımlar, Çin'in Suudi Arabistan ve İran ile ikili ilişkilerini geliştirmeye özen göstermeye başlaması, AB politikalarının Arap Baharı etkileri ile revize edilmesi ve bu yönüyle uygulamaya konulması ve benzeri yaklaşımlar bu kapsamda değerlendirilebilmektedir. Haricinde yerel aktörlerde çeşitlenmeye başlamıştır ki, bu durum bölgedeki belirsizliği hızla tırmandırır bir hal almıştır.²⁹¹

Bu nedenlerle ABD, her ne kadar söylem olarak aksini belirtse de oluşan yeni duruma karşı yeni stratejiler geliştirmiş ve bunları uygulamaya çalışmaktadır. Esad rejimine karşı muhalifleri sınırlı da olsa desteklemesi, Mısır'da yaşanan askeri darbeye karşı düşük dozdaki tepkisi, İsrail-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi için gösterdiği çaba ve İran ile yaşanan yumuşama bunlara örnek olarak gösterilebilir.²⁹²

3.5. KÖRFEZ ÜLKELERİNİN ARAP BAHARINA KARŞI TUTUMLARI

Özellikle sahip oldukları zenginlikler dolayısıyla diğer Arap ülkelerinden farklı nitelikler taşıyan Körfez ülkeleri, Arap Baharı sürecinde Orta Doğu'da söz konusu olan ayaklanmaların kendi ülkelerine de sıçramasından korku duydukları için, birtakım siyasi ve ekonomik uygulamalara yönelik hareket etmeye başlamışlardır. Ancak bu yöndeki politikaların uzun vadeli olmaması dolayısıyla radikal çözümler olarak değerlendirilmedikleri görülmektedir.²⁹³

Genel anlamda istihdam politikalarının revize edilmesi yönünde politikalar uygulamaya başlayan Körfez ülkeleri, iç siyasette de istikrar sağlanmasına yönelik

²⁸⁹ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 16.

²⁹⁰ Boran, **a.g.e.**, s. 160.

²⁹¹ Üzer, **a.g.e.**, s. 51.

²⁹² Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

²⁹³ Kalemdaroğlu, **a.g.e.**, ss. 3-4.

birtakım tedbirler almak adına hareket etmişlerdir. Örneğin; bu kapsamda Birleşik Arap Emirlikleri'nde, sivil toplum örgütlerinin hareketlerine sınırlandırmalar getirilmesi söz konusu olmuştur.²⁹⁴

Bu doğrultuda Körfez ülkeleri, genel olarak Arap Baharı'nı tepki ile karşıladıklarını açıklamışlardır. Körfez ülkelerinin Arap Baharı'na ilk tepkileri, halk hareketlerinin kendi ülkelerine sıçramasına engel olmaya yönelik birtakım tedbirler almak adına olmuştur.²⁹⁵

Bu kapsamda Bahreyn, Suudi Arabistan ve Umman'da da halk ayaklanmaları görülmekle birlikte, bu ayaklanmalar ekonomik ve askeri birtakım tedbirler temelinde kanlı bir şekilde bastırılmıştır.²⁹⁶ Bununla birlikte cumhuriyet rejimlerine karşı ayaklanan halk kitlelerine maddi ve manevi destek sağlayan ve bu yönüyle çıkar elde etmeyi amaçlayan Katar ve Suudi Arabistan, bu hareketlerin kendi ülkelerine dek uzanabileceğini göz önünde bulundurmamışlardır.²⁹⁷

Körfez ülkelerinin Arap Baharı karşısında birlikte hareket ettikleri nokta da, özellikle işsiz ama bölgede yaşananlar hakkında bilgi sahibi olan gençlerin sorunlarının çözülmesi adına ekonomik açıdan desteklenmeleri olmuştur. Bu doğrultuda da Körfez ülkeleri, hem iç hem de dış siyasette kontrolü ellerinde bulundurmayı amaçlamışlardır.²⁹⁸

Körfez ülkelerindeki ilk halk ayaklanması 14 Şubat 2011 tarihinde, bölgenin demografik ve coğrafik açıdan en küçük ülkesi olmakla birlikte, Körfez ülkeleri içerisinde tek ada devleti olan ve 1971 yılında emirlik olarak bağımsızlığını kazanıp 2002 yılında krallık olan Bahreyn'de görülmüştür. Gösterilere katılan halkın büyük bir bölümünün Şii olması nedeniyle, gösteriler bir süre sonra Sünni-Şii çatışması

²⁹⁴ Mahalli, **a.g.e.**, s. 76.

²⁹⁵ Oktav, **a.g.m.**, s. 71.

²⁹⁶ Özey, **a.g.e.**, ss. 63 vd.

²⁹⁷ Efegil, **a.g.m.**, s. 23.

²⁹⁸ Akpınar, **a.g.e.**, s. 78.

olarak görülmeye başlanmış ve Bahreyn’de başlayan bu gösteriler, bölgesel bir sorun niteliğine dönüşmüştür.²⁹⁹

Gelişmeler karşısında çoğunluğunu Şiilerin oluşturduğu muhalefetteki El-Vifak Partisi 2 Temmuz 2011 tarihinde iktidardaki El-Hanife yönetimi ile görüşmeyi kabul etmiştir.³⁰⁰ “Ulusal diyalog” olarak nitelendirilen bu görüşmelerde, farklı siyasi partilere ve hükümet yanlısı gruplara mensup 300 delege katılmış, ancak görüşmelerden olumlu bir netice alınamamıştır.³⁰¹

Bu doğrultuda el-Hanife yönetimi göstericilere yönelik baskıcı yaklaşımlarını devam ettirmiş ve gösterilerde yaralananlara yardımcı olmak adına görev yapan sağlık personeline dahi, devlet çıkarlarına ters hareket etmek dolayısıyla askeri mahkeme tarafından 5 ile 15 yıl arasında hapis cezası verilmiştir.³⁰²

Sonuç olarak Bahreyn hükümeti, İçişleri Bakanlığı’nda 20 bin kişiye istihdam sağlanacağını açıklamıştır. Bahreyn’in toplam nüfusunun zaten 300 bin olduğu düşünüldüğünde, bu rakamın ülkedeki işsizlik sorununu tamamıyla ortadan kaldıran bir çözüm olarak sunulduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Bahreyn’de söz konusu olan halk hareketleri son bulmuştur.³⁰³

Suudi Arabistan’da da Arap Baharı karşısında öncelikli olarak, ülke çıkarlarına ters düşmediği sürece demokratikleşme hareketlerinin desteklenmesine yönelik bir politika izlenmiştir. Bu yöndeki politikasını öncelikli olarak Libya ve Suriye’de söz konusu olan halk ayaklanmalarında uygulamaya koyan Suudi Arabistan, Tunus gibi iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu ülkelerde de halk ayaklanmalarına karşı bir tutum izlemiştir.³⁰⁴

Suudi Arabistan gücünü temelde Suudi Krallığı’ndan almaktadır. Bu bağlamda Suudi Krallığı Tunus ve Mısır’da rejim değişiklikleri söz konusu olduğunda, kendi ülkesinde gerçekleştirilecek olan gösterileri de aldığı bir karar

²⁹⁹ Özey, **a.g.e.**, s. 65.

³⁰⁰ Özey, **a.g.e.**, s. 69.

³⁰¹ Akpınar, **a.g.e.**, s. 81.

³⁰² Aydın, **a.g.m.**, s. 3.

³⁰³ Özey, **a.g.e.**, s. 70.

³⁰⁴ Aydın, **a.g.m.**, s. 8.

kapsamında yasakladığını açıklamıştır. Bu açıklaması hem siyasi hem dini otoriteler tarafından desteklenen Suudi Krallığı, Cuma hutbelerinde de gösterilerin yasak olduğuna yönelik açıklamalarda bulunulmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda da Suudi Arabistan'daki gösteriler, zaman zaman Şiiilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde küçük çaplı gösteriler şeklinde görülse de, ülke genelinde etkili olacak şekilde yaygınlaşmamıştır.³⁰⁵

Aynı yönde Suudi Arabistan yönetimi, olası halk ayaklanmalarının önüne geçebilmek için 2011 yılı Şubat ve Mart aylarında 130 milyar dolarlık bir ekonomik destek paketi açıklamış ve İçişleri Bakanlığı'na 60 bin güvenlik personeli alınmıştır. Yine bu kapsamda 500 bin yeni konut inşa edilerek vatandaşlara dağıtılmış, kamu çalışanlarının maaşları asgari 3.000 Suudi Riyali olarak belirlenmiştir.³⁰⁶

Söz konusu edilen bu uygulamalar çerçevesinde Suudi Arabistan'da 2011 yılı itibariyle üniversite mezunu olan işsiz kalmamıştır. Bu süreçte üniversite mezunlarının birçoğu din kurumlarında istihdam edilmiştir ki, bu doğrultuda vatandaşların dini kurumlara önem vermeleri ve din kurumları tarafından yapılan halk ayaklanmalarına karşı olmaya yönelik açıklamaların daha dikkate değer olması sağlanmıştır.³⁰⁷

Suudi Arabistan yönetiminin daha çok ekonomik temelli olarak sürdürdüğü bu yöndeki politikalar, bölgede en güçlü iktidarlar bile yıkılırken, Suudi Arabistan'ın bu durumdan etkilenmemesini sağlamıştır. Haricinde önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere ülkede kadınlara da siyasi ve sosyal yaşamda birtakım haklar tanınmış ve bu kapsamda kadınlar da seçme ve seçilme hakkına sahip olmakla birlikte, Şura Konseyi'ne atanabilme hakkı elde edebilmişlerdir.³⁰⁸

Katar da, 1,7 milyon nüfusuna karşın sadece 225 bini Katar kökenli olan bireylere sahip olmak bakımından enteresan bir ülke konumundadır. Zira ülkedeki

³⁰⁵ Mahalli, **a.g.e.**, s. 65.

³⁰⁶ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 21.

³⁰⁷ Mahalli, **a.g.e.**, s. 66.

³⁰⁸ Aydın, **a.g.m.**, s. 4.

bireylerin %85'i zaten vatandaşlık haklarından yoksundur ve yabancı statüsünde ülkede yaşamaya devam etmektedir.³⁰⁹

Bu doğrultuda Katar kökenli 225 bin kişinin de, hiçbir zaman demokrasi gibi bir talebi olmamıştır. Çünkü sivilaştırılmış doğalgaz ihracatında dünyanın önde gelen ülkesi konumunda olan Katar, yüksek bir refah düzeyine sahiptir. Hatta Katar, Arap baharı sürecini diplomatik ve el-Cezire televizyon kanalı sayesinde medyatik anlamda kendisi adına kazanca dönüştüren ülkeler arasında yer almaktadır.³¹⁰

Belirtilen bu nedenler doğrultusunda Katar'da halk ayaklanmaları görülmemiştir. Hatta Arap Baharı sürecinde Körfez ülkelerine bir anlamda önderlik eden Katar, bu kapsamda Libya'ya askeri birlik göndermiş ve el-Cezire televizyon kanalı sayesinde Arap birliğini tesis eden taraf olarak değerlendirilmiştir. Bu yöndeki yaklaşımları dolayısıyla da Katar, Suudi Arabistan'ın bölgesel liderliğini devralmaya aday ülke olarak anılmaya başlanmıştır.³¹¹

Arap Baharı bağlamında bölgede halk hareketlerinin başlaması ve özellikle de Mısır'ın kendi iç sorunları ile uğraşmak durumunda kalması ile birlikte Katar, özde aktif olmayan Arap Birliği'ni harekete geçiren itici güç olma niteliğine sahip olmuştur. Bu temelde Libya'nın yanında yer alarak NATO operasyonlarına destek veren Katar, Suriye'de de muhalefete silah temin ederek bölgede aktif bir politika izlemeye yönelik anlayışını devam ettirmiştir. Bu yönüyle o güne dek bölgede tarafsız bir politika izlemeyi amaç edinmiş olan Katar, kendi çıkarlarına uygun olaylara ve ülkelere taraf olacağını ortaya koymaya başlamıştır.³¹²

Libya Ulusal Geçiş Konseyi de, ilk olarak Katar tarafından tanınmıştır. Katar Özel Birlikleri Libya'da muhaliflere askeri eğitim vermiş ve NATO askerleri ile muhalifler arasındaki bağlantıyı koordine etmiştir. Bu yönüyle de Katar, Libya'da muhaliflerin başarıya ulaşmasının ana nedeni olarak değerlendirilmiştir. Katar'ın Libya özelinde söz konusu ettiği bu yaklaşımlar ise uluslararası arenada küresel bir

³⁰⁹ Akpınar, **a.g.e.**, s. 80.

³¹⁰ Özey, **a.g.e.**, s. 71.

³¹¹ Özey, **a.g.e.**, s. 72.

³¹² Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 21.

aktör olmaya yönelik ekonomik ve siyasi açılımlar olarak görülmüştür ki, bu yaklaşımlar Katar'ın gerek bölgesel ve gerekse de uluslararası ününü artırmıştır.³¹³

Birleşik Arap Emirlikleri de, yine Katar gibi Arap Baharı çerçevesinde herhangi bir ciddi halk ayaklanmasının yaşanmadığı Körfez ülkeleri arasında yer almaktadır. Ülkede, sadece Federal Milli Konsey'in yetkilerinin genişletilmesine yönelik 133 kişinin imzalamış olduğu talep mektubu devlet başkanına gönderilmiştir. Talep mektubunu imzalayanlar arasında İslamcı ve liberal grupların da yer alması Emirlik yetkililerini endişelendirmiş olsa da, neticesinde İhvan başta olmak üzere İslami kesimin önde gelen isimleri ve insan hakları aktivistleri tutuklandığından değişimin önüne geçilmiştir.³¹⁴

Birleşik Arap Emirlikleri'nde, devleti yedi emirlik temsil etmektedir. Bu emirlikler, Federal Yüksek Konsey'de 40 kişilik danışma grubu tarafından temsil edildiğinden ve en önemlisi bu grup üyelerinin halk tarafından seçilmesi ve nisbi bir halk temsiliyeti söz konusu olduğundan, ülke iç siyaseti bağlamında isyanların olumsuz etkilerini bertaraf edebilmiştir. Bununla birlikte Birleşik Arap Emirlikleri'nde, periyodik olarak toplanan ve halkın isteklerini Emir'e ileten bir halk meclisi de bulunmaktadır.³¹⁵

Neticesinde bu yapı da, diğer Körfez ülkelerinde görülen monarşik yapının aksine, bir yönüyle yönetimde halkın temsil edilmesini içermesi bakımından ciddi sorunlar yaşanmasını engellemiştir. Haricinde Birleşik Arap Emirlikleri'nde, halk ayaklanmalarının görüldüğü Körfez ülkeleri gibi ekonomik sorunlar söz konusu değildir ve aksine halkın her açıdan yüksek standarda sahip bir yaşam sürdürdüğü görülmektedir.³¹⁶

Arap Baharı sürecinde Birleşik Arap Emirlikleri de Katar gibi bazı ülkelere maddi ve manevi destek sağlamak adına hareket etmiştir. Bu durumdan yine Katar gibi kazançlı çıkan Emirlik, özellikle Dubai'nin bölgenin en güvenli ve istikrarlı

³¹³ Akpınar, **a.g.e.**, s. 80.

³¹⁴ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 22.

³¹⁵ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 22.

³¹⁶ Özey, **a.g.e.**, s. 72.

yerlerinden biri olarak görülmesi dolayısıyla yatırımcıları buraya çekmiştir. Bu durum, Arap halk hareketleri süresince de önemli bir kazanç sağlanmasına katkıda bulunmuştur.³¹⁷

Kuveyt de Arap Baharı süresince, diğer Körfez ülkeleri tarafından öngörülen politikalar yönünde hareket etmeyi uygun görmüştür. Ülkede iç isyanlar anlamında küçük çaplı hareketler söz konusu olmakla birlikte bu isyanlar, yolsuzluk iddiaları ile birlikte gündeme gelmiştir. Aslında bölgenin diğer ülkelerine kıyasla daha demokratik olarak değerlendirilen Kuveyt, yolsuzluk karşıtı eylemler kapsamında parlamento basılınca, durumu ülke güvenliğini ve istikrarını tehdit eden bir durum olarak nitelendirmiş ve sert tedbirlerin alınması yönünde hareket etmiştir.³¹⁸

Ülkenin başkentinde bulunan Kararlılık Meydanı'nda haftalarca devam eden gösterilere karşın Başbakan istifa etmemiştir. Neticesinde protestocuların değişim talepleri hükümet tarafından kabul edilir görülmüş ve parlamento dağıtılarak yeniden seçim yapılmıştır. Kuveyt de Katar ve Suudi Arabistan öncülüğünde gerçekleştirilen yaklaşımlar yönünde bir politika izlemeyi tercih etmiştir. Aynı doğrultuda siyasi yaklaşımı desteklemeye yönelik ekonomik politikalar izlenmeye başlanmış ve ekonomik çözüm paketi kapsamında kamu görevlilerinin maaşlarına %115 oranında zam yapılmasına, her Kuveyt vatandaşına yıllık 1.000 Kuveyt Dinarı verilmesine ve bedelsiz gıda yardımı yapılmasına karar verilmiştir.³¹⁹

Umman, Körfez ülkeleri içerisinde ekonomik açıdan en güçsüz ülke olarak değerlendirilmektedir. Ülke vatandaşlarının neredeyse tamamı, diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak İbadiye Mezhebi'ne mensup bireylerden oluşmaktadır. Kapalı bir toplum yapısına sahip olmasına ve şaşkıncı bir durum olarak değerlendirilmesine karşın Arap Baharı kapsamındaki halk hareketleri Umman'a da sıçramıştır. Ancak bu hareketler Umman'da, baskıcı yollarla değil barışçı yollarla bastırılmıştır.³²⁰

³¹⁷ Oktav, **a.g.m.**, s. 74.

³¹⁸ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 22.

³¹⁹ Akpınar, **a.g.e.**, s. 81.

³²⁰ Aydın, **a.g.m.**, s. 4.

Halk hareketleri neticesinde Umman'da 50 bin kişiye iş imkânı sağlanmış, yolsuzluk suçlamalarının muhatabı üç bakan görevden alınmış ve aylık 390 ABD doları işsizlik maaşı verileceği açıklanmıştır. Bununla birlikte milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılması da Arap Baharı etkisinin ülkede sınırlı düzeyde yaşanmasındaki bir başka etken olmuştur.³²¹

³²¹ Oğuzlu, **a.g.m.**, s. 23.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI MISIR

4.1. ARAP BAHARI SONRASI MISIR DIŞ POLİTİKASI

Önceki anlatımlarda da belirtildiği üzere Cemal Abdül Nasır döneminde pragmatik politikalar izleyen Mısır, bu doğrultuda ABD ve diğer batılı ülkelerle ilişkilerini kesmiş ve daha çok SSCB'ye yakın bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Nasır döneminde Mısır'ın askeri gücü de daha çok SSCB'ye bağlı hale gelmiştir. 1970 yılı itibariyle Nasır'ın ölümü ile birlikte yönetimi devralan Enver Sedat ise, batıya yakınlaşma politikaları ile dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak bu doğrultuda İsrail ile de yakınlaşan Sedat, bu durumun bedelini hayatı ile ödemek durumunda kalmıştır.

Hüsnü Mübarek de dönemi itibariyle İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaya yönelik Mısır politikalarının devam ettirilmesi adına hareket etmiştir. Arap Baharı sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda da Mübarek dönemi sona ermiş ve Mursi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bununla birlikte Mursi'nin Mısır'da yönetimi devralması, İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde bulunulması hariç, Mısır dış politikasında köklü değişimleri beraberinde getirmemiştir.³²²

Mursi dönemi Cemal Abdül Nasır dönemine göre farklılık göstermesine karşın, ABD'nin Mısır'ın hava kuvvetleri için talep ettiği uçakları sağlamaya yönelik olumsuz yaklaşımları dolayısıyla Mısır, yine daha çok Rusya'ya yakın bir görüntü

³²² Müge Küçükkeleş, “AB'nin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 63, ss. 9-12.

içerisinde olmuştur. Bu çerçevede Mısır hava kuvvetlerinde ABD yapımı uçaklar bulunmakla birlikte, Rus yapımı uçaklar da önemli bir bölümü oluşturmaktadır.³²³

ABD'den uçak satın alımına yönelik yaşanan belirsizlik ortamı, Mısır'ın genel olarak da Rusya'ya yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda kısa süreli Mursi döneminde Mısır, daha çok Türkiye ve Rusya ile ticari ilişkiler içerisinde bulunmaya özen göstermiş ve bu temelde de zorunlu olarak sıcak siyasi ilişkiler içerisinde bulunma gayreti içerisinde olmuştur.³²⁴

Devlet Başkanı Muhammed Mursi, daha bağımsız bir dış politika izlenebilmesi için, Mısır'ın dış ilişkilerinde özgür iradesinin yansıtılmasının önemli olduğunu sıklıkla ifade etmiştir. Bu bağlamda İran'da yapılan Zirve'de Mursi, ABD'yi ve batılı ülkeleri dışlayan ve İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde tesis edilecek olan Suriye Temas Grubu'nun kurulmasını önermiştir.³²⁵

Diğer ülkelerle de sıcak ilişkiler içerisinde bulunulmasının önemli olduğunu belirten Mursi, bu kapsamda Çin, İran ve Brezilya'yı da ziyaret etmiştir. İslam ülkeleri ile de, İslam âlemindeki işbirliğini yansıtan ilişkilerin şekillendirilmesi ve geliştirilmesi için Mısır'ın her zaman katkı sağlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir.³²⁶

Mursi, Mısır'ın İslam devletleri ile diğer devletlerarasında karşılıklı bir anlayış geliştirilmesine yönelik Medeniyetler Arası Diyalog girişimlerini de desteklemiştir. Aynı anlayışla Mısır'ın Arap ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasındaki işbirliğinin ve koordinasyonunun merkezi olmasını talep eden Mursi, Körfez ülkeleri ile Mısır arasında dengeli ilişkiler kurulmasını ve Orta Doğu'nun nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini vurgulamıştır.³²⁷

³²³ Yeşim Demir, “Müslüman Kardeşler Örgütü’nün Son Dönemde Orta Doğu’daki Etkinliği ve Siyaseti”, İstanbul: **JASSS**, December 2012, Volume: 5, Issue: 6, pp. 138-158.

³²⁴ Seyfi Kılıç, **a.g.m.**, s. 6.

³²⁵ Meliha Benli-Altunışık, “Orta Doğu’da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı”, İstanbul: **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Cilt: 5, Sayı: 53, ss. 71-78.

³²⁶ Örtlek, **25 Ocak Devriminin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, s. 7.

³²⁷ Küçükkeleş, **a.g.m.**, s. 11.

Bununla birlikte Mursi, özellikle de bölgede demokratikleşmenin ve istikrarın geliştirilebilmesi için ABD ile iyi ilişkiler içerisinde bulunulması adına çaba gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bölgedeki demokratikleşme çabalarının desteklenmesi yönünde taleplerini dile getiren Mursi, aynı zamanda Mısır'ın ihtiyaç duyduğu mali yardımlar noktasında da ABD ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini düşünmüştür.³²⁸

Devletlerarası ilişkilerde karşılıklı saygı ve eşitlik temelinde hareket edilmesi gerektiği esasını benimsemiş olan Mursi yönetimi, modern bir devletin inşa edilebilmesi için de hukukun üstünlüğünün sağlanmasını ve insan haklarına saygının temel alınmasını önemsemiştir. Ulusal güvenliğin sağlanmasını sadece Orta Doğu ile sınırlandırmayan Mursi, hem genel olarak Arap dünyası ve İslam âlemi ile hem de Afrika ülkeleri ve diğer ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde bulunulması gerektiğini ifade etmiştir.³²⁹

İsrail-Filistin sorununun çözümlenebilmesi için de tarafların müzakere yaparak çözüm bulmaları gerektiğini belirten Mursi, el-Fetih ve Hamas arasında da arabuluculuk rolünü üstlenebileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Filistin'in, başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir devlet olmasını arzu ettiğini söylemiş ve Suriye'deki duruma dışarıdan bir askeri müdahalede bulunulmasına karşı olmakla birlikte, bu ülkedeki insanlık dramının da bir an önce bitirilmesi yönünde uluslararası tedbirler alınması gerekliliği üzerinde durmuştur.³³⁰

Mursi, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün desteği ile başkanlığı devralmıştır. Ancak ABD, Müslüman Kardeşler Örgütü'nden memnuniyet duymamıştır. Mursi, 2013 yaz aylarında başlamış olan “Karşı – Arap Baharı” gösterileri kapsamında iktidardan düşmüş ve hapse atılmıştır ki, bu durumun temelinde ABD'nin Müslüman Kardeşler Örgütü'ne ve Mursi'ye yönelik yaklaşımlarının yer aldığı düşünülmektedir. Askeri gücü elinde bulundurmanın verdiği avantajla yönetimi ele

³²⁸ Örtlek, **25 Ocak Devriminin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, s. 5.

³²⁹ Benli-Altunışık, **a.g.e.**, s. 74.

³³⁰ Küçükkeleş, **a.g.m.**, s. 11.

geçiren Sisi ise öncelikli olarak, başkanlığı için zemin hazırlayacak olan meşruiyeti sağlama çalışmalarında bulunmaya başlamıştır.³³¹

4.2. ARAP BAHARI SONRASI MISIR'IN DIŞ POLİTİKASINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR

Genel olarak değerlendirildiğinde, Arap Baharı'nın Orta Doğu'da dengelerin değişmesine neden olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan tablo, Rusya'nın SSCB sonrasında bölgede hâkim olma isteğine yönelik bir zemin hazırlamış ya da yeni fırsatlar ortaya çıkarmış gibi görünmektedir. Rusya, Esad rejiminin en büyük koruyucusu haline gelmiş ve Suriye'nin durumunun ne olacağı belirsizken Şam yönetimi ile Akdeniz'de ortak enerji anlaşması imzalamıştır.³³²

Bu süreçte Rusya, Mısır'ı da aynı yönde değerlendirilebilecek bir fırsat alanı olarak görmektedir. Zira Mısır'da söz konusu olan acil yakıt ihtiyacı, Sisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte Suudi Arabistan ve diğer bazı Körfez ülkeleri tarafından karşılanmış olsa da, bu durum uzun vadeli bir çözüm olarak görülmemektedir.³³³

Tüm bunların yanında Mısır'da Arap Baharı kapsamında olaylar yaşanmaktayken, batılı ülkeler neredeyse bu duruma tepkisiz kalmayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte Mısır'da yaşananlara yönelik birkaç batılı ülke başkentinde küçük çaplı gösteriler düzenlemişse de, hiçbirisi ses getiren gösteriler olmamıştır.³³⁴

Bu durum da yine kaçınılmaz olarak Sisi'yi Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaya yöneltmiş ve Sisi ilk dış ziyaretini Moskova'ya gerçekleştirmiştir. Putin bu ziyaret sürecinde, gelecekte yapılacak olan başkanlık seçimlerinde Sisi'nin aday olmasının Rusya tarafından istendiğini dile getirmiştir. Bu durum Sisi'nin darbenin meşruluğu konusunda Körfez ülkeleri dışında elde ettiği en

³³¹ Alâeddin Yalçinkaya, “Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar”, İstanbul: **Turkish News**, 4 Mart 2014.

³³² Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

³³³ Mehmet Özkan. “Rusya-Mısır Yakınlaşması Geçici ve Çıkar Amaçlı”, İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2014, Şubat Dönemi, ss. 1-3.

³³⁴ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

büyük dış destek olarak nitelendirilmektedir. Mısır bu süreçte, yeni yönetiminin meşruluğunun desteklenmesi yönünde bir arayış içerisinde. Neticesinde Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunması durumunda, direkt olarak Rusya'nın nüfuzundan da yararlanması ve meşruluğunun birçok ülke yönetimi tarafından desteklenmesi mümkün olabilecektir. Rusya da Mısır'ın bu yöndeki yaklaşımlarına sıcak yaklaşarak bunu değerlendirmeye çalışmıştır.³³⁵

Abdul Fettah el-Sisi, Moskova ziyaretinde başka birçok anlaşma yapmış olmakla birlikte, Mısır'ın Rusya'dan silah alımına yönelik olarak 2 milyar dolarlık bir anlaşma yapmıştır ki, bu anlaşma Mısır ve Rusya arasında yapılan en önemli anlaşmalardan biri olarak değerlendirilmektedir.³³⁶

Rusya ile Mısır arasında dönem itibariyle söz konusu olan bu yöndeki ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar olmasa da, küresel dengeler açısından önemli addedilmektedir. Zira Rusya ile Mısır arasında yapılacak olan anlaşmalar, mutlaka ki öncelikli olarak bu iki ülkenin çıkarlarının gözetilmesini içermekle birlikte, özellikle de silah alımına yönelik anlaşmalar olması bakımından, sadece bu iki ülkeyi etkilemekle kalmış olmayacaktır. Rusya Soğuk Savaş döneminde söz konusu olan iki kutuplu dünya düzeninin yeniden tesis edilebilmesi için bu durumu bir fırsat olarak görmektedir. Ancak ABD'nin sürece ne yönde müdahil olacağı belirsiz olduğundan, Rusya ile Mısır arasındaki yakınlaşmanın ne denli uzun ömürlü olabileceği de aynı derecede belirsizlik taşımaktadır.³³⁷

Geleceğe yönelik çok yönlü öngörülerde bulunulamamakla birlikte; bugün için görünen çerçevesinde, Mısır ve Rusya arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilen ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar temelinde ve hâlihazırda yaşanmaya devam eden Suriye ve Irak sorunları ile birlikte Orta Doğu'da yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Bu gelişmeler, Arap Baharı'nın ne denli beklentileri karşılamaya yönelik sonuçları beraberinde getireceğini de açık ve net bir şekilde

³³⁵ Özkan, **Rusya-Mısır Yakınlaşması Geçici ve Çıkar Amaçlı**, s. 2.

³³⁶ Özkan, **Rusya-Mısır Yakınlaşması Geçici ve Çıkar Amaçlı**, s. 3.

³³⁷ Yalçinkaya, **Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar**, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

ortaya koymuş olacaktır. Zira Arap Baharı'nın Orta Doğu için gerçekten bahar mı, yoksa yeni bir kışın başlangıcı mı olacağını yaşananlar gösterecektir.³³⁸

4.3. 21. YÜZYILDA MISIR'IN ORTA DOĞU'YA YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

4.3.1. Siyasi İlişkiler

Orta Doğu'da Aralık 2011'den bugüne dek devam eden siyasi tablo doğrultusunda, uluslararası hâkim güçlerin bölgeye yönelik dış politikaları değişime uğramış ve bu durum zorunlu olarak bölge ülkelerinin de farklı iç ve dış politikalar benimsemesini gerekli kılmıştır. Tarihin her döneminde Arap dünyasının merkezi olarak görülen Mısır'da da, Mübarek yönetiminin yıkılması ve ayaklanmaların neredeyse bütün bölge ülkelerinde görülmeye başlaması ile birlikte, bölgesel rekabet de kendisini hissettirmeye başlamıştır.³³⁹

Özellikle Türkiye ile İran'ın bölgeye yönelik politikalarının çakışması, iki ülke arasında söz konusu olan bölgesel rekabet anlayışının belirginleşmesine neden olmuştur. İran ve Türkiye arasında kendisini hissettirmeye başlayan bölgesel rekabet anlayışı; Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri bağlamında Körfez ülkeleri içerisinde de bir liderlik mücadelesine sahne olmaya başlamıştır. Neticesinde Körfez İşbirliği Konseyi bünyesinde yapılan toplantılarda Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri, Katar tarafından Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'ne verilen desteğin karşısında yer aldıklarını açıklamışlardır.³⁴⁰

Zira Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Mısır'da başarı elde etmesi, diğer Körfez ülkelerindeki birtakım örgütlerin de farklı beklentiler içerisinde girmesine neden olacaktır yönünde bir endişe hâkim olmaya başlamıştır. Bu nedenle de Müslüman Kardeşler Örgütü destekli olarak başkanlığı devralan Mursi yönetiminin

³³⁸ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

³³⁹ Oktav, **a.g.m.**, s. 70.

³⁴⁰ Ufuk Ulutaş. "Üç Yıl Sonra Arap Baharı'nı Konuşmak", İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2014, Şubat Dönemi, ss. 11-13.

İran ve Katar ile iyi ilişkiler içerisinde bulunması Körfez ülkelerini, İsrail'i, ABD'yi ve diğer batı ülkelerini her zaman rahatsız etmiştir.³⁴¹

Bu gelişmelerin yaşandığı 3 Temmuz 2013 tarihinde Mursi askeri darbe ile görevden alınmış ve yerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur geçici Cumhurbaşkanı olarak atanmıştır.³⁴² Mansur, geçiş dönemi içerisinde Mısır'da başkanlık seçimlerinin yapılabilmesi için 33 maddelik bir yol haritası yayımlamış, ancak Mansur'un bu yöndeki girişimleri Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından kabul edilmemiştir.³⁴³

Mursi'nin askeri darbe ile görevden alınması, Mısır'ın dış ilişkilerinde aşağıda verilen gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir;

- Türkiye, Mursi'ye yönelik askeri darbe neticesinde yönetimi devralan yeni yönetime karşı tepkili bir duruş sergilemiştir. Bu durum, Türkiye'nin özellikle Suudi Arabistan'la ve diğer Körfez ülkeleri ile Mısır bağlamında bir rekabet yaşamaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel çıkarları açısından bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve Mısır ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır.³⁴⁴
- Mursi'nin askeri bir darbe ile görevden alınması, Mursi yönetimini destekleyen Katar için de bir hezimet olarak nitelendirilmiştir. Zira bu durum Katar'ın bölgedeki etkisinin azalmasına neden olmuştur.³⁴⁵ Katar'ın bölgedeki nüfuzunun azalması, bugün için bölgede Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'ın içerisinde yer alacağı bölgesel bir ittifak kurulacağı anlayışını beraberinde getirmiş ve Mısır'ın iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde söz konusu olan Katar etkisinin yerini, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri etkisi almaya başlamıştır. Buna

³⁴¹ Ümit Özdağ. "Türkiye'nin Mısır Politikası, Ahlaken Temelinde Doğru Olmakla Birlikte Bu Politikanın Ne Mısır'a Ne de Türkiye'ye Faydası Yok", İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Ağustos Dönemi, ss. 1-5.

³⁴² Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

³⁴³ Özdağ, **a.g.m.**, s. 4.

³⁴⁴ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

³⁴⁵ Özdağ, **a.g.m.**, s. 4.

karşılık Katar yeni yönetime yaptığı ekonomik yardımlarla Mısır'da söz sahibi olma isteğini devam ettirmeye çalışmıştır.³⁴⁶

- Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, Mısır'ın yönetimini yürütecek olan kişinin tespit edilmesinde bu denli önemli bir role sahip olması, ABD ve İsrail ile birlikte Rusya'yı da rahatsız etmiştir. Neticesinde de söz konusu olan bu ülkelerin rahatsızlığı nedeniyle Mursi'ye yönelik askeri darbe kolaylıkla gerçekleşmiş ve Uluslararası toplumun ciddi bir tepkisi olmamıştır.³⁴⁷
- Özel anlamda Mısır'da ve genel anlamda Orta Doğu'da Arap baharı kapsamında yaşanan bu gelişmeler, İran'ın Şii Hilali Projesi'ne Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün kapsamında söz konusu edilen Sünni Hilali Projesi'nin rotası da değişim göstermiştir.³⁴⁸ Bu durum, İran'ın bölgedeki yayılmacı politikalarının etkisini artıran bir etmen olarak değerlendirilmektedir. Zira İran, Türkiye'nin Mursi'nin askeri darbe ile görevden alınması neticesinde göreve gelen yeni yönetimi tanımadığını açıklamasını kendi adına artı olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde Suudi Arabistan'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin ve Katar'ın yeni yönetimi ilk tanıyan ülkeler olması ve Mısır'a toplamda 12 milyar dolarlık yardımda bulunmaları, Türkiye ile bu ülkeler arasında Mısır bağlamında karşı karşıya gelme ihtimalini beraberinde getirmiştir.³⁴⁹
- Mısır'da Mursi'ye karşı söz konusu edilen askeri darbenin, Orta Doğu'da bugüne dek görülen ılımlı İslam anlayışının yerini Arap milliyetçiliğine bırakmaya başlayacağı da alternatif düşünceler arasında yer almaktadır. Zira Mısır'ın siyasi tarihi incelendiğinde görülmektedir ki; askeri

³⁴⁶ Seyfi Kılıç, **a.g.m.**, s. 5.

³⁴⁷ Hasan Duran ve Çağatay Özdemir, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", Kütahya: **Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Akademik İncelemeler Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 181-198.

³⁴⁸ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

³⁴⁹ Duran ve Özdemir, **a.g.m.**, s. 187.

darbelerin ardından her zaman bölgesel bir Pan-Arabizm ideolojisi yükselmeye başlamıştır.³⁵⁰

Bu belirlemeler neticesinde Mısır'da Mursi sonrası iç ve dış dinamikler, yine karmaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Örneğin; Mursi'nin yönetimden alınmasının ardından söz konusu olan gösteriler güvenlik güçleri tarafından uzun süre kontrol altına alınamamış ve süreç darbe yanlısı gruplarla Müslüman Kardeşler Örgütü destekçilerinin çatışmalarına sahne olmuştur. İç çatışmaların tekrar alevlenmeye başlaması ihtimali ile karşı karşıya olan Mısır, demokrasiye geçiş sürecinin devam ettiği bu dönemde, seçilmiş bir yönetime darbe yapılması adına ekonomik ve siyasi açıdan büyük kayıplar yaşamıştır.³⁵¹

Belirtildiği üzere Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın Mısır'a yaptıkları toplamda 12 milyar dolarlık yardım, Mısır'ı ancak 3-4 ay idare edebilmiştir.³⁵² Bugün içinse Mısır, ülkede Mübarek döneminden kalan sadece birkaç zengin insana sahiptir. Bunun dışında halk ayaklanmaları dolayısıyla büyük ekonomik kayıplar yaşadığından, tekrar ekonomik kalkınma içerisine girmek zorunda olabileceği yönünde değerlendirmelerde bulunmaktadır.³⁵³

Bu gelişmeler doğrultusunda 21. yüzyıl bağlamında değerlendirildiğinde Mısır; seçimle gelen devlet başkanı askeri darbe ile devrilen ve bunun neticesinde ciddi siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları ile karşı karşıya olan bir ülke görünümündedir. Tekrar gösterilerin düzenlenmeye devam etmesi söz konusu olduğunda da, artık Mısır güvenlik güçlerinin ve yönetiminin bu durumun karşısında yer alamayacağı düşünülmektedir. Zira Mısır'da büyük bir güce sahip olan Müslüman Kardeşler Örgütü, durumu çok da fazla kabullenmediğini sıklıkla ifade etmektedir.³⁵⁴

Sonuç olarak da Mısır, her ne kadar sivil bir yönetim anlayışını tesis etmeye yönelik bir yaklaşım sergilese de, belirtildiği üzere özellikle Mursi için söz konusu

³⁵⁰ Özdağ, **a.g.m.**, s. 4.

³⁵¹ Mahalli, **a.g.e.**, s. 57 vd.

³⁵² Örmeci, **a.g.e.**, s. 13.

³⁵³ Duran ve Özdemir, **a.g.m.**, s. 188.

³⁵⁴ Örtlek, **25 Ocak Devriminin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, s. 4 vd.

edilen askeri darbe dolayısıyla hem Mısır halkı hem de Arap dünyası nezdinde olumsuz bir görüntüye ve imaja sahip olmaya başlamıştır. Darbeye destek veren bazı kesimler dahi geline noktanın Mursi döneminden daha tehlikeli olduğunu ifade etmekte ve bu durum, birtakım olumsuzluklara sahip olsa da, Mursi'ye gerekli desteğin gösterilmemesinin pişmanlığını yaşamalarına sebep olmaktadır.³⁵⁵

4.3.2. Ekonomi Politikaları

Arap Baharı kapsamında Orta Doğu'da söz konusu olan halk ayaklanmalarının genel olarak temelinde yer aldığı üzere, Mısır'da Mübarek yönetiminin de devrilmesinin temelinde ekonomik yapının günden güne daha kötüye gitmesi yer almaktadır. Bu süreçte, Mısır'ın ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan turizm sektörü zarar görmüş ve 25 Ocak 2011 tarihinden itibaren söz konusu olan olaylar nedeniyle ülke turizm sektöründen hiçbir gelir elde edememiştir.³⁵⁶

Belirtildiği üzere zaten Mübarek döneminden itibaren kötüleşmeye başlayan Mısır ekonomisi, yaşananlar doğrultusunda da ekonomik ve siyasi yapının daha da istikrarsız bir hal almasına neden olmuştur. Hüsnü Mübarek döneminden kendisine bir anlamda enkaz kalmış olan Mursi, durumu Cumhurbaşkanlığı döneminde çözümleyememiş ve olumsuz gidişatın önüne geçememiştir. Bu durumun düzeltilebilmesi için Mursi tarafından yapılan girişimler başarısız olmuş, gerek IMF gerekse de Katar dışındaki Körfez ülkeleri kendisine gerekli desteği sağlamaktan kaçınmışlardır.³⁵⁷

Arap Baharı öncesinde Mısır ekonomisinde turizm gelirleri, milli gelirin %12'si olarak ifade edilmektedir ve kayıt dışı ekonomi hariç, sektörde çalışan kişi

³⁵⁵ Ulutaş, **a.g.m.**, s. 12 vd.

³⁵⁶ Akbaş, **a.g.m.**, s. 60.

³⁵⁷ Serhat Erkmen. "Orta Doğu'da Kilitlenen Güç Mücadelesi ve Yeni Çatışma Olasılığı", İstanbul: **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Mart Dönemi, Cilt: 5, Sayı: 52, ss. 71-77.

sayısı 2 milyon 800 bin kişi olarak belirlenmiştir.³⁵⁸ Turizm gelirleri ile desteklenen Mısır ekonomisinin 2011 yılında halk ayaklanmaları ile birlikte dolar rezervi 13 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde Libya ve Katar'ın yardımları ile dolar rezervi 16 milyar dolara yükselmiş olsa da, özellikle büyüyen cari açık ve enflasyon rakamları ile Mısır ekonomisi daha da kötüleşmeye başlamıştır.³⁵⁹

Ülkedeki enflasyon rakamları, Aralık 2012 tarihinde bir dönem kontrol altına alınarak %5'e düşürülmüşse de, 2013 yılı sonu itibariyle bu rakam tekrar %8'e yükselmiştir. Yükselen enflasyon rakamları doğrultusunda Mısır'da, Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkeler kadar olmasa da, halk gıda ihtiyacını karşılamakta sıkıntılar yaşamıştır.³⁶⁰

2009 yılı itibariyle halkın %21'inin yoksulluk sınırının altında olduğu açıklanmışken, Mursi döneminde bu rakamın %25'in üzerine çıkması üzerine halk, Mursi'ye tepki göstermeye başlamıştır. Bugün de 83 milyon nüfusa sahip olduğu açıklanan Mısır'da, her dört kişiden birinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtilmektedir.³⁶¹

Mısır'da darbe sonrasında da devam eden bu durum, mutlaka ki diğer ülkelerle ekonomik ve ticari anlaşmalar içerisinde yer almasını engellemektedir. Bununla birlikte Mısır, önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere Rusya'dan silah alımına yönelik büyük rakamlara endeksli silah alımları gerçekleştirmektedir ve bu durum, halkın yoksulluğunu çok daha fazla artırmaktadır.³⁶²

Tüm bu yaşananlardan kaçınılmaz olarak olumsuz etkilenen Mısır borsası da, 2013 yılı Haziran ayı itibariyle %14,2 oranında değer kaybetmiş ve yaşanmaya devam eden elektrik ve su kesintileri doğrultusunda ülkenin sanayi üretimleri de ciddi zararlara maruz kalmıştır. 2011 yılından itibaren yaşananlar doğrultusunda

³⁵⁸ Oktay Salih Akbay. "Türkiye'nin Orta Doğu İle Ekonomik İlişkileri", Tekirdağ: **Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013/1, Sayı: 1, Aralık Dönemi, ss. 87-101.

³⁵⁹ Uğur Yasin Asal. "Orta Doğu'da Güçler Dengesi Teorisi", İstanbul: **Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (USBED) Dergisi**, Yıl: 2014, Mart Dönemi, s. 1-10.

³⁶⁰ Akbay, **a.g.m.**, s. 89.

³⁶¹ Asal, **a.g.m.**, s. 4.

³⁶² Erkmen, **a.g.m.**, s. 73.

sermaye sahiplerinin büyük meblağlar içeren malvarlıklarını yurtdışına çıkarmaları da, ülkede nakit sıkıntısı yaşanmasını beraberinde getirmiştir.³⁶³

Bununla birlikte darbe sürecinde akaryakıt sıkıntısı yaşanmaktayken, darbenin hemen ardından bu sıkıntı bıçakla kesilmiş gibi sona ermiştir. Mursi döneminde Mısır'da artık rutin olarak görülen uzun petrol kuyrukları da darbe ile birlikte son bulmuş ve akaryakıt arzındaki problem de bir anda geçici bir süre de olsa çözümlenmiştir. Neticesinde bu gelişme de, yine Mısır için enteresan olarak nitelendirilen durumlar arasında değerlendirilmektedir.³⁶⁴

4.3.3. Enerji Politikaları

Mısır'da Arap Baharı öncesinde ve sürecinde enerji politikaları bağlamında söz konusu edilen uygulamalar, bugün gelinen noktaya zemin hazırlayan hususlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Arap Baharı'na zemin hazırlayan enerji politikalarının uygulamaya konulmasından önce doğalgaz ihraç eden bir ülke konumunda olan Mısır, bugün için doğalgaz ithal eden bir ülke konumuna düşmüştür. Bununla birlikte bugün için Mısır, üstün rafineri kapasitesine sahip olmasına ve işlenmiş petrol ürünleri ihraç edebilecek nitelikte bulunmasına karşın, ancak işlenmemiş petrol ürünlerini ihraç etmekle yetinmek durumunda kalmıştır.³⁶⁵

Mısır'ın bugün için içerisinde yer aldığı bu durum, sadece günümüz açısından değil, uzun vadede de Mısır ekonomisine olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bu doğrultuda Mısır'ın maruz kaldığı enerji sorununun çözümlenebilmesi için, doğalgaz ve petrol sahalarının yeniden işletilmeye başlanması ve nükleer enerji ve yenilenebilir enerji üretiminin de tekrar başlatılması gerekmektedir. Bu yönde hareket edilebilmesi için Mısır ekonomisi bugün için yetersizlikler içermektedir. Bu nedenle de bu kapsamdaki projelerin hayata geçirilebilmesi adına dış yatırımlara

³⁶³ Akbay, **a.g.m.**, s. 90.

³⁶⁴ Ulutaş, **a.g.m.**, s. 12 vd.

³⁶⁵ Yesevi, **a.g.m.**, ss. 26-31.

ihtiyaç duyulmakta ya da Mısır ekonomisinin dış kredilerle desteklenmesi gerekmektedir.³⁶⁶

Enerji politikaları, bir ülke ekonomisinin gidişatının iyileştirilebilmesinden güvenlik politikalarının ve dış politika bağlamındaki temel prensiplerin belirlenmesine ve yatırımların gerçekleştirilebilmesine dek uzanan geniş bir yelpazede önem arz etmektedir. Neticesinde bilinmektedir ki; enerji sektörü, siyasetten arındırılmayacak denli siyaset ile iç içedir ve uluslararası ilişkilerde temel belirleyici rol dahi üstlenebilmektedir. Bu nedenledir ki tarihsel süreç içerisinde ülkelerin duydukları enerji ihtiyacı savaş sebebi olmuştur. Orta Doğu'da bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde neredeyse her dönemde tüm dünyanın temel enerji kaynağı olarak görülmüş ve bu yönde gelişen olaylara şahitlik etmiştir.³⁶⁷

Orta Doğu, dünyanın bir numaralı enerji rezervlerine sahip toprakları bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu durum Orta Doğu'ya, her zaman istikrarsızlığın da merkezi olması yönünde gelişmelerle dönmüştür. Bu nedenle 1970'li yıllar itibariyle Orta Doğu ülkeleri, dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin ve Libya lideri Muammer Kaddafi önderliğinde, petrol ve doğalgaz zenginliklerini kontrol altında tutabilmek amacıyla kamulaştırma yoluna gitmişlerdir.³⁶⁸

Enerji kaynaklarının devlet tarafından kamulaştırılması, mevcut iktidarların ekonomik açıdan güçlenmesini sağladığından, bu iktidarlar siyasi açıdan da güç elde edebilmiş ve uzun dönemler ülkelerinde yönetimi ellerinde bulundurarak otoriter politikalarını devam ettirmişlerdir. Neticesinde Arap Baharı öncesinde ve sürecinde söz konusu olan nedenlerden biri de, halkın artık liderlerin bu yöndeki zenginliklerine olumsuz bakmaya başlaması olmuştur.³⁶⁹

2012 yılı Ocak ayı itibariyle Mısır için açıklanmış doğalgaz rezervi, 2,1 trilyon metreküptür. Tüm AB ülkelerinin toplam doğalgaz rezervi ise, yine aynı dönem itibariyle 2 trilyon metreküp olarak açıklanmıştır. Dünya geneli anlamında

³⁶⁶ Cenk Pala. "Irak: 21. Yüzyılın Yeni Enerji Deposu", İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Dönemi, ss. 47-51.

³⁶⁷ Yesevi, **a.g.m.**, s. 27.

³⁶⁸ Pala, **a.g.m.**, s. 50.

³⁶⁹ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 14 vd.

düşünüldüğünde ise Mısır, söz konusu edilen bu rakam doğrultusunda dünya sıralamasında 17. sırada bulunmaktadır. Afrika Kıtası kapsamında da Mısır, Nijerya ve Cezayir'in ardından doğalgaz rezervleri açısından 3. sırada yer almaktadır. Bu rakam, Mısır'ın tarihin her döneminde enerji zengini bir ülke olarak nitelendirilmesini sağlamıştır.³⁷⁰

Orta Doğu geneli içinde değerlendirildiğinde Mısır'ın sahip olduğu doğalgaz rezervi alt sıralarda yer almakla birlikte, dünya geneli adına hiç de azımsanmayacak bir rakamı ifade etmektedir. Zira belirtilen dönem itibariyle İran'ın doğalgaz rezervi 33 trilyon metreküp, Katar'ın 25 trilyon metreküp, Suudi Arabistan'ın 8 trilyon metreküp, Birleşik Arap Emirlikleri'nin 6 trilyon metreküp ve Irak'ın da 3,1 Trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olduğu açıklanmıştır.³⁷¹

Arap Baharı öncesinde, sadece 2010 yılı itibariyle Mısır 61,3 milyar metreküp doğalgaz üretmiş ve bu rakamın 46,16 milyar metreküpünü iç tüketim için kullanıp, kalan 15,1 milyar metreküpünü ihraç etmiştir. Bu ihracat rakamı itibariyle Mısır, dönem çerçevesinde dünya doğalgaz üretimi sıralamasında 16. Olmuştur.³⁷² Dolayısıyla da dönem itibariyle Mısır'ın doğalgaz ithal etmesi gerekmemiştir. Arap Baharı öncesi dönemde de Mısır, dünya geneli doğalgaz ihracatında 19. sırada yer almaktadır ve bu dönemde ürettiği doğalgazın büyük bölümünü kendi ülkesinde kullanan Mısır, doğalgaz üretiminde daha çok iç tüketimi hedeflemiştir.³⁷³

Petrol rezervleri açısından da Mısır, 2013 rakamları doğrultusunda 4,45 trilyon varil petrol rezervine sahip olduğunu açıklamıştır ve bu rakam ile de Mısır, dünya sıralamasında 28. sırada yer almaktadır. Arap Baharı sürecinin başlamasından önce de Mısır'da, 2011 yılı itibariyle günlük 750.000 varil kapasiteli 9 adet petrol rafinerisi bulunmaktaydı. Neticesinde bu rakamlar doğrultusunda görülmektedir ki; aslında Mısır, bugün için enerji sıkıntısı yaşamaması gereken bir ülkedir.³⁷⁴

³⁷⁰ Yesevi, *a.g.m.*, s. 27 vd.

³⁷¹ Pala, *a.g.m.*, s. 50.

³⁷² Sanem Özer. "Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası", İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Dönemi, ss. 33-45.

³⁷³ Yesevi, *a.g.m.*, s. 27 vd.

³⁷⁴ Yesevi, *a.g.m.*, s. 28.

Devrim süreci öncesinde Mısır, ülke içerisinde enerji stratejisi bağlamında petrol tüketimini azaltmayı ve doğalgaz üretimini artırmayı hedeflediğini açıklamıştır.³⁷⁵ Bu bağlamda Arap Baharı öncesi dönemde Mısır, enerji ihtiyacının %47'sini petrolden, % 48'ini de doğalgazdan karşıladığını belirtmiştir.³⁷⁶

Termik santrallerde petrol yerine doğalgaz kullanılmaya başlanması ile birlikte belirli bir oranda petrol tüketimi azaltılıp doğalgaz tüketimi iki kat artırılrsa da, istenilen noktaya erişilememiştir. Zira bu dönemden sonra Mısır'da petrol tüketimi, genel olarak nüfusun özel olarak da ticari ve özel araç sayısının artması ile birlikte öngörülenin aksine %30 artış göstermeye başlamıştır. Elektrik tüketiminin de, o döneme dek söz konusu rakamların yaklaşık %7 üzerine çıkması ile birlikte de, konu ile ilgili sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.³⁷⁷

Mısır'da bugün için yaşanan enerji sorununun da bu kapsamda, son dönemde söz konusu olan yerel üretim rakamlarının düşmesi ve bu doğrultuda artan enerji ihtiyacının karşılanamamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle Mısır'da 2008 itibariyle söz konusu olmaya başlayan enerji sorunu, bu dönemde tüketim rakamlarının üretim rakamlarının altında kalması ile birlikte gündeme gelmiştir. Ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri ithal edilmesi de, bu dönem itibariyle başlamıştır.³⁷⁸

Bununla birlikte Mısır hükümeti, “kaynak milliyetçiliği” olarak nitelendirilen ve enerji şirketlerinin tamamıyla devletin elinde olmasını ifade eden bu durum dolayısıyla, enerji kontrolünü elinde bulundurmaktadır. Dünya geneli ile mukayese edildiğinde yine de nispeten liberal bir yapı arz eden Mısır enerji sektörü, genel olarak Mısır Genel Petrol Şirketi temelinde bir devlet kurumu tarafından koordine edilmektedir. Mısır Genel Petrol Şirketi; enerji üretimi çerçevesinde lisanslama, üretim ve ürün işleme faaliyetlerini tek elden yürütmekte ve özel sektör desteği içermemektedir.³⁷⁹

³⁷⁵ Pala, **a.g.m.**, s. 49.

³⁷⁶ Özer, **a.g.m.**, s. 39.

³⁷⁷ Pala, **a.g.m.**, s. 50.

³⁷⁸ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 14 vd.

³⁷⁹ Yesevi, **a.g.m.**, s. 29.

2008 yılında Mısır doğalgaz boru hattı İsrail'e dek uzatılmıştır. Ancak bu hat 2011 ve 2012 yıllarında birçok kez saldırıya uğramış ve bu nedenle de doğalgaz akışı kesintiye uğramıştır.³⁸⁰ Bu durum, doğalgaz ihtiyacının %40'ını Mısır'dan karşılayan İsrail ile %80'ini karşılayan Ürdün gibi bölge ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanmasını tehdit etmiş ve hatta 2010 yılından sonra Ürdün'e gönderilen doğalgaz miktarı %60 oranında düşürülmüştür. 2012 yılında da Mısır hükümeti, satın aldığı doğalgazın ödemesini yapmadığı gerekçesi ile İsrail'e yapılan doğalgaz arzını tamamıyla kesmiştir.³⁸¹

Mısır, Afrika'daki en büyük rafineri kapasitesine sahiptir, ancak bu niteliğini bugün için kullanamamaktadır. Mursi yönetimi, ülkedeki petrol arzını artırmak için birtakım tedbirler almış ve bu doğrultuda Libya, Mısır ve Irak arasında görüşmeler yapılmıştır.³⁸²

Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile de Moskova'da bir araya gelen Mursi, yaptığı görüşmelerde Putin'den 2011-2012 yılları arasında kapsayan dönemde iki devlet arasındaki ticaretin, tarım ürünleri başta olmak üzere, %70 oranında artırılacağı yönünde söz almıştır.³⁸³ Bu arada Rus Lukoil Şirketi, Mısır'da petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerini yürütmeye devam etmiş ve Gazprom da aynı sektörde projeler gerçekleştirmek üzere Mısır hükümeti ile anlaşmalar imzalamıştır.³⁸⁴

Bununla birlikte süreç içerisinde Mısır ile Rusya arasında doğalgaz, petrol ve nükleer enerji konularında işbirliğine gidileceği yönünde açıklamalar yapılmış ve barışçıl nükleer enerjiden elektrik üretilmesi ile deniz suyunun tuzdan arındırılması alanında koordinasyon içerisinde olunacağı belirtilmiştir. Böylece Rus teknolojinin Mısır'ın sanayi gelişimi için kullanılması amaçlanmıştır.³⁸⁵

³⁸⁰ Özer, **a.g.m.**, s. 39.

³⁸¹ Yesevi, **a.g.m.**, s. 27.

³⁸² Pala, **a.g.m.**, s. 50.

³⁸³ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

³⁸⁴ Özer, **a.g.m.**, s. 40.

³⁸⁵ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

Bugün için Mısır’da yapılması öngörülen, Akdeniz kıyısı ve ülkenin batısında yer alan çöllerdeki doğalgazın üretimine geçilmesidir. Zira Mısır’ın bu bölgelerdeki enerji yataklarını kullanılabilir hale getirmemiş olması, bugüne dek izlediği yanlış politikaların bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Mısır, 2012 yılına dek İsrail’e doğalgazı pazar fiyatlarının altında satmıştır. Neticesinde halktan gelen tepkiler doğrultusunda İsrail ile bu yöndeki anlaşma Mursi döneminde Mısır bağlamında tek taraflı olarak feshedilmişse de, Mısır’ın uzun yıllar mağdur edilmesi söz konusu olmuştur.³⁸⁶

Yine günümüz itibariyle Mısır, içerisinde yer aldığı enerji darboğazından uzaklaşabilmek adına nükleer enerji üretmeyi planlamakta ve bu kapsamda da yine Rusya ile görüşmelerde bulunmaktadır. Bu planı, Mısır’ın bir nükleer enerji ülkesi olma isteği olarak uluslararası kamuoyuna duyuran Mısır ve Rusya, Deba Santrali konusunda anlaşmaya varmıştır.³⁸⁷

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Mısır, 2015 yılında gerçekleştirilecek olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Gözden Geçirme Toplantıları’na katılmayacağını açıklamıştır. Aynı kapsamda Mısır, Güneydoğu Sahra’da bulunan uranyum sahalarının işletilmesi ve hammaddenin çıkarılmasının sağlanması hususunda yine Rusya ile işbirliğine gidileceğini belirtmiştir. Bu gelişmeler de neticesinde, hem Mısır’ın nükleer enerji üretimi kapsamında enerji sorununu çözülmesine hem de artık uranyum üretiminde de Mısır’ın adından söz edilmeye başlanacağına yönelik bir durum olarak değerlendirilmektedir.³⁸⁸

Bu süreçte Mısır, yenilenebilir enerji kaynaklarının da geliştirilebilmesi ve elektrik üretiminde kullanılabilmesi için Rusya ile işbirliği yapma hazırlığı içerisinde. Konu ile ilgili olarak Mısır, yenilenebilir enerjinin Mısır enerji tüketimindeki yerinin %12 olduğunu ve 2020 hedefleri anlamında da %20’ye çıkarılmasının öngörüldüğünü açıklamıştır.³⁸⁹

³⁸⁶ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 14 vd.

³⁸⁷ Yesevi, **a.g.m.**, s. 27.

³⁸⁸ Pala, **a.g.m.**, s. 50.

³⁸⁹ Yesevi, **a.g.m.**, s. 30.

Zira Mısır'da, özellikle Kızıldeniz kıyıları ve Süveyş Körfezi, rüzgâr enerjisi elde etme potansiyeli yüksek olan bölgelerdir ve Mısır'ın yenilenebilir enerji stratejisinde bu bölgeleri kullanmaya başlaması, verimlilik açısından büyük katkılar sağlayacak bir yol olarak nitelendirilmektedir. Güneş enerjisi kullanımı ile ilgili olarak da Mısır, bu konuda çalışmalarda bulunmayacağını, çünkü güneş enerjisinden faydalanabilmek amacıyla yapılacak olan masrafın elde edilecek olan enerjinin getirisinden daha fazla olduğunu açıklamıştır.³⁹⁰

4.4. YENİ MİSİR VE TÜRKİYE

Mısır ve Türkiye; Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile batı arasında söz konusu olan ilişkiler çerçevesinde ortak ekonomik, jeopolitik, siyasi ve güvenlik çıkarlarına sahip olan iki ülke olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Mısır ve Türkiye, dünya ticareti ve enerji transferi açısından da Doğu Akdeniz'in iki önemli ülkesi olma niteliğine sahiptir. Bu temelde tarihsel süreç içerisinde Mısır ve Türkiye, hem küresel hem de bölgesel anlamda ekonomik ve siyasi çıkarların ortak bir zeminde gözetilebilmesi doğrultusunda hareket etmeye özen göstermişlerdir.³⁹¹

Ancak yeni Mısır ve Türkiye ilişkileri anlamında değerlendirildiğinde; özellikle 3 Temmuz 2013'te Mısır'da söz konusu olan askeri darbe ve Müslüman Kardeşler Örgütü'nün ağırlıklı olarak yer aldığı seçilmiş hükümetin yönetimden uzaklaştırılmasının sonrasında, o döneme dek iki ülke arasında söz konusu olan ilişkilerin niteliği farklılaşmaya başlamıştır.³⁹²

Arap Baharı kapsamındaki halk hareketlerinin Mısır'da yaşanmaya başladığı 2011 yılı itibariyle Türkiye, Mısır'da değişim isteyen grupların taleplerinin kabul edilmesini istemiş ve Türk Hükümeti, Müslüman Kardeşler Örgütü ile İhvan'a bağlı Hürriyet ve Adalet Partisi'ni desteklediğini açıklamıştır.³⁹³

³⁹⁰ Ubeyd, **a.g.e.**, s. 14 vd.

³⁹¹ Oktav, **a.g.m.**, s. 71.

³⁹² Ulutaş, **a.g.m.**, s. 12.

³⁹³ Mahalli, **a.g.e.**, s. 76.

Bu açıklaması ile birlikte Türk Hükümeti, Mursi yönetimine karşı gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında da yine Müslüman Kardeşler Örgütü'ne yönelik desteğini devam ettireceğini uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu süreçte Türkiye, halk tarafından seçilmiş bir başkan olmasına karşın Mursi'nin darbe ile başkanlığına son verilmesini ve bu temelde halkın istek ve beklentilerinin göz ardı edilmesini sert bir üslupla eleştirmiştir. Oysa Sisi tarafından darbe yapılarak yönetime el koyulmuş olması, Körfez ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³⁹⁴

Neticesinde Türkiye'nin hala Mursi'ye ve Müslüman Kardeşler Örgütü'ne destek verme yönündeki açıklamaları da, Körfez ülkelerinin Türkiye'ye eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur.³⁹⁵ Suudi Arabistan'ın bir anlamda öncülüğünü yaptığı bu eleştiriler, Bağdat ve Tahran arasında söz konusu olan yakınlaşmanın ardından daha da artmıştır ki, bu süreçte Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi “persona non grata (istenmeyen adam)” ilan edilmiştir.³⁹⁶ Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın 23 Kasım 2013 tarihinde istenmeyen adam ilan edilmesine Türkiye de aynı şekilde karşılık vermiş ve Mısır'ın Ankara Büyükelçisi istenmeyen adam ilan edilerek ülkeyi terk etmesi istenmiştir.³⁹⁷

Mısır'daki darbe yönetiminin Türkiye'ye karşı takındığı tavır, uluslararası arenada Türkiye ekonomisinin gücünü görememek ve Türkiye ile olan ticaretinin büyük bir kısmını kaybetmeyi göze almak olarak değerlendirilmiştir. Oysa Mursi döneminde Türkiye ile Mısır arasında turizm, ticaret ve medya işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve Türkiye Mısır'a yatırım yapılması için 2 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırladığını açıklamıştır.³⁹⁸

Türk Hükümeti Başbakanı Erdoğan'ın, darbe taraftarı Al Wafd Partisi'nin resmi internet sitesinde de yayımlanan açıklamaları ile Türkiye; Mursi'yi yargılayan mahkemeyi tanımadığını ve Mursi'yi hala Mısır'ın Cumhurbaşkanı olarak

³⁹⁴ Asal, **a.g.m.**, s. 7.

³⁹⁵ Erkmen, **a.g.m.**, s. 76.

³⁹⁶ Şaban Kardaş, **Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler**, İstanbul: Hazar Raporu, Yıl: 2013, Bahar Dönemi, ss. 71-79.

³⁹⁷ Erkmen, **a.g.m.**, s. 77.

³⁹⁸ Kardaş, **a.g.e.**, s. 73.

gördüğünü açıklayarak, İhvan'a desteğinin devam ettiğini ve edeceğini göstermek istemiştir.³⁹⁹

Bu temelde Mursi döneminde Mısır'ı kardeş ülke olarak nitelendiren Türkiye, kendisi gibi 1960 yılından bu yana birden fazla askeri darbeye maruz kalan Mısır'ın artık askeri darbe yaşamamasına ve bir an önce ülkede demokrasinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmasına ilişkin temenni içerisinde olduğunu açıklamıştır.⁴⁰⁰

Mursi yönetimine yapılan darbe neticesinde kurulan yeni Mısır hükümeti; muhafazakârları, solcuları, seküler ve liberal kesimi temsil etmektedir.⁴⁰¹ Bu bağlamda birçok farklı partinin, ideolojik yapılanmanın ve bu yapılanmalara mensup kişilerin yer aldığı yeni yönetim batı tarafından da destek görmüştür. Ancak Türkiye bu süreçte, Tunus ile birlikte Müslüman Kardeşler Örgütü'nü ve seçilmiş hükümeti desteklemeye devam eden iki ülkeden biri olarak kalmıştır. Bu süreçte Türkiye Hükümeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Mursi yanlısı ve darbe karşıtı açıklamalarını bizzat dile getirmiş ve yeni Mısır hükümetinden duyduğu rahatsızlığı sıklıkla paylaşmıştır.⁴⁰²

Bu süreçte Mısır geçici yönetimi, içerisinde bulunduğu ekonomik sorunları aşamaması ve ABD'den de beklediği ya da kendisine öncesinde taahhüt edilmiş olan ekonomik desteği alamamış olması nedeniyle Rusya'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Geçici hükümet, hem ABD'den hem de AB'den sözel de olsa yardım göreceğini düşünmekteydi. Ancak ifade edilen bu yardım ne maddi ne de manevi anlamda ABD ve AB tarafından kendilerine sağlanmamıştır.⁴⁰³

Bugün için Mısır'da erkek nüfusun %8,9'unun (1 milyon 822 bin kişi), kadın nüfusun %22,7'sinin (1 milyon 361 bin kişi) ve toplam iş nüfusunun da %12'sinin (3 milyon 183 bin kişi) işsiz olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk sınırı %70, ekonomik

³⁹⁹ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

⁴⁰⁰ Asal, **a.g.m.**, s. 8.

⁴⁰¹ Asal, **a.g.m.**, s. 7.

⁴⁰² Kardaş, **a.g.e.**, s. 73.

⁴⁰³ Asal, **a.g.m.**, s. 7.

büyüme oranı %1, yabancı yatırım oranı %0 düzeyindedir ve turizm gelirleri de %40 oranında azalma göstermiştir.⁴⁰⁴

Bütçe açığı 1.290 milyar Mısır poundu olarak açıklanmış ve Mısır Borsası'nın da bu süreçte 20 milyar Mısır poundu kaybettiği belirtilmiştir. Bu süreçte yüksek enflasyon rakamları ve gelir adaletsizliği ile baş etmek durumunda kalan Mısır halkı üzerindeki sosyo-ekonomik baskılar da günden güne artmaktadır. Böylesi bir ortam içerisinde yeni Mısır hükümetinin Türk Büyükelçi'yi sınır dışı etmesi de, halkın dikkatini başka bir yöne çekme istemi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰⁵

14 Ağustos 2013 tarihinde Kahire'de Rabiatül Adeviyye Meydanı'nda protestoculara darbe yönetiminin uyguladığı kanlı şiddetler ile özdeşleşen Rabia İşareti, Türkiye Başbakanı Erdoğan tarafından siyasi bir sembol olarak halen de kullanılmaktadır. 26-27 Mayıs 2014 tarihlerinde yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile birlikte Genelkurmay Başkanı Abdul Fettah el-Sisi'nin beklenildiği şekilde yönetimini resmileştirmesi, iki ülke ilişkilerinin kısa vadede normalleşmesinin beklenmemesine neden olmaktadır.⁴⁰⁶

Mısır'ın Minye kentinde darbe karşıtı sivil protestolarda yer alan Müslüman Kardeşler mensubu 529 kişinin 24 Mart 2014 tarihinde Minye Ceza Mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırılması hem ülkede tansiyonu yükseltmiş hem de Türkiye'de büyük protestolara sebep olmuştur. Yine aynı mahkeme tarafından 28 Nisan 2014 tarihinde 9 dakika süren duruşmada 683 kişinin daha idamına karar verilmesi nedeniyle Türkiye Uluslararası kamuoyunu harekete geçirerek idamların durdurulması için çaba göstermeye başlamıştır. Ancak hem Körfez ülkeleri hem de batılı ülkelerin bu gelişmelere yeterince duyarlılık göstermemeleri Türkiye'nin de elini zayıflatmakta ve hareket alanını kısıtlamaktadır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ Yalçinkaya, Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, **Turkish News**, 4 Mart 2014.

⁴⁰⁵ Asal, **a.g.m.**, s. 8.

⁴⁰⁶ Örtlek, **25 Ocak Devriminin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, s. 10 vd.

⁴⁰⁷ Berdal Aral, "Devlet Eliyle Toplu Cinayet Girişimi", İstanbul: **SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Siyasi Harita Analiz Raporu**, Yıl: 2014, Sayı:46, Nisan Dönemi, s.3.

4.5. ARAP BAHARI SONRASI ORTA DOĞU'DA YENİ GÜÇ DENGELERİ

Arap Baharı sonrasında Orta Doğu'da; Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve yeni Mısır, merkezde yer almaya ve yeni düzen tesis edilmesine yönelik yaklaşımlar sergilemeye ilişkin hareket eden ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu edilen bu ülkelerin hangisinin süreç içerisinde bölgede hâkim konumda yer alacağı hususunda, bölge ülkelerinin rejimlerinin temel belirleyici olacağı düşünülmektedir. Zira bu ülkelerin her birinde bugün için farklı bir rejim anlayışı söz konusu edilmekte ve özellikle Türkiye, İran ve Suudi Arabistan kendilerine uygun rejimlerin bölgede artmasını hedeflemektedir.⁴⁰⁸

Bu doğrultuda hem Orta Doğu'da hem Kuzey Afrika'da yeni bir bölgesel düzenin tesis edilmesine yönelik olarak Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ve belirtildiği üzere yanı sıra Mısır, izledikleri/izleyecekleri siyaset tarzı bağlamında yeni model arayışlarına çözüm olarak görüleceklerdir. Bununla birlikte bu ülkelerin her birinin bölgesel siyasetleri, iç siyasi yapıları ile Batı ülkeleri, ABD ve İsrail ile ilişkileri de farklı zeminler üzerine kuruludur.⁴⁰⁹

Bu durum, bugün için Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve yeni Mısır'ın bir anlamda birbirleriyle rekabet içerisinde bulunmalarını beraberinde getirmiştir. Oysa bu ülkeler, hâlihazırda kendi adlarına dahi bölgesel çıkarlar doğrultusunda hareket etmeleri gerektiği, yoksa salt kendi çıkarlarını mı gözetmek adına hareket etmeleri gerektiğini belirleyebilmiş değillerdir. Zira milli ya da ülkesel çıkarlar ile bölgesel çıkarlar zaman zaman çatışabilmekte ve model önerileri de bu durumdan direkt olarak etkilenebilmektedir.⁴¹⁰

İran bu dönemde, bölgedeki diğer İslamcı hareketlere ilham kaynağı olma niteliğini kaybetmiş olmakla birlikte, Körfez ülkelerinde yaşayan Şii gruplara siyasi ve ekonomik yardımlarla nüfuzunu korumayı amaçlamakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, İran'ın Şiiler üzerindeki etkisi dolayısıyla bölgenin İranlaşmasına yönelik korku duymaya

⁴⁰⁸ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 27 vd.

⁴⁰⁹ Tonus, **a.g.m.**, s. 149.

⁴¹⁰ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

başlamışlardır. Özellikle Suudi Arabistan’da bu dönemde, Sünnilik temelinde bir siyaset izlemeye özen göstermektedir.⁴¹¹

Arap Baharı’nın Orta Doğu’da başlatmış olduğu değişim dalgası bölgesel güçlerin hepsini yeni oluşacak Orta Doğu düzeni içerisinde daha iyi bir konuma ulaşmak veya bulunduğu konumu kaybetmemek için mücadele etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Her ne kadar söylem olarak Türkiye’nin düzen kurucu olma iddiası daha fazla biliniyor ve dile getiriliyor olsa da İran ve Suudi Arabistan’ın bölgede yeni düzen arayışı Türkiye’nin son on yıldaki aktif dış politikasından çok daha eskilere dayanmaktadır.⁴¹²

İran ve Suudi Arabistan’ın Şiilik ve Sünnilik temelinde uygulamaya koyduğu yaklaşımları karşısında Türkiye’nin ise, ya merkezi kutuplaşmayı aşmaya ya da bölgedeki durumu kabullenmeye yönelik pasif bir politika izleyebileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte Türkiye, Suriye’de Esad rejimine yönelik takındığı sert tavır dolayısıyla, yumuşak politikalar izlemeye yönelik yaklaşımının sınırlı ve göreceli olduğunu ortaya koymuştur.⁴¹³

Bu gelişmelerin yaşandığı Orta Doğu’da ayrıca, petrolün dünya piyasalarına ulaştırılmasındaki kritik rolü nedeniyle, her ne kadar dönem itibariyle farklı gelişmeler söz konusu olsa da, ABD’nin birincil güvenlik sağlayıcı olmaya yönelik rolünün devam edeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte bölgede yeni bir düzenin kurulmasına yönelik belirlemelerde, ABD’nin ve İsrail’in de etkisi olacaktır, hatta bu süreç İsrail-ABD ilişkilerinin de belirleyicisi olabilecektir.⁴¹⁴

⁴¹¹ Oktav, **a.g.m.**, s. 71.

⁴¹² Duran Burhanettin ve Nuh Yılmaz, “Orta Doğu’da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı’ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri”, **Türk Dış Politikası Yılı**, Yıl: 2012, Kasım Dönemi, s. 22.

⁴¹³ Örmeci, **a.g.e.**, s. 12.

⁴¹⁴ Oktav, **a.g.m.**, s. 70.

SONUÇ

Arap Baharı, 2010 yılı Aralık ayından başlayan ve günümüze dek devam eden süreçte Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde söz konusu olan rejim/yönetim/yönetici değişimlerinin gerçekleştirilmesi temelinde devam ettirilen Arap halk hareketlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda söz konusu edilen bu hareketler; etkisini olanca hızıyla gösterdiği ülkelerde rejim değişikliklerinin amaçlanmasına yönelik olarak protestoların, ayaklanmaların, kalkışmaların, başkaldırıların ve en nihayetinde de en kapsamlı ve en etkili boyutuyla devrimlerin gündeme gelmesine neden olmuştur.

Orta Doğu siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda çözümler bulmanın ve bunları uygulayabilmenin her zaman güç olduğu zorlu bir coğrafya olmuştur. Orta Doğu'da istikrarsızlık, adeta en istikrarlı olan durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, aslında bölgenin siyasi tarihinin, değişime kapalı toplum yapısının ve dış müdahalelerin bir sonucudur. Bölgede çok farklı yönetimlerin egemenliklerinin yaşanması, siyasi ve ekonomik anlamdaki geri kalmışlık, yüksek sayılara ulaşan işsiz genç nüfus, yeterli demokratik temsil sistemlerinin gelişmemesi, taleplerin dile getirilmesini sağlayacak politik alternatifsizlik ve yabancılaşma, Orta Doğu'daki istikrarsız yapının temel nedenleri olarak gözükmektedir.

Orta Doğu için söz konusu edilen bu bakış açısı tarihsel süreç içerisinde önce Osmanlı İmparatorluğu, ardından Büyük Britanya ve son altmış yıllık dönemde de ABD tarafından değerlendirilmiştir. Söz konusu edilen bu ülkeler, farklı dönemlerde de olsa bölgesel dinamiklerin belirlenmesi noktasında en önemli aktörler olarak temel belirleyici olma vasfına yönelik hareket etmişlerdir. Bununla birlikte – özellikle küreselleşmenin ve küresel hâkimiyet mücadelelerinin kendisini ortaya koyması doğrultusunda – bölge insanının kendi kaderini belirlemekten giderek daha fazla uzaklaşmaya başladığı görülmektedir.

Sonuç olarak üzerinden üç yıl geçen Arap Baharı sürecinin de Orta Doğu halkları için şu ana kadar yeni hüsrانlar ve yeni acılar dışında kazandırdığı bir husus olmamıştır. Orta Doğu'da Arap Baharı sonrası yaşanmakta olan güç mücadelesi de küresel ve bölgesel güçlerin aslında hâkimiyet alanlarını genişletebilme mücadelesinin ötesine geçememiş, süreç öncesinden daha iyi durumda bir ülke henüz olmamıştır.

Mısır'da Arap Baharı, ilk olarak toplumsal arayışlar doğrultusunda devrimle sonuçlanmıştır. Bu devrimin getirdiği kazanımlar, ekonomik sıçramanın gerçekleştirilememesi, iç dinamikler ve dış müdahaleler nedeniyle korunamamış ve ülkede istikrarsızlığın önüne geçilememiştir. Mursi'nin, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturduktan sonra izlediği iç ve dış politika, fazlasıyla iddialı bir görüntü vermiştir. Çünkü Mursi, ülke içerisindeki iç karışıklığı ve ekonomik sorunları bir kenara iterek, dış politikaya yönelip yeniden Orta Doğu'da ve Arap dünyasında önemli bir aktör olma yolunu tercih etmiştir. İlk yurt dışı gezisini Çin'e yapması, Mısır'ın 1979 yılından beri yer almadığı Bağlantısızlar Hareketi Toplantısı'na katılması, İsrail'in Gazze'ye yaptığı askeri müdahalelere karşı Arap dünyasında büyük saygı uyandıran karşı koyuşu ve Suriye yönetimine karşı duruşu Mursi'nin dış politikada en büyük başarıları olmuş ve Halk nezdindeki saygınlığını da arttırmıştır. Bu şekilde Mursi, Mısır'ın yeniden Orta Doğu'da ve Arap dünyasında önemli bir aktör olarak yerini almasını amaçlamıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken bir yandan Mısır'da işsizlik oranı ve yoksulluk sınırı hızla yükselmeye başlamış, diğer yandan da büyüme oranları, turizm gelirleri ve döviz rezervleri azalmaya devam etmiştir. Ekonomik alanda daha da kötüye gidiş, Mursi'nin yeni bir diktatörlük arayışı içerisinde olduğu eleştirileri ile birleşmiş ve toplumun farklı kesimleri tarafından yeni protesto dalgalarının başlatılmasına neden olmuştur. Bu protesto dalgaları her ne kadar devrim protestolarından farklı talepler içeriyor olsa da ülkede siyasi iktidarı zorlayan istikrarsız ortamın devamına ve sürekliliğine neden olmuştur.

Bu ortamı iyi değerlendiren güçlü askeri sistem, modern Mısır tarihi boyunca sürdürmüş olduğu vesayeti kullanarak harekete geçmiş ve 3 Temmuz 2013 tarihinde

Abdul Fettah el-Sisi önderliğinde seçilmiş meşru yönetime karşı askeri darbe gerçekleştirmiştir. Böylece Mısır, yeni bir döneme girmiş ve devrim taraftarları ile darbe yanlıları arasında güç mücadelesi dönemi başlamıştır. Her ne kadar bugün için darbe muhalifleri, şiddetle ve hukuk garabeti kararlarla bastırılmaya ve sindirilmeye çalışılıyor ise de önümüzdeki süreçte ekonomik ve sosyal anlamda beklentilerin karşılanmaması ile birlikte Mısır'da yeni bir değişim dalgasının ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Sonuç itibariyle görülmektedir ki, Mısır'da yaşanan ayaklanmalar, demokrasiye geçiş hareketleri ile ilintili olarak ortaya çıkmakla birlikte, halkın siyasi ve ekonomik yaşama dâhil edilmeye yönelik istemleri ile de ilgilidir. Bu yöndeki istemlerin başarıya ulaşabilmesi ise; mutlaka ki salt siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal yaşamda söz konusu edilmesi gereken birçok değişimle amacına ulaşabilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

AĞDEMİR, A. Murat, “İsrail’in Dış Politikasında Bir Hareket Alanı: Sahra Altı Afrika Ülkeleri İle İlişkiler”, İstanbul: **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 103-122.

AĞIRAKÇA, Muhammed Hamidullah, “19. Yüzyıl Mısırı’nda Kanunlaştırma Hareketleri”, İstanbul: **BİSAV (Bilim ve Sanat Vakfı) Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 81, ss. 1-10.

AKBAŞ, Zafer, “Orta Doğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, İstanbul: **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Yıl: 2012, İlkbahar Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 51-73.

AKBAY, Oktay Salih, “Türkiye’nin Orta Doğu İle Ekonomik İlişkileri”, Tekirdağ: **Namık Kemal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013/1, Sayı: 1, Aralık Dönemi, ss. 87-101.

AKÇA, Ataç, “Arap Baharı ve Sosyal Medya”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 16-18.

AKPINAR, Mahmut, **Arap Baharı mı, İran Ateşi mi?: İran-Türkiye ve Batı Üzerinden Orta Doğu Analizleri**, İstanbul: Akçağ Yayınevi, 2013.

ALTUNDAĞ, Şinasi, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hakkında Kısa Bir Etüt”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Dergisi**, Yıl: 2007, Sayı: 3, ss. 33 – 45.

ARAL, Berdal, “Devlet Eliyle Toplu Cinayet Girişimi: Mısır’da 529 İdam Kararı”, İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2014, Nisan Dönemi, ss. 1-3.

ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş, Diplomasi**, Bursa: MKM (Marmara Kitap Merkezi) Yayınları, Yıl: 2012 Cilt:1

ARSEL, İlhan, **Arap Milliyetçiliği ve Türkler**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.

ARTOKÇA, İzzettin, **Kıptiler**, Ankara: TASAM Stratejik Rapor, 2013.

ASAL, Uğur Yasin, “Orta Doğu’da Güçler Dengesi Teorisi”, İstanbul: **Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (USBED) Dergisi**, Yıl: 2014, Mart Dönemi, s. 1-10.

ATAMAN, Muhittin ve DEMİR, Neslihan Gülşah, “Körfez Ülkelerinin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları”, **SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) Analiz Dergisi**, Ekim 2012.

ATAÖV, Türkkaya, “Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat’ın Yargılanması”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 42, ss. 23-33.

AVCI, Erkan, **Arap Baharı’nda İsrail’in Tutumu ve İslamofobi Endüstrisi**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

AVCI, Erkan, **Arap Baharında Sosyal Medya Rüzgârı**, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

AYDIN, Mustafa, “Arap Baharı’nı Anlamak”, **COPPEM (Avrupa-Akdeniz Bölgesi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Birliği) Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013.

AYHAN, Veysel, “Mısır’da Devrimin Ayak Sesleri”, Ankara: **ORSAM Orta Doğu Analiz Dergisi**, Yıl: 2011, Şubat Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 26, ss. 15-26.

AYHAN, Veysel, **Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim**, Bursa: Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayınları, 2012.

BABACAN, Emin Mehmet, İRFAN, Haşlak ve HİRA, İsmail, “Sosyal Medya ve Arap Baharı”, Sakarya: **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 3, s. 63-92..

BAŞ, Arda, “1957 Suriye Krizi ve Türkiye”, **History Studies Journal**, Year: 2012, Volume: 4, Number: 1, ss. 89-109.

BENLİ-ALTUNIŞIK, Meliha, “Orta Doğu’da Bölgesel Düzen ve Arap Baharı”, İstanbul: **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Cilt: 5, Sayı: 53, ss. 71-78.

BEREKET, Mithat, “Arap Baharı mı, ABD Kışı mı?”, İstanbul: **Khas Pusula Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 3, s. 20-23.

BİLGENOĞLU, Ali, “Orta Doğu’da Bir Öncü: Modernitenin Mısır’a İlk Taşıyıcısı Rıfa’a Rafi el-Tahtavi (1801-1873)”, İstanbul: **History Studies Journal**, Orta Doğu Özel Sayısı, Yıl: 2010, ss. 27-46.

BİRECİKLİ, İhsan Burak, “Amerika’nın Kuruluşu ve ABD-Avrupa İlişkileri (1776 - 1876)”, İstanbul: **History Studies Journal**, ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı, Yıl: 2011, s. 81-103.

BORAN, Yıldırım, **Orta Doğu’da Direniş (El-Fetih-Hamas-Hizbullah)**, İstanbul: Siyah-Beyaz Yayınları, 2011.

BOZARSLAN, Hamit, **Orta Doğu: Bir Şiddet Tarihi**, Çeviren: Berktaç Ali, Editör: Belge Can, Ankara: İletişim Yayınları, 2012.

CHOMSKY, Noam, **Amerika Müdahaleciliği**, Çeviren: Doğan Taylan-Barış Zeren, İstanbul: Toplum Yayınları, 2003.

ÇAKMAK, Cenap, “Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?”, İstanbul: **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 2, Sayı: 1, ss. 69-98.

ÇİMEN, Adnan, “Yasemin Devrimi Sonrası, Mavi Kapı ve Pencereli Beyaz Evler Ülkesinde 6 Gün: 02.06.2013-07.06.2013 Tunus Ziyareti İzlenimleri”, İstanbul: **İdarecinin Sesi Dergisi**, Yıl: 2013, Mayıs – Haziran Dönemi, s. 88-93.

ÇOLAK, Kamil, “Mısır’ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, Sakarya: **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi**, Yıl: 2008, Sayı: 2, ss. 141-183.

DAĞI, İhsan D., **Orta Doğu'da İslam ve Siyaset**, İstanbul: Boyut Yayınları, 2000.

DAVİŞA, Adid, **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, Çeviren: Lütfi Yalçın. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2004.

DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

DEMİR, Yeşim, "Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Son Dönemde Orta Doğu'daki Etkinliği ve Siyaseti", İstanbul: **JASSS**, December 2012, Volume: 5, Issue: 6, pp. 138-158.

DİJALİLİ, Mohammad Reza Djalili-Thierry Kellner, **Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye: Orta Doğu'da Yeni Bir Stratejik Rekabete Doğru Gidiş mi?**, Çeviren: Hande Güreli, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2013.

DİRİÖZ, Ali Oğuz, "Mübarek Öncesi Mısır Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika", **Ortadoğu Analiz**, Ocak 2012, Cilt: 4, Sayı:37 ss. 85-88.

DOSTER, Barış, **Arap Baharı'ndan Demokrasi Beklemek**, ORSAM Araştırma Raporu, İstanbul: ORSAM Yayınları, 2013.

DUMAN, Sabit, "Orta Doğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Mayıs-Kasım 2005, s. 313-319

DURAN, Burhanettin ve YILMAZ, Nuh, "Orta Doğu'da Modellerin Rekabeti: Arap Baharı'ndan Sonra Yeni Güç Dengeleri", Ankara: **Türk Dış Politikası Yıllığı**, SETA Yayınları, Kasım 2012, ss. 15-86.

DURAN, Hasan ve ÖZDEMİR, Çağatay, "Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı", Kütahya: **Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Akademik İncelemeler Dergisi**, Yıl: 2012, Cilt: 7, Sayı: 2, ss. 181-198.

EFEGİL, Ertan, “Mısır ve Ürdün’ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar”, Ankara: **ORSAM (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013.

EKEN, Mehmet Fehmi, **Faizsiz Bankacılık Modelleri ve Türkiye Uygulamaları**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2011.

EKİNCİ, Didem, “Arap Baharı ve Balkanlar”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 19-22.

EL-HAMD, Talib Mohamed, “Doğu Yolu: John Foster Dulles Mısır’ın 1955 Çekoslovakya Silah Anlaşması Kararını Nasıl Etkiledi”, İstanbul: **History Studies Journal**, ABD ve Büyük Orta Doğu İlişkileri Özel Sayısı, Yıl: 2011, ss. 135-156.

ERDOĞAN, Aynur, **Arap Baharı**, DÜBAM Yuvarlak Masa Toplantı Raporu, İstanbul: DÜBAM Yayınları, Ekim 2011.

ERDURMAZ, Serdar, **Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu’da Kırılan Fay Hatları**, Ankara: Berikan Yayınları, 2013.

ERKMEN, Serhat, “Orta Doğu’da Kilitlenen Güç Mücadelesi ve Yeni Çatışma Olasılığı”, İstanbul: **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Mart Dönemi, Cilt: 5, Sayı: 52, ss. 71-77.

ERMAN, Kubilay, “SSCB’nin Latin Amerika Politikası ve Günümüze Yansımaları”, İstanbul: **21. Yüzyıl Dergisi**, Yıl: 2011, Aralık Dönemi, Sayı: 36, ss. 11-22.

ERTAŞ, Uğur, “Rusya Mısır’daki Darbeyi Nasıl Okuyor?”, İstanbul: **TUİÇ (Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları) Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Sayısı, ss. 1-2.

ERTUĞRUL, Doğan, **Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi**, İstanbul: TESEV Yayınları, 2005.

EYRİCE TEPECİKLİOĞLU, Elem, “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri”, Ankara: **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Yıl: 2012, Bahar Dönemi, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 59-94.

FENDOĞLU, Hasan Tahsin, “Alevilik ve Yeni Anayasa (Anayasal Perspektif)”, Malatya: **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl: 2013, s. 1-20.

GÖKÇINAR, Demet, **Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu**, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

GÖRGÜN, Hilal, “Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri”, İstanbul: **İslam Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2001, Sayı: 6, ss. 77-92.

GÜLER SUDA, E. Zeynep, **Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek**, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2011.

GÜN, Kerem, “Yalancı Bahar: Arap Baharı”, Ankara: **Çankaya Üniversitesi Gündem Dergisi**, Yıl: 2012, Ekim Dönemi, Sayı: 46, ss. 7-15.

GÜNDÜZ, Ahmet, “XIX. Yüzyılda Ortaya Çıkan Mısır Meselesi ve Kadı Kıran Olayı (1833)”, İstanbul: **JASSS (The Journal of Academic Social Science Studies)**, Year: 2012, December, Volume: 5, Issue: 6, pp. 219-232.

HOMERİN, Emil, “Memlûklar Dönemi Mısır’ında Sûfîler ve Tasavvuf Aleyhtarları Taraflar ve Kurumsal Çevre Üzerine Bir İnceleme”, Çeviren: Salih Çift, Bursa: **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2002, Cilt: 11, Sayı:1, ss. 243-264.

ILAN, Pappe, **Orta Doğu’yu Anlamak, Çeviren: Gül Atmaca**, İstanbul, NTV Yayınları, 2009.

KAHRAMAN, Abdullah, “İslam Hukuk Düşüncesinde Taabbudî Hükümler ve Taabbudîyatın Sahası Üzerine”, İstanbul: **İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2003, Sayı: 2, ss. 25-57.

KALEMDAROĞLU, Sibel, **Tarihsel ve Ekonomi-Politik Bağlamda Müslüman Kardeşlerin Yükselişi ve Düşüşü**, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınları, 2012.

KAPAN, İsmail, Irklar, **Dinler ve Mezhepler Mozaigi Orta Doğu’da Bahar Sancısı: Hem Şam’ın Şekeri Hem Arap’ın Yüzü**, İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı, 2012.

KARDAŞ, Şaban, “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye’nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler”, İstanbul: **Hazar Raporu**, Yıl: 2013, Bahar Dönemi, ss. 71-79.

KAYMAKÇI, Oğuz “Arap Baharı Öncesinde Kalkınma Sürecinde Seçilmiş Ülkeler Bazında Orta Doğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari İlişkileri-II”, Bolu: **Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2012, Güz Dönemi, ss. 223-253.

KILIÇ, Eda, ve diğerleri, **Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları**, İstanbul: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi (TUIÇ-YADAM) Rapor No: 1, Ekim 2012.

KILIÇ, Seyfi, “Mısır’da Mursi’nin Yargılanması ve Anayasa Referandumu”, Ankara: **ORSAM Dergi**, 06-12 Ocak 2014, Sayı: 19, s. 1-9.

KILINÇ, Taha, **Orta Doğu’dan Notlar**, İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2011.

KIŞLAKÇI, Turan, **Arap Baharı**, İstanbul: Mana Yayınları, 2012.

KİBAROĞLU, Mustafa, “Arap Baharı ve Türkiye”, İstanbul: **Adam Akademi Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 2, ss. 26-36.

KİREÇÇİ, Mehmet Akif, **Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği**, İstanbul: Grafiker Yayınları, 2013.

KODAMAN, Timuçin, **Mısır'daki Darbenin Türkiye'ye Yansımaları**, Ankara: Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı Dış Politika Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013.

KÜÇÜKKELEŞ, Müge, "AB'nin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 63, s. 9-12.

LAÇİNER, Sedat ve AKINCI CELALİFER, Arzu, **11 Eylül Sonrasında Orta Doğu**, Ankara: USAK (Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu) Yayınları, 2011.

"Mısır Ülke Bülteni", **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu**, Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları, 2011.

MAHALLİ, Hüsnü, **Orta Doğu'da Kanlı Bahar**, İstanbul: Destek Yayınları, 2013.

MİŞ, Nebi ve TELCİ, İsmail Numan, "Devrimden Darbeye: Mısır'da Askeri Vesayet Dönemi", İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2013, Ağustos Sayısı, Cilt: 5, Sayı: 56, ss. 20-29.

MOORE, Jr. Barrington, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çeviren: Alâeddin Şenel ve Şirin Tekeli, Ankara: İmge Kitabevi, 2012.

NASUHBEOĞLU, Tayfun, **Mısır'da İslami Hareketler**, İstanbul: Pusula Derneği Yayınları, 1993.

OĞUZLU, Tarık, "Arap Baharı ve Yansımaları", Ankara: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Aralık 2011.

OKTAV, Özden Zeynep, "Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri", Ankara: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Mart 2013.

OKUTAN, Çağatay, "Arap Milliyetçiliği", Ankara: **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (AÜSBF) Dergisi**, Yıl: 2006, Cilt: 56, Sayı: 2, ss. 159-172.

ORSAM Rapor: Mısır’da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler, Ankara: **ORSAM Yayınları**, ORSAM Rapor No: 167, 2013.

ÖRMECİ, Ozan, “Arap Baharı ve Türkiye”, Uşak: **Uşak Üniversitesi Kamu Yönetimi Dergisi**, Yıl: 2014, Ocak Dönemi, ss. 1-20.

ÖRTLEK, Muhammet, **25 Ocak Devrimi’nin Üçüncü Yıldönümünde Mısır**, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları, IMPR Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları, 2014/a.

ÖRTLEK, Muhammet, **Mısır’da Yeni Anayasa Referandumu: İhvan ve Darbe Anayasası’nın Karşılaştırmalı Analizi, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları**, Uluslararası Orta Doğu Barış Araştırmaları Merkezi (International Middle East Peace Research Center-IMPR) Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları, 2014.

ÖZDAĞ, Ümit, “Türkiye’nin Mısır Politikası, Ahlaken Temelinde Doğru Olmakla Birlikte Bu Politikanın Ne Mısır’a Ne de Türkiye’ye Faydası Yok”, İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Ağustos Dönemi, ss. 1-5.

ÖZDEMİR-GÜMÜŞ, Şenay, “Napolyon’un Mısır’ı İşgali Sırasında Osmanlı Topraklarındaki Fransızlar”, İstanbul: **Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2013, Sayı: 9, ss. 249-278.

ÖZEL, Merve Suna, **Rusya’nın Değişmeyen Orta Doğu Politikası: Çıkar Odaklı Yaklaşım**, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Yayınları, 2012.

ÖZER, Sanem, “Avrupa Birliği’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası”, İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Dönemi, ss. 33-45.

ÖZEY, Ramazan, **Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar**, İstanbul: Aktif Yayınları, 2013.

ÖZGER, Yunus, “Mısır’ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit’e Sunulan Bir Layiha”, İstanbul: **History Studies Journal**, Yıl: 2010, Orta Doğu Özel Sayısı, ss. 301-323.

ÖZKAN, Mehmet, “Rusya-Mısır Yakınlaşması Geçici ve Çıkar Amaçlı”, İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2014, Şubat Dönemi, ss. 1-3.

ÖZTÜRK, Hasan ve ÖZTÜRK, Sevinç, **Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı (Mısır-Fas-Senegal-Tanzanya)**, Ankara: BİLGESAM (Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi) Yayınları, BİLGESAM Rapor No: 39, 2010.

PALA, Cenk, “İrak: 21. Yüzyılın Yeni Enerji Deposu”, İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Dönemi, ss. 47-51.

PINAR, Hayrettin, “Tanzimat Dönemi’nde İktidar Oyunları: Babıâli ve Hıdiv İsmail”, Ankara: **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2012, Güz Dönemi, Sayı: 63, ss. 159-188.

SALMAN-BOLAT, Bengül, “Fransız İnkılâbı’nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri”, Ankara: **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 149-167.

SAMUR, Sebahattin, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları: Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, İstanbul: **İSAM (İslam Araştırmaları Merkezi) Bilimname Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 2, Sayı: 13, ss. 131-138.

SELİN, M. Bölme, ve diğerleri, “25 Ocak’tan Yeni Anayasa’ya: Mısır’da Dönüşümün Anatomisi”, Ankara: SETA Araştırma Raporu, Yıl: 2011, Nisan Dönemi, ss. 8 vd.

SEMİN, Ali, **Mısır’daki Olayların Işığında Anayasa Referandumu**, BİLGESAM Araştırma Raporu, İstanbul: BİLGESAM Yayınları, 2011.

SKOCPOL, Theda, **Devletler ve Toplumsal Devrimler**, Çeviren: S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitabevi, 1979.

SOY, Bayram, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, Ankara: **Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2004, Sayı: 30, ss. 173-202.

SÖNMEZ, Gülden ve diğerleri, **Mısır Askeri Darbe ve İnsan Hakları İhlalleri Raporu**, İstanbul: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) Yayınları, 2013.

ŞAHİN, Muhammed, “Osmanlı Diplomasisi’nde Değişim ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa Devletler Sistemi’ne Girişi”, Ankara: **Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2009, Cilt: 4, Sayı: 46, ss. 823-834.

TANRIVERDİ, Nebahat, **Mısır’daki Geçiş Sürecinin Aktörler Üzerinden Değerlendirilmesi**, İstanbul: ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ağustos 2012.

TELCİ, İsmail Numan, “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru Mu?”, İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2011, Nisan Dönemi, Cilt: 3, Sayı: 28, ss. 98-105.

TELCİ, İsmail Numan, “Devrim Sonrası Mısır’da Güç Mücadelesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, İstanbul: **ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Yıl: 2013, Ocak Dönemi, Cilt: 5, Sayı: 49, ss. 79-89.

TELCİ, İsmail Numan, **Ürdün’ün Gel(e)meyen Baharı: Arap Uyanışı ve Ürdün**, ORSAM Araştırma Raporu, İstanbul: ORSAM Yayınları, 2013.

TIĞLI, İbrahim (Der.), **Mısır’da Sosyal Hareketler**, İstanbul: DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Merkezi) Araştırma Raporu, 2011.

TIĞLI, İbrahim, (Der.), **Devrimlerden Sonra Arap Baharı**, İstanbul: DÜBAM (Dünya Bülteni Araştırma Merkezi) Araştırma Raporu, 2012.

TONUS, Özgür, **Orta Doğu'daki Gelişmelerin Işığında Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Perspektifi**, Ankara: ADOM (Anadolu Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma, Uygulama ve Dokümantasyon Merkezi) Yayınları, 2013.

TOPRAK, Seyfi Vakkas, “Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika: Garp Ocakları”, İstanbul: **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası**, Yıl: 2012, Bahar Dönemi, Cilt: 22, ss. 223-237.

TORLAK, Furkan, “Tahrir’den Parlamentoya Mısır Seçimleri,” **SETA Araştırma Raporu**, İstanbul: SETA Yayınları, 2011.

TÜR, Özlem, “Mısır’da Ekonomik Kalkınma Çabaları”, İstanbul: **İÜSBF Dergisi**, Yıl: 2009, Ekim Dönemi, Sayı: 41, ss. 183-194.

“Türkiye Lübnan İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler”, **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu**, Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları, 2011.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor Mu?”, Kırgızistan: **Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Yıl: 2011, Eylül – Ekim Dönemi, Sayı: 26, ss. 1-23.

UBEYD, Hena, “Arap Devrimlerinin Ekonomi Politikası”, **Devrimlerden Sonra Arap Baharı**, Derleyen: İbrahim Tığlı, İstanbul: DÜBAM Yayınları, 2012, ss. 13-24.

ULUTAŞ, Ufuk ve TORLAK, Furkan, “Devrimden Demokrasiye Tunus’un Seçimi”, **SETA Analiz Raporu**, İstanbul: SETA Yayınları, 2011.

ULUTAŞ, Ufuk, “Üç Yıl Sonra Arap Baharını Konuşmak”, İstanbul: **SETA Analiz Dergisi**, Yıl: 2014, Şubat Dönemi, ss. 11-13.

UYSAL, Ahmet, “Devrimin İkinci Yılında Mısır: Halkın Sabrı Tükeniyor”, Ankara: **Stratejik Düşünce Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 2013, Ocak Dönemi, ss. 30-33.

UYSAL, Ahmet, **Orta Doğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği**, Ankara: SDE (Stratejik Düşünce Dergisi) Araştırma Raporu, 2011.

ÜLGEN, Sinan ve DORUK, F. Ergün, **Kum Tepelerinde Tökezlemek: Orta Doğu'da Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Bir Bölgenin Oluşturulması**, İstanbul: EDAM (Ekonomi ve Dış Politika Araştırmaları Merkezi) Yayınları, EDAM Tartışma Kâğıtları Serisi, Seri No: 4, Yıl: 2012.

ÜNGÖR, Çağdaş, “Çin ve Üçüncü Dünya”, İstanbul: **İÜSBF Dergisi**, Yıl: 2009, Sayı: 41, ss. 27-38.

ÜZER, Musa, **Devrim Sürecinde Orta Doğu**, İstanbul: Ekin Yayınevi, 2013.

YALÇINER, Mustafa, **Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar**, İstanbul: Evrensel Yayınevi, 2011.

YALÇINKAYA, Alâeddin, “Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar”, İstanbul: **Turkish News**, 4 Mart 2014.

YARAMIŞ, Ahmet, “Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)”, Afyon: **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2007, Cilt: 9, Sayı: 2, Aralık Dönemi, ss. 121-130.

YAVUZ, Celalettin ve ERDURMAZ, Serdar, **Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.

YESEVİ, Çağla Gül, “Mısır'ın Enerji Politikaları”, İstanbul: **21. Yüzyıl Türkiye Dergisi**, Yıl: 2013, Temmuz Dönemi, ss. 26-31.

YEŞİLBURSA, Behçet Kemal, “Bağdat Paktı (1955-1959)”, İstanbul: **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 2011, Sayı: 6, ss. 85-100.

YILDIRIM, Ramazan ve TARIK, Abdülcelil, “Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya”, İstanbul: **SETA Kim Kimdir Analiz Raporu**, Yıl: 2012, Ocak Dönemi, Sayı: 2.

YILMAZ, Murat, “Yeni Anayasa ve Demokratikleşme Paketi”, İstanbul: **Stratejik Düşünce Dergisi**, Ağustos Sayısı, Yıl: 2013, s. 72-94.

YILMAZ, Türel Şahin, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, Ankara, Barış Platin Yayınevi, 2011.

ÖZET

[AYDIN Muhammet Şerif], [“Arap Baharı ve Mısır’da Yansımaları”], [Yüksek Lisans Tezi], Ankara, [2014].

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla birlikte şekillenmeye başlayan Orta Doğu, bugüne kadar tarihi kırılma anları yaşamıştır. Bu kırılmaların birincisi İkinci Dünya Savaşı’nı takiben bölgede bulunan ülkelerin bağımsızlık kazanması ve sonrasında İsrail’in kurulmasıdır. İsrail’e ve Batı politikaları doğrultusunda oluşan monarşilere karşı bir tepki olarak Arap milliyetçiliğinin oluşması ile Baasçı yapıların ortaya çıkması bir başka kırılma anıdır. Mısır’ı SSCB’den uzaklaştırarak ABD çizgisine yaklaştıran 1979 Camp David Antlaşması ve aynı yıl yaşanan İran Devrimi ile İran’ın ABD’den uzaklaşarak SSCB çizgisine yaklaşması kırılma anlarının devamını sağlamıştır.

SSCB’nin yıkılması ile birlikte tek kutuplu düzene dönülmesi tüm dünya düzeni için ve aynı zamanda Orta Doğu için yeni bir kırılma anı yaşanmasına sebep olmuştur. Son olarak 2010 yılında başlayan ve hala sürecini sürdüren Arap Baharı da kırılma anlarının en önemlilerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Arap Baharı; Orta Doğu ülkelerin halkları tarafından, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere ve yenilenmelere yol açan, protesto, ayaklanma, kalkışma, devrim, başkaldırı ve daha birçok adlandırmayla söz edilen Arap halk hareketlerini ifade etmektedir.

Körfez ülkeleri, meşruiyetlerinin kaynağını oluşturan ABD desteği sayesinde diğer ülkelere farklı olarak ekonomi temelli adımlarla devrimlerin önüne geçebilmişken, Tunus, Mısır, Libya ve Suriye ise süreci en ağır şekilde yaşayan ülkeler olmuşlardır. Libya’da değişim talebi dış güçlerin saldırıları ile gerçekleşirken Suriye’de ise iç savaş kanlı bir şekilde devam etmektedir.

Mısır'da Tahrir Meydanı'nda başlayan değişim talepleri karşılığını bulmuş ve Hüsnü Mübarek, istifa ederek Cumhurbaşkanlığından ayrılmıştır. Yapılan demokratik seçimler sonucunda Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Özellikle ekonomik parametrelerin kötüye gitmesi ile birlikte yeni bir tepki dalgası oluşmuş ve bu durumu fırsat olarak gören Genel Kurmay Başkanı Abdul Fettah el-Sisi önderliğinde darbe gerçekleştirilmiştir. Bu darbe ile birlikte Mısır'da yeni bir döneme girilmiş ve ülkedeki karışıklıklar, eski rejim ve darbe yanlıları ile değişim talep edenler arasında bir güç mücadelesine dönmüştür.

Arap Baharı ile birlikte başlayan değişim temelli olayların genel olarak Orta Doğu'da ve çalışmanın kapsamı dâhilindeki Mısır'da beklentileri karşılayamadığı süreç içerisinde anlaşılmıştır. Süreç öncesinden daha iyi şartlarda yönetilen veya ekonomik anlamda gelişebilen bir ülke henüz olmamıştır.

Anahtar Kelimeler

1. Orta Doğu
2. Arap Baharı
3. Körfez Ülkeleri
4. Mısır
5. Müslüman Kardeşler

ABSTRACT

[AYDIN Muhammet Şerif], [“Arab Spring and Its Reflections to Egypt”], [Master’s Thesis], Ankara, [2014].

Middle East, shaped by the end of Ottoman Empire, has witnessed historical breaking points until today. First of these breaking points was the independence of the countries within this region after World War II and the establishment of state of Israel afterwards. Another breaking point is the creation of Arab nationalism and BAAS parties as a reaction to Israel and the monarchies that have been established in accordance with Western policies. 1979 Camp David Agreement which helped Egypt to have closer ties with USA rather than USSR and 1979 Islamic Revolution in Iran which pushed Iran out of American effect and closer to USSR are two important events in the same year which represent the continuation of the breakingpoints.

The end of USSR and establishment of a unipolar regime caused a new breaking point for the world and the Middle East. Finally, the Arab Spring which began in 2010 and still continues with the process, has taken its place in the history as one of the most important breaking points. For the people of Middle Eastern countries, Arab Spring means protests, riots, attempts, revolutions, rebellions and in general the Arab national movements which caused several changes and renewals in North African and Middle Eastern countries.

As Gulf countries were able to prevent the revolutions by economic precautions with the support of USA as the source of their legitimacy; Tunisia, Egypt, Libya and Syria have had harsher experiences during this process. Changes in Libya happened with the attacks of foreign powers and the process in Syria continues as a bloody civil war.

In Egypt, demands for change which begun in Tahrir Square have been compensated and Hosni Mubarak resigned from Presidency. After the democratic

elections, Muhammad Mursi became the President as the candidate of Muslim Brothers. As economic parameters got worse, a new wave of reaction occurred and Army General Abdul Fettah el-Sisi took the advantage by organizing a coup against the government. With this coup, a new era began in Egypt and the conflicts within the country have turned into a power struggle between the supporters of old regime /coup and supporters of change.

During the process, it is understood that the events caused by change could not fulfill the expectations generally in the Middle East and specifically in Egypt. There is no country which is administered better or economically developed, comparing with the period before this process.

Key Words

1. Middle East
2. Arab Spring
3. Gulf Countries
4. Egypt
5. Muslim Brothers